

Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România

Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice
a Evreilor din România

Tehnoredactare computerizată: MARIUS GELLER

Culegere computerizată: CRISTINA BONTAȘ
SANDA WOLF

This number of the Bulletin is published with the support of Lesley and Fred Israel, in the memory of their son, Hol Israel, who passed away in 2004.

Acest număr al Buletinului apare cu sprijinul familiei Lesley și Fred Israel, în amintirea fiului lor Hol Israel, decedat în cursul anului 2004.

Buletinul

Centrului, Muzeului

și arhivei istorice

a evreilor din România

Coordonatori:
Dumitru HÎNCU
Hary KULLER

BUCUREȘTI, 2005

SUMMARY

- Dumitru Hîncu, *On the Jews – at the Beginning of the Romanian Press* / 7
Washington, 2004:
- Dr. Alexandru Elias, *The Zionism: Between Reality and Mystification* / 18
- Lya Benjamin, *The Definition of the Quality of Jew in the Anti-Semitic Legislation of Romania (1940-1944)* / 22
- Irina Cajal, *Solidarity and Rescue* / 29
- Oliver Lustig, *To Birkenau-Auschwitz... Then and Now* / 33
- D.H., *The Eloquence of the Documents: April, 1943. The Hostages from Bucharest* / 45
- Professor Florin Stan, *One aspect of the Antonescu-Legionary Government in Constanța* / 53
- Hary Kuller, *The Facets of Jewishness or About Identity* / 59
- Professor Carol Iancu, *The Great Rabbi Meyer Abraham Halevy (1900-1972). Exegete and Historian* / 69
- Dumitru Hîncu, *Unedited Moses Gaster* / 85
- Lya Benjamin, *Preface to an Unknown Study: Dr. M.A. Halevy – Haskala and the Jewish literature in Rumania* / 92
- Hary Kuller, *Three “Moments” of the Censorship of the Jewish Writing in Romania* / 95
- Professor I. Schipor, *The Jews from Rădăuți: A Brief History* / 125
- Georgeta Pană, *Yad Vashem – The New Holocaust History Museum* / 133

SUMAR

- Dumitru Hîncu, *Despre evrei – la începuturile presei românești* / 7
Washington, 2004:
- Dr. Alexandru Elias, *Sionismul, între realitate și mistificare* / 18
- Lya Benjamin, *Definirea calității de evreu în legislația antisemită din România (1940-1944)* / 22
- Irina Cajal, *Solidaritate și salvare* / 29
- Oliver Lustig, *La Birkenau-Auschwitz... atunci și acum* / 33
- D.H., *Elocvența documentelor – aprilie 1943. Ostaticii din București* / 45
- Prof. dr. Florin Stan, *Un aspect al guvernării legionaro-antonesciene la Constanța* / 53
- Hary Kuller, *Fațetele evreității sau despre Identitate* / 59
- Prof. Carol Iancu, *Marele Rabin Meyer Abraham Halevy (1900-1972). Exeget și istoric* / 69
- Lya Benjamin, *Prefață la un studiu inedit: Hascala și literatura ei în România de dr. M.A. Halevy* / 85
- Dumitru Hîncu, *Moses Gaster – un episod necunoscut* / 92
- Hary Kuller, *Trei „momente” ale cenzurării scrisului evreilor din România* / 95
- Prof. I. Schipor, *Evreii din Rădăuți – Scurt istoric* / 125
- Georgeta Pană, *Noul muzeu al Holocaustului de la Yad Vashem* / 133

DESPRE EVREI – LA ÎNCEPUTURILE PRESEI ROMÂNEȘTI

de DUMITRU HÎNCU

Interesat mai demult de problemele de imagologie, acum vreo nouă ani am publicat o carte cu testimonii despre „Chestiunea evreiască” văzută de personalități de primă mărime din sfera culturii și din viața publică românească a secolului XIX și a primei jumătăți a veacului care tocmai a trecut.

În fișele mele au rămas însă multe trimiteri la ecouri apărute în presa timpului pe care nu le-am utilizat atunci, dar care, mi se pare, n-ar trebui date uitării. Și răsfoindu-le recent – mai cu seamă trimiterile la presa din primele decenii ale secolului XIX, adică de la începuturile presei românești – m-am oprit la ecourile din „Albina românească”, „Curierul românesc”, „România”, „Buletin. Gazeta Oficială”, „Gazeta de Transilvania”, „Buletin. Foaie Oficială” (care apărea la Iași, spre deosebire de celălalt Buletin pomenit care a fost publicat la București). Ele mediază un tablou plin de culoare și de informații variate și inedite asupra societății românești a vremii și a locului ocupat de evrei în sânul ei, pe care aș dori ca, măcar parțial, să-l transmit celor ce ar fi ispitiți să parcurgă aceste rânduri.

*

* *

În primul rând mi-am spus, însă, că s-ar cuveni să insist asupra unei situații oarecum conexe.

Într-o cărticică publicată în 1898 la București, în Tipo-litografia Universală, din strada Covaci nr. 14, sub titlul: *Amintiri din trecut. Situația*

comunității din București în 1831-1875, autorul L. Zuckermann, fost membru al Epitropiei, cum chiar el a ținut s-o sublinieze, ni se spune, la p. 18: „În anul 1850 a fost inițiativa d. L. Weinberg și S. Ipcar pentru a înființa o școală de băieți la București, fiindcă până atunci nu era la evrei *școală de învățatură* (subl. autorului). Dar cu toate că au întâmpinat mari greutăți din partea a mai multor fanatici, dar ori și cum, cu ajutorul Eforiei școalelor, mai cu seamă cu ajutorul d-lui răposatul Petrache Poenaru, a putut izbuti ca să avem o școală... care cu toții vedem ce progrese a făcut”. Or ce putem afla, de pildă, din „Curierul românesc” (Anul XVIII, nr. 58, din 13 iulie 1846). Citez: „marți la 9 s-a făcut esamin și împărțirea premiilor la institutul d-nei Benfis de față cu d. clucerul Poenaru. Aici se învață asemenea copile, dintre care cele mai multe sunt israelite și sporesc cu deosebire prin stăruirea și zelul ce pune această damă a introduce o creștere europeană acestor creature ce până acum fuseseră în neîngrijire și jartfe ale superstiției din năuntru și ale prejudecăților (adică prejudecăților – n.n.) din afară”:

Așadar, copile evreice urmau, cu ani buni înainte de 1850, cursurile pensionului doamnei Benfis (corect, probabil, Benches, personaj la care există referiri frecvente în epocă), iar băieți evrei pe acelea ale Colegiului Sf. Sava unde, la științe naturale, îl aveau profesor pe doctorul Iuliu Barasch, fondator, printre altele, al primei reviste științifice în limba română, pe numele ei „Isis sau Natura”. Pe de altă parte, în ciuda „fanatismului” unora, pentru a relua expresia lui Zuckermann, cel puțin o parte din frunza evreimii bucureștene a participat, în același timp, și la o mare inițiativă culturală românească cu adânci reverberații în timp. Se știe că la jumătatea deceniului cinci al secolului XIX un grup de literați români, în frunte cu Ion Heliade Rădulescu, și-a propus să publice o colecție de literatură universală în care urmau să fie cuprinși „... cei mai remarcabili autori antichi și moderni, ale căror scrieri au contribuit spre împlinirea faptei mari a civilizațiunii, spre formarea minții și inimii umane, spre perfecția Omului”. Inițiativa lor a găsit numaidecât ecou și printre evrei, a subliniat „Curierul românesc” din 10 martie 1845, comentând gestul lor: „Congregația israeliților spanioli s-a scris cu cinci acțiuni la înscrierea pentru tipărirea cărților românești, despre a cărei informare se cuprinde în nr. 18 al acestei foi. Noi nu putem fi decât simțitori la niște asemenea probe de patriotism și civilizație în care au început a intra această mică comună de israeliți ce se află în țara noastră”. După care autorul articolului a ținut să releve și personalitatea subscriitorilor. „Din vreo 20 familii evrei (spanioli – n.n.) ce se află în tot Principatul, vede cineva în corifeul lor d. Hilel Manoa, cavalier de Niman, un bărbat cu caracter potrivit averilor și stării sale; de douăzeci și

cinci de ani de când se neguțătorește ca bancher, întotdeauna din ce în ce și-a crescut credința și încrederea; în multe rânduri a slujit Visteria Statului; a înlesnit pe mulți din compatrioții noștri în bani și cu dobândă totdeauna pravilnică (adică legală – n.n.); și la însoțiri de faceri de bine n-a fost niciodată străin. – În frații Halfon – Samuel, Hilel și Coen – vede careva un comerț sistematic și educație îngrijită, cunoscând mai multe limbi gramaticește și posedând cunoștințe ce îi pun în paralel cu înaintarea secolului și se desting prin activitatea și bunele lor maniere. – Aron Așel se distinge prin râvna sa pentru orice product cultural în limba românească, cunoaște limba patriei mai bine decât mulți români și ia parte la orice tipărire nouă”. Textul continuă încă mult în aceeași notă și ar merita să fie adus în întregime la cunoștință.

Însă cum tot a venit vorba de bune maniere și delicate procedee, mă simt tentat să mai evoc și altă însoțire la care au fost de față, și nu în ultimele rânduri, evreii bucureșteni, anume însoțirea într-o căsnicie a Măriei Sale domnitorul Gheorghe Bibescu cu, desigur, aleasa inimii lui.

Luminățiile lor au intrat, dar, în Capitală într-o caretă închisă, dar mulțimea protestațiilor boierilor și norodului le-a făcut să treacă într-alta – deschisă – ca să fie mai bine văzuți de supușii lor. Iar când au ajuns în dreptul „tindelor israelite” (probabil sediul comunității – n.n.) – a notat reporterul „Curierului românesc” la 28 septembrie 1845 – au poruncit ca trăsura să stea. Iar d. Samuel Hilel și demoazela Beina Hilel au înfățișat pe două perne de catifea orații cu verseturi din Tora tipărite pe atlas.

Samuel Hilel și-a prezentata orația în franceză. Tradusă în bună limbă românească de către reporter, ea suna după cum urmează: „Din partea israeliților spanioli cutez a înfățișa M.M.L.V. închinăciunile respectuoase în această zi de bucurie, în această zi pentru totdeauna solemnă, ca cel Atotputernic să binecuvânteze augusta voastră unire”.

Demoazela Hilel-Manoa a adăugat, la rândul ei, tot în franceză: „Din partea fecioarelor israelite, Prințesă, aduc închinăciunile exprimate în aceste vercete prin nemuritoriul geniu al regelui nostru cavalier”. Mișcați de frumusețea versurilor alese și de delicatețea intenției, M.S. Doamna – ne comunică peste vreme anonimul reporter –, a sărutat pe dlla Hilel, „cu cea mai prețioasă generozitate”, cum și pe o altă copilă israelită ca de patru ani.

Cele de mai sus nu trebuie, totuși, să ne facă să credem că „israeliții lehi” au lipsit cumva de a aduce și ei închinăciunile lor. Dar au făcut-o în felul lor: tot pe o pernă elegantă, pe care au plasat, însă, o rugă către Cel de

Sus ce „obicinuiesc a face la căsătorii” – observă jurnalistul – și două columbe albe.

Aici aş vrea să intercalez o mică digresiune. De cele mai multe ori, atât în cercetările făcute de alții despre evrei cât și în cele făcute de evrei asupra lor înșiși, populația evreiască este privită ca o entitate omogenă, nediferențiată, mereu aceeași. Este, mi se pare, o abordare maniheistă, facilă și naivă care simplifică lucrurile până la exces, lăsând în umbră resorturile intime ale organizării și evoluția diverselor societăți sau natura crizelor cărora ele trebuie să le facă față. Exemplele de mai sus o confirmă, cred, cât se poate de elocvent.

Dar să revenim unde am rămas.

Bineînțeles, nici evreii din Moldova n-au rămas insensibili la modificările de comportament social survenite în Țările Române după încetarea domniilor fanariote și înscrierea lor în concertul european. O parte dintre evreii moldoveni au început să întrevadă, bunăoară, că portul deosebit îi singulariza dezavantajos de restul populației, ba chiar îi marginaliza și, deci, să dorească o schimbare a acestor stări de lucruri. De altfel, spre deosebire de ceea ce se întâmplase în vestul și centrul Europei, evreii din Principatele Dunărene nu fuseseră niciodată supuși la discriminări de ordin vestimentar și în cursul veacurilor de trai în comun se deosebiseră prea puțin, sub acest aspect, de restul târgoveților. Până la începutul secolului XIX, vestimentația lor a fost, astfel, o combinație între costumul oriental și cel tradițional al orășenilor români. Dar de atunci încolo, în portul evreilor autohtoni s-a produs, treptat, o schimbare: ei au renunțat la vechiul costum al țării, adoptându-l pe cel iudeo-polonez, caracterizat, cum știm, prin caftanul negru de satin sau rips, spodekul (căciula din blană de jder) sau pălăria cu boruri late, completate obligatoriu cu barbă și zulufi – împrejurare care se poate explica, desigur, pe de o parte prin înrâurirea exercitată de curentul hasidist, iar pe de altă parte prin încuscririle dintre evrei moldoveni (mai ales), cu cei din Polonia, socotiți a se situa pe o treaptă înaltă a instrucției talmudice.

Sub domnia lui Mihail Sturdza tineretul evreu, în special, a pornit, însă, o adevărată frondă în favoarea introducerii costumului european. Această frondă era, de altminteri, cum bine știm, la ordinea zilei și în societatea românească a vremii, în care disputa dintre boierii „ruginiți” și tinerii „bonjuriști” era foarte aprigă și pe acest tărâm. În aceste împrejurări, încurajați de Gheorghe Asachi, un grup de tineri evrei, în cap cu maskilul ieșean M.S. Finkelstein, au adresat Domnului suplica de a ordona lepădarea costumului iudeo-leșesc și adoptarea vestimentației europene. Mihail Sturdza

– care, cel puțin în această privință, era de partea ideilor novatoare – le-a admis rugămintea și astfel, la 27 noiembrie 1847, în „Buletin – Foaie oficială a Principatului Moldovei” a apărut „spre obștească știință copia de pe Înaltul Ofis, cu nr. 48, slobozit către Departamentul Trebilor din Nătru pentru îndemnarea tinerilor evrei a se îmbrăca cu straie europenești”. El avea următorul cuprins, pe care îl reproduc atât pentru a ilustra cele de mai înainte, cât și pentru că relevă o anumită atmosferă și o anumită latură a relației dintre autorități și populația evreiască. Așadar citez : „Cu mila lui Dumnezeu, Noi Mihail Sturdza, Domn Țerii Moldovii. Îngrijindu-ne de îmbunătățirea tuturor locuitorilor de orice clasă și credință, cărora legile Statului hărăzesc toleranțe și apărare, Noi cu mulțumire am văzut că și în neamul evreesc urmând unii propășirile obștești să sârguiesc a se cultiva prin câștigarea învățăturilor folositoare și adoptarea formelor (adică a costumelor – n.n.) ținătoare a întemeia moralul și a îndemna relațiile soțiale; totodată având în vedere că mai mulți tineri din acest neam care au dobândit o bună creștere în țările străine, unde toți cetățenii fără osebirea credinței să îmbrace în același port, după ce se întorc în straietele aice obicinuite sânt adeseori supuși la defăimări și înjurări din partea poporului de gios, uneori încă și la plăcutele tratarisiri, întâmplări ce aduc neamului evreesc nu numai întristare, dar și piedică la interesuri. Noi, după pilda păzită în staturile învecinate, aflăm de toată cuviința ca tinerimea evreiască să fie și aice cu îmbrăcămintea europeană, ca prin acest mijloc să se poată înlătura multele necuviinți și să se înlesnească acei ce vor voi a-și trimite copiii la școlile publice a statului...”

La cele de mai sus, mai trebuie, poate, să adaug că împotrivirea tradiționaliștilor din sânul populației evreiești a fost atunci atât de puternică, încât l-a obligat pe Domnitor să-și retragă ordinul, cu rezerva că cei ce voiau să-și schimbe portul o puteau, totuși, face fără a fi stânjeniți. Și astfel disputa în jurul costumației a durat, cu răbufniri mai domoale sau mai violente, până aproape de sfârșitul secolului. Dar despre asta s-ar mai putea epilogă mult.

Acum mă simt, însă, mai degrabă, ispitit să evoc receptarea de către primele organe de presă românească a atitudinilor față de evrei adoptate pe alte meleaguri și asupra evoluțiilor ce se produceau în chiar sânul populației evreiești din alte țări. Și cum și în mass-media de la noi, ca și de pe întreg mapamondul e iar la modă, între altele, capitala siriană, am să-mi permit să încep cu oribila acuzație de omor ritual adusă în 1840 evreilor din Damasc, cu consecințele de rigoare, pe care Heinrich Heine le-a caracterizat drept un martiriu ce amintea de perioadele cele mai întunecate ale Evului Mediu. Dar

întrucât pe noi nu ne interesează neapărat acum corespondența expedită de poet la 7 mai 1840 lui „Augsburger Allgemeine Zeitung”, am să reproduc două-trei fraze din cele scrise de „Gazeta de Transilvania” de sub conducerea lui Gheorghe Barițiu, cu vreo zece zile mai devreme, sub titlul „Ovrei din Damasc”: „Săraci ovrei și toți cari au aceeași soartă cu voi, până când, până când ?” și-a început relatarea ziaristul brașovean. „Nu fără simțăminte de îngrozire citim și scriem despre acea catastrofă care trecu de curând peste obștea evreilor din Damasc, învinovățită cu nedreptul”. Și după ce a istorisit pe larg toată suita de abuzuri și crime făptuite de autoritățile de acolo, ziarul a conchis : „Cei pricepători își dau părerea cu toții cum că tot proșesul acest crâncen asupra evreilor au fost o speculație de a stoarce bani de la dânșii, iar pe popa cel creștinesc (a cărui pretinsă dispariție declanșase tot masacrul –n.n.) l-au ținut însuși Pașa ascuns la un loc undeva”. Mai mult, după această încheiere, ziaristul a ținut să adauge și o învățătură valabilă nu numai pentru „tirania” mai sus stigmatizată: „Tocmai așa erau învinovății creștinii în veacurile cele dintâi de către păgâni, ca și cum ei ar jârfti Hristosului lor în Sf. Cuminecătură cu sânge de a pruncilor sugători, și apoi în zilele noastre, la anul 1840, creștinii doară nu voiesc a-și bândi! Unde rămâne sănătosul moral, blânda învățătură a Mântuitorului lumii, unde stă culcată credința (dignitas) naturii omenеști? Dascăle, cine este deaproapele nostru? Samariteanul, elinul, domnul, robul?...”

Și tot privitor la „întâmplările” evreilor din Damasc „Curierul românesc” a considerat că „interesant este a afla numărul celor ce lăcuiesc în părțile răsăritene, din redegia unui învățat diplomat de acolo”. Așa se face că din aceeași sursă putem ști și noi acum că în Siria „lăcuiau” 1870 familii de evrei, în „Fenicia” 127, în Palestina 3684, din care 3000 suflete în Ierusalim și 150 evrei străini care „petreceau” acolo numai pentru „a lor învățătură”.

Presa din Principate nu se mărginea însă doar la relatarea unor fapte ieșite din comun referitoare la evrei, ci înțelegea să-și țină la curent cititorii și cu evenimente mai pașnice și chiar cu mișcarea de idei din sânul diverselor comunități evreiești. Astfel, în vara și toamna lui 1844, atât „Albina românească” din Iași, cât și „Vestitorul român” din București au publicat un text identic și sub același titlu – preluat, evident, dintr-o gazetă străină – despre un Congres evreiesc pe care îl socoteau un eveniment ce se înscria în logica firească și necesară a progresului uman. Căci – scriau ambele ziare : „Omul din firea sa dorește din zi în zi îmbunătățirea sa; ferice dacă știe să aleagă mijloace convenite spre a ajunge la asemenea scop. De când sistema socială au covârșit egoismul, vedem că nu se află astăzi în

Europa popor civilizat sau stare care să nu fi înțeles că legile sau deprinderile care guvernează interesele lor au nevoie a fi în paralel cu propășirea civilizației, cu adevărul și spiritul dreptății a căroră lumină se răspândește astăzi în lume... În asemenea împrejurări, evreii nu au vrut a rămâne înapoi. Acei mai luminați simțind nevoia de a strica bariera ce, în privirea religioasă, îi ținea depărtați de societate, de câțva timp lucrează spre asfeliu de scop; iar acum, spre a-l pute nemesit agiunge, rabinii s-au adunat în Germania, la Bransvaig în un congres”. Nu era, însă, un conclav rabinic, cum rezultă din alt pasaj în care se spune că în „sesia din 16/18 iunie se afla și multe dame evreie, pentru că în acea seanță se trata o propunere a Sanhedrinului din Paris asupra poligamiei (însoțirea cu multe femei), a despărțeniei și a însoțirii amestecate”. În fine, după câteva precizări asupra deciziilor adoptate, textul ajungea la încheierea: „... cine nu simte câte daune, asupra și scandale se nasc în viețuirea evreilor într-un stat când acesta nu voiește a adopta vreo reformă, pe când interesele lor din zi în zi se fac atâmate, ba încă nedespărțite”.

Sau altă relatare, de natură similară, de astă dată din „Albina românească” ieșeană. Care, la 29 februarie 1848, releva schimbările ce se produceau în condiția și poziția socială a evreilor din Occidentul Europei, accederea lor în situații de prim rang în cele mai diverse țărâmuri de activitate umană: „...cauza evreilor – arăta astfel ziarul – se face din zi în zi mai interesantă, propășirea culturii au împușinat barierele care politicește i despărțea de conlocuitorii creștini; Germania, Franța și Anglia înfățișează bărbați evrei ce se deosebesc în felurite ramuri de științe și de arte frumoase. În parlamentul M. Britanii peste puțin va ședeă bărbați evrei”. Așa stând lucrurile, redactorul „Albinei” își îndemna compatrioții să sprijine și la noi eforturile de emancipare a evreilor, sau cum se exprima el: „De aceea cu bucurie trebuie să urmeze și la noi manifestația unora din evrei care chiar în interesul neamului și în a lor particular se îndeletnicesc cu învățătura Europei și cu deprinderea socială care nu-i vor lăsa cei din urmă în epoha propășirii generale a ginteii omenești”.

Dar, probabil, cel mai elocvent, cel mai frumos text despre condiția morală a evreilor a fost publicat în „Curierul românesc”, în două numere – nr.4 și 7 din 12 și 22 ianuarie 1845. În două numere, pentru că el ar ocupa circa 12 pagini dactilografiate de astăzi, iar formatul „Curierului românesc” nu era mai mare decât acela al unei obișnuite batiste bărbătești. De bună seamă, redactorul gazetei l-a socotit și el de primă însemnătate; mai mult, l-a tipărit și într-o broșură care, preciza el, „se va împărți gratis la israeliți ce se vor arăta la redacție”.

Despre ce era, totuși, vorba? În linii foarte mari aş spune că de un pasionat apel la concilierea dintre vechile tradiții evreiești cu noile chemări ale veacului, acelea ale Revoluției franceze, care găsisse un vibrant ecou și în inimile evreilor, întrucât le adusesse egală îndreptățire în drepturi și obligații cu restul cetățenilor. Apelul era cuprins într-o amplă predică ținută de Isidor, rabin de Phalsburg, în a doua zi a sărbătorii de Șevuot din anul 5604.

Într-un înaripat exordiu, rabinul Isidor reamintea mai întâi enoriașilor „de timpii acei când împins de splendoarea sărbătoarei și aprins de amorul Domnului, Israil întreg își părăsia în toți anii locuința spre a se aduna la Ierusalim, cetate sfântă, cămin al luminilor și reședință a Dumnezeului Savaot”. După care, din nefericire, urma oratorul, „nenorocirile se isbiră împotriva noastră”, „noi trecurăm în exiliu și cu inima plină de suspinuri, cu ochii întorși către patrie ne atârnam aripele de ramurile sălciilor și plânsem”. Dar nu reamintirea acestor triste vremi a fost scopul predicii. Dimpotrivă. Căci, a ținut să adauge numaidecât rabinul: „Vă rechem această suvenire, frații mei, spre a vă inspira o dragoste nemărginită către această Franță atât de bellă, atât de mare, care ea cea dintâi ne dete înapoi drepturile noastre, ne chemă la ospățul patriei și ne vărsă cu mâini pline această prețioasă libertate care însetoșam. În adevăr, țării celei mai frumoase a lumii fu păstrată cea mai frumoasă misiune. Mulțumită și onoare, glorie eternă acestor vrednici reprezentanți ai poporului, care cei dintâi cutezară a proclama că toți oamenii sunt de o potrivă înaintea legii și care înscriseră în caracteri mari aceste frumoase cuvinte de care întotdeauna își va aduce aminte Israil: «Între Judele Suprem și conștiința Omului, ce putere umană ar putea să se puie!»”. Datoria evreilor era să se pătrundă de acest frumos ideal și să se conducă după principiul tot de rabinul Isidor astfel formulat: „...veți iubi pe toți oamenii fără distincție, căci sunt tăți ca și noi, fii ai lui Dumnezeu. Ce vă pasă vouă în ce chip îl adoră ei ? Și aduceți-vă aminte că și voi ați fost străini în Egipt, și voi ați suferit, gemut, pe un pământ străin; prizoniți, împilați voi înșivă veți avea milă de cel nenorocit, veți întinde mâna către cel împilat, veți sfărâma fiarele celui în sclavie”.

În același timp, evreii nu trebuiau să uite că erau și cetățenii unei patrii eterne, aceea a strămoșilor lor. Și de aceea, rabinul le-a strigat într-un patetic final: „Nu părăsiți credința părinților noștri ! Această credință religioasă ce părinții noștri ne-au transmis-o curată și bellă ca prima auroră, și transmiteți-o și voi la fiii voștri prin învățătură, și mai vârtos prin exemplu în sânul familiei”.

*

Ajunși aici, să vedem însă ce și cum gândeau amintitele organe de presă despre situația și poziția evreilor în societatea românească. Dar, mai întâi, o mică, o necesară introducere. În nr. 1 din 1 ianuarie 1838, gazeta „Romania”, care apărea la București, a publicat o amănunțită relatare asupra gravelor incidente dintre catolici și protestanți petrecute la Münster, în Germania. În numărul din 5 ianuarie, „Romania” a revenit cu un comentariu asupra aceleiași teme, întrucât pomenitele violențe stâmiseră un puternic ecou pe tot continentul. Interesant pentru noi este, însă, mai cu seamă epilogul acestui comentariu. Citez: „Nici una din țările Europei n-a fost mai ferită de turburări religioase și de vărsări de sânge, pentru că unii cred într-un chip și alții într-un alt chip. Oameni de deosebite religii și în deosebite vremi au venit și s-au așezat cu locuința în Țara Românească. Românii i-au primit pe toți ca pe niște frați; i-au îngăduit să-și zidească biserici și i-au lăsat să-și urmeze slujbele și ținuturile religiilor lor, fără a le pricinui cea mai mică zădicire. În vreme ce alte țări număra mii de nenorociri din pricina urii religioase, Țara Românească abia află două întâmplări asemenea: una în zilele lui Șerban Cantacuzino Voevod, la anul 1714, și alta în zilele lui Alexandru Muruz Voevod, la anul 1801. În amândouă întâmplările aceste s-a întărit norodul împotriva evreilor; turburările au fost iuți, dar trecătoare”.

Și bucuros de aceste constatări, autorul a conchis: „Putem dar să ferim stăpânirea Țării Românești că a fost tolerantă, a suferit toate religiile și n-a dat pricină de turburări chiar în vremile acele când Europa înființa în multe locuri scene foarte sângeroase. Lauda ei cu atât este mai mare, cu cât a fost mai puțin înaintată în civilizație decât stăpânirea altor locuri pe unde s-au întâmplat nenorociri din pricina urii religioase”.

Din păcate, însă, după nouă ani în publicațiile periodice din țările române au început să răsunе și alte tonuri, impuse de realități ce revelau că nici pe meleagurile noastre nu era chiar totul numai bine în cea mai bună dintre lumi sub aspectul ce ne interesează. Într-o corespondență din Galați, apărută în numărul din 16 ianuarie 1847, „Gazeta de Transilvania” revela, bunăoară, că în portul dunărean avuseseră loc grave excese antisemite. Ele începuseră ca o mică scânteie, dar se preschimbaseră repede într-o vâlvătaie care cuprinsese o bună parte a orașului și se soldase cu victime nevinovate și bunuri distruse. Ce se întâmplase? „A doua zi după nașterea Domnului – a relatat astfel corespondentul gazetei ardelenе – moldovenii după obiceiul vechi începură carnavalul cu o sută de masce care nu lipsiră a necăji pe trecătorii de toată plasa (adică din toate clasele – n.n.). Niște evrei nefiind cruțați, luară lucrul într-adins și începură a se brânci cu moldovenii, care

fiind mai mulți la număr și adăugându-se într-una, vezi bine că mai pe urmă lucrul au trebuit să aibă rezultat trist, mai ales că mascele erau mai toate bete”. Și așa din una în alta „numărul turburătorilor sui la multe sute” – mai aflăm din gazetă – și pe la 10 seara au devastat o sinagogă și au prădat tot ce era întrânsa. A doua zi, în loc ca lucrurile să se potolească, ele au luat, dimpotrivă, o și mai mare amploare. Citez: „Unde se arăta un evreu, alerga mulțimea după dânsul și-l maltrata cumplit. Mulți zic că unii spulberați ar fi căutat pe evrei din casă în casă spre a-i bate și despoie. Câțiva greci intrară în casă jidovească și aflând pe o jidană cu un prunc în brațe îl apucară și-l sfâșiară în uliță; un moș bătrân, care se încercă a-i abate de la acea tirănie, căpătă niște lovituri de moarte”.

E adevărat, corespondentul „Gazetei de Transilvania”, un om cumpănit în judecăți, s-a ferit ca, plecând de la acest fapt, să facă o judecată globală asupra situației evreilor din Moldova. Mai mult, a ținut chiar să explice că : „De la un asemenea esces a încheia la un ce politic ar fi o mare rătăcire și mai ales scene de acestea se întâmplă și pe la noi și prin alte țări mai în toate zilele. Dar cu toate acestea, fiindcă asupra comerciului fac o impresie destul de rea, nădăjduim că guvernul nu va lipsi a osândi pe vinovat și a curăți cetatea de acei oameni...”

Și totuși, relatarea publicată de „Gazeta de Transilvania” a stingherit, se pare, rău oficialitățile de la Iași, care au răspuns drastic ziarului transilvănean prin „Albina românească”, al cărei redactor Gheorghe Asachi era un intim al lui Mihail Sturdza și, în genere, un fervent partizan al regimului regulamentar. „În lipsa de tâmplări sunătoare, de catastrofe și alte asemenea picante fapte în Moldova, care se bucură de cea mai deplină liniște – a replicat deci ironic „Albina” din 2 februarie 1847 – vânătorii de novitale care cu condeiu în mână, încărcat de negreală, stau la pândă, au descoperit în dregerea gamenilor (băieți de uliță) din Galați o fiară cumplită despre care n-au pregetat a încunoștința pe ai lor numeroși corespondenți străini. Rezemați pe asemenea raporturi, foile transilvane de toate limbile au publicat despre o serioasă tulburare ce s-ar fi tâmplat în acea pacinică politie (oraș – n.n.) comercială”. În versiunea „Albinei”, în realitate nu fusese vorba decât de o mică încăierare între „băieții de stradă” care jucaseră „comedia populară numită țurca” și niște „auzitori” evrei care, refuzând a-i răsplăti bănește, au stârnit nemulțumirea celor dintâi, și așa s-a ajuns la o „vrednică de tânguire neorânduială” care, de fapt, nu lăsase decât o singură urmă, aceea a rândurilor „cele negre a gazetelor sus însemnate”.

Deși chiar „Albina românească” furnizase un argument peremptoriu împotriva unui asemenea gen de aserțiuni. Căci cu trei ani și ceva înainte de

protestul ei, mai exact la 4 iunie 1844, același ziar publicase în pagina întâia o scurtă notă, în limbile franceză și română, cu acest cuprins:

„Sporirea cea repede a impoporării evreilor în Moldova, pricinuită mai cu seamă din încurgerea celor străini carii, lipsiți fiind pe aiurea de mijloace ale viețuirii, vin aice și, spre vătămarea interesurilor pământenilor, impresoară și trag de sine toate ramurile de industrie, au deșteptat o dreaptă îngrijire.

Spre a pune capăt unei asemenea îngrijiri și a vindeca niște abusuri grele ce vin mai ales de la statornicirea evreilor de prin sate, unde nu numai că-și însușesc agonisințele lucrătorilor de pământ, ci încă îi demoralizează vânzându-le pe credit băuturile spirtoase, Generalnica Obicinuita Adunare au votat o legiuire despre care este oprit în viitorime a ține orânzi (adică arenzi – n.n.) prin sate sau pe la drumuri, a impoesui dijmuirile și a vinde cele a mâncării, iertat fiindu-le însă a face prin țară alte speculații”.

Este un text care, contemporan cu „Lipitorile satelor” al lui Alecsandri, conține aproape tot bagajul de clișee ce aveau să stea la temelia propagandei antisemite vreme de o sută de ani și mai bine.

În epocă el avea, însă, alte conotații decât acelea pe care am fi tentați să i le atribuim la prima vedere într-o lectură retrospectivă. Era ecoul intrării Moldovei și Țării Românești într-o nouă epocă, aceea a economiei de schimb, cum a numit-o Gheorge Zane, dominată de legile aspre ale concurenței, cărora clasa conducătoare nu era pregătită să le facă față și pentru care nu găsea alte mijloace de apărare decât măsuri restrictive. Este, așadar, un text care ar reclama o amplă exegeză sub raport economic, în care nu mă pot lansa, însă, aici.

Comisia internațională privind studierea Holocaustului în România a desfășurat o intensă activitate în cursul anului 2004. A elaborat un Raport de sinteză asupra principalelor coordonate ale acestui tragic eveniment din istoria evreilor din România și a alcătuit un consistent volum de documente, ce urmează să apară în curând.

Cu acest număr, Buletinul nostru își propune inițierea unei rubrici dedicate problematicii Holocaustului local. În acest cadru vor fi publicate documente inedite, interviuri cu supraviețuitori, recenzii despre cărți apărute pe această temă în țară și peste hotare, o suită de analize utile celor care doresc să cunoască episodul Holocaustului evreilor din România în anii ultimului război mondial. Inaugurăm această rubrică prin publicarea a trei comunicări prezentate la sesiunea științifică ce a avut loc la Washington în mai 2004, cu ocazia ședinței de lucru a Comisiei, axată pe dezbaterăa primei forme de redactare a principalelor capitole cuprinse în raportul final.

SIONISMUL, ÎNTRE REALITATE ȘI MISTIFICARE

Dr. ALEXANDRU ELIAS

Nu sunt istoric. Sunt doar unul dintre cei care au trăit istoria, care adolescent fiind am fost prins în vârtoarea evenimentelor.

Îmi dau seama că studierea unei perioade istorice se face pe baza documentelor, mărturiilor, filmelor sau înregistrărilor documentare, deschiderii totale a arhivelor etc. Sunt fără îndoială importante arhivele și toate documentele lor, subliniez toate documentele, pentru a putea înțelege evenimentele. Pentru că, uneori, unele documente exprimă interesele, subiectivismul, poziția politică a celor care le-au redactat.

Zilele trecute mi-a căzut sub ochi un document elaborat în 1942 de către Direcția Generală a Poliției – Direcția poliției de siguranță – biroul de studii – intitulat „Problema evreiască din punct de vedere al măsurilor de siguranță de stat”.

N-am să reproduc cele 22 pagini ale așa-zisului „studiu” și nici bibliografia de opt pagini care încearcă să dea materialului un aer de cercetare științifică.

Doresc să mă opresc numai asupra prezentării neconforme cu realitatea a organizației sioniste.

Am să redau câteva citate din acest document:

„...aceste organizațiuni (sioniste), răspândite în majoritatea localităților din țară, au dat în repetate rânduri dovada activității extremiste de stânga, pe care au dezvoltat-o în coloniile de muncă, organizate după sistemul colhozurilor din URSS... formând focare primejdioase de contaminare comunistă...”

Apoi, despre organizația sionistă Trumpeldor-Bethar care avea „scopul mărturisit... al reclădirii Palestinei..., scopul real însă era de a pregăti tineretul naționalist evreu pentru a se autoapăra, în statele unde trăiește...” și „deși socotită ca o organizație evreiască de dreapta, Betharul avea în sânul ei elemente cu vădite sentimente comuniste”.

Și în final:

„În concluzie, Ligile Culturale Evreiești, Lojile Masonice, Cluburile sportive, cât și toate celelalte asociațiuni evreiești căutau să distrugă solidaritatea noastră națională, să infiltreze comunismul în sufletul maselor muncitoare și – cu ajutorul forței economice și al presei – să ajungă la aservirea puterii noastre politice”.

Eu m-aș întreba, de altfel, cum era posibil ca reprezentanții „forței economice”, capitaliste prin definiție, să propage comunismul?

Documentul în sine nu are, în opinia mea, o semnificativă valoare istorică. Dacă mi-a atras atenția, a fost pentru că reprezintă o formă de manipulare a opiniei, înveșmântată în haina unui studiu științific.

De altfel, ca și în alte forme de manipulare a opiniilor, se pleacă de la anumite adevăruri pentru a clădi pe baza lor un munte de neadevăruri.

Mișcarea sionistă cuprindea organizații sioniste de diferite ideologii, de la stânga marxistă, trecând prin organizații de centru și de tip religios, și până la organizații de dreapta care, la un moment dat, se aflau chiar sub influența fascismului italian. Ea n-a cuprins niciodată, în acea perioadă, organizații de structură și ideologie comunistă. Mișcarea haluțiană, care pregătea în tabere de instrucție tineretul pentru munca agricolă și meserii, nu

era de sorginte comunistă, chiar dacă uneori ținea de organizații cu ideologie socialistă. De altfel, în acele timpuri, mișcarea sionistă se orienta net spre o restructurare social-economică a tineretului evreiesc și urmărirea pregătirea acestor tineri pentru a forma o nouă bază de acțiune economică în Palestina, care ulterior s-a și concretizat în organizarea Kibuțurilor ca prime forme de exploatare agricolă și chiar industrială, forme care aparțineau unor convingeri ideologice foarte diferite, de la cele de stânga, până la cele religioase și de dreapta.

Toate activitățile mișcării sioniste urmăreau, indiferent de ideologie, numai pregătirea în vederea emigrării în Palestina și nu erau niciodată implicate în viața politică internă, chiar și în condițiile create de politica și prigoana antisemită a guvernului, chiar și după pogromurile și trenurile morții care au avut loc. Faptul că în unele organizații sioniste s-au născut idei și poziții de pregătire a autoapărării mi se pare cu totul explicabil în condițiile date. Dar și acestea au fost izolate și fără consecințe practice. În acest context cred că trebuie situat și procesul tinerilor de la liceul „Cultura”, din 1942. A fost un proces sionist „Hașomer Hațair” căruia i s-a atașat un grup de 3 tineri comuniști evrei care nu aveau o legătură reală cu organizația sionistă.

Ceea ce vreau să subliniez aici din nou este că, pornind de la ideologia socialistă a unora dintre organizațiile sioniste, se încerca o dublă manipulare: crearea impresiei că organizațiile sioniste erau „forme primejdioase de comunicare comunistă” și apoi sugerarea ideii că aceste organizații aveau o legătură cu politica Partidului Comunist și cu Uniunea Sovietică, și că reprezentau „o activitate potrivnică siguranței statului”.

Adevărul este că organizațiile sioniste nu s-au implicat niciodată în lupta politică din România și că singura lor, eventuală, implicare era legată de protejarea și ajutorarea populației evreiești și de obținerea dreptului de emigrare în Palestina.

S-ar mai putea vorbi de intențiile evident defăimătoare și uneori rizibile de a prezenta „juriul de onoare” propriu vieții interne a atâtor alte organizații publice ca un „fel de tribunal care, peste Justiția Statului, judeca diferendele între sioniști”, sau prezentarea „proceselor literare ca procese judiciare” și alte afirmații false ce urmăreau prezentarea organizațiilor sioniste ca pe un pericol pentru siguranța statului.

Aș mai sublinia prezentarea BUND-ului, organizație culturală afiliată social-democrației, ca pe o sursă de propagandă prosovietică și comunistă. Și aș mai consemna că mai târziu, în Uniunea Sovietică, această organizație a fost persecutată și desființată.

Intenția de falsificare a adevărului, de schimbare a realității sioniste într-un dușman al ordinii publice, conturează foarte clar tendința de prezentare a evreilor ca un „dușman al națiunii” și de a justifica împingerea a tot ce exista ca organizație evreiască în zona persecuției și condamnării penale.

De altfel, aceasta a și dus la interzicerea funcționării legale a mișcării sioniste.

Nu este în intenția mea de a reține prea mult atenția cu acest document. Am dorit, însă, să atrag atenția asupra lipsei de obiectivitate din unele documente.

DEFINIREA CALITĂȚII DE EVREU ÎN LEGISLAȚIA ANTISEMITĂ DIN ROMÂNIA (1940-1944)*

LYA BENJAMIN

În procesul de exterminare a evreilor europeni, Raul Hilberg distinge patru etape: definiția (adică definirea calității de evreu); exproprierea; concentrarea și exterminarea. Din punct de vedere cronologic, în Germania acest proces s-a înscris între anii 1933-1945, în alte țări perioadele diferă în funcție de contextul concret istoric.

Așadar, Holocaustul nu se limitează la etapa exterminării propriu-zise, ci cuprinde și întregul proces premergător care a culminat cu soluția finală. Între etape există o înlănțuire organică, de condiționare reciprocă.

Prima verigă, spune Hilberg, a fost definirea calității de evreu. Birocrația germană știa că ținta ei sunt evreii. Dar cine erau în mod precis evreii? Cine făcea parte din acest grup? Cum să definești în mod legal această așa-zisă rasă? Nu era o problemă simplu de rezolvat.

„Importanța decisivă în evoluția antisemitismului rasial a avut-o legislația de la Nürnberg – scria G. Mosse; aici s-au pus bazele legale pentru separarea evreilor de creștini, aici s-a formulat definiția evreului pe care doctrina rasistă nu a reușit să o facă până atunci, aici s-au pus bazele statului național de «o singură rasă», ca să ne folosim de o expresie a secolului XIX”.

Dar în România regimurile autointitulate totalitare (regimul lui Carol al II-lea în ultima sa etapă) și totalitar național-creștin (regimul Antonescu în faza Statului Național Legionar), când s-au alăturat Germaniei naziste și în privința politicii antievreiești, nu s-au inspirat doar din legislația nürnbergheză, ci și din modele locale ale trecutului istoric.

Legiferarea discriminării în drepturi între românii autohtoni și evrei, pe criteriul apartenenței religioase, a avut rădăcini istorice în contextul românesc. Un exemplu clasic în acest sens este Regulamentul organic intrat în vigoare în Țările Române în anii 1831-1832. Prin această „Constituție”,

---

* Comunicare susținută la Sesiunea științifică organizată de Muzeul Memorial al Holocaustului din Washington în mai 2004.

arată J.B. Brociner, „drepturile politice au fost făcute accesibile tuturor românilor de rit ortodox, exclusivamente, ...prin aceasta evreilor li s-a luat perspectiva de a putea lua parte activă în viața națiunii românești” (J.B. Brociner, *Chestiunea Israelitilor*, București, 1910, p. 76). Actele „constituționale” adoptate în deceniul șase al secolului al XIX-lea, în preajma Unirii Principatelor, fără să nominalizeze evreii, precizau că de drepturi politice pot beneficia numai creștinii. Momentul paroxistic al acestui proces de neacceptare a evreilor în viața publică a societății românești l-a constituit, desigur, Constituția din 1866, cu celebrul articol 7 care stipula că: „necreștinii nu pot deveni cetățeni români”.

Așadar, problema statului național de religie creștină s-a pus în România o dată cu edificarea statului modern. Vasile Conta a avansat chiar ideea statului de o singură rasă. Relevant în acest sens este discursul său în ședința Adunării Deputaților din 4 septembrie 1879, intitulat semnificativ „Cine sunt jidanii”. Venind în apărarea articolului 7, filosoful demonstra că: „Cea dintâi condiție pentru existența unui stat este ca poporul să fie din aceeași rasă, căci astăzi, când regimul este democratic, când poporul ia parte la afacerile publice, cum ar putea să fie unitate de acțiune și de direcțiune în conducerea statului când poporul ce conduce statul nu ar fi de o singură rasă. Pentru ca un stat să poată exista și prospera, conchidea Conta, este necesar ca cetățenii acelu stat să fie din aceeași rasă, din același sânge. Trebuie să respectăm principiul de conservățiune, de existența noastră națională”.

Teoria statului național de o **singură rasă** a fost reluată în România anulul 1940. Cu deosebirea că, dacă în secolul XIX măsurile se luau pentru împiedicarea intrării evreilor în viața publică românească, acum a venit rândul excluderii lor. Începutul acestui nou proces istoric se reflectă în Decretul-lege nr. 2650, din 8 august 1940, privind statutul juridic al evreilor, semnat de regele Carol al II-lea, de Ion Gigurtu, prim-ministru, și de I.V. Gruia, ministru de Justiție. Era momentul când regele își propusese așezarea statului român pe baze exclusiv naționale, ceea ce presupunea excluderea evreilor din toate structurile societății românești. „În statul politic totalitar – arăta I.V. Gruia în Expunerea de motive la Statutul juridic al evreilor – sectorul politic înseamnă o confundare cu nația, iar nația este o comunitate spirituală și organică așezată pe legea sângelui din care izvorăște ierarhia drepturilor politice”. Această nouă-veche concepție despre statul național de o singură rasă impunea abrogarea legilor din anul 1919 și a prevederilor constituționale din 1923, care au acordat emanciparea pentru populația evreiască.

În vederea stabilirii distincției juridice și politice între românii de sânge și cetățenii români de sânge evreiesc se impunea legiferarea calității de evreu.

Prima definiție a calității de evreu în legislația autohtonă antisemită a fost formulată, în 1938, în Regulamentul de aplicare a Legii revizuirii cetățeniei: „Evreu este cel care la 18 noiembrie (1 decembrie) 1918 era de cult mozaic, chiar dacă ulterior și-a schimbat religia”.

În spirit nürnbergez, definiția a fost elaborată în Decretul-lege nr. 2650, din 8 august 1940, când calitatea de evreu s-a fixat pe criteriul ritului unit cu criteriul sângelui, care „cuprinde toate posibilitățile de suflet, de spirit, de etică” ale etniei evreiești. Pornind de la această caracterizare, legiuitorul a subliniat existența unei „incompatibilități morale, spirituale și organice între românii de sânge și religia mozaică”, justificând astfel scoaterea etniei evreiești din „comunitatea organică a nației, în numele apărării sângelui românesc”. Conform acestui Decret-lege erau socotiți evrei cei care aparțineau de cultul mozaic, s-au născut din părinți de religie mozaică nebotezați, creștinii (adică botezații în religia creștină la naștere sau după aceea), dacă s-au născut din părinți de religie mozaică sau din mamă creștină, dar tată mozaic. Cei cu tatăl evreu erau considerați că poartă „în sângele lor destinul unei incompatibilități morale, spirituale și organice cu românul de sânge”. Și „evreii de sânge atei erau socotiți evrei”.

În anii regimului antonescian (1940, septembrie 6–1944, august 23) erau socotiți evrei cei cu ambii părinți evrei sau doar unul. Nu s-a ținut seama dacă ei sau părinții lor au fost sau nu botezați în altă religie decât cea mozaică. În unele cazuri s-a luat în considerare și apartenența bunicilor. Erau considerați părinți și bunici de sânge evreiesc aceia care au aparținut vreodată religiei mozaice sau au fost înscriși vreodată la o comunitate israelită. Totuși nu a existat o definiție unitară a calității de evreu și definițiile de multe ori se contraziceau. Astfel: „dacă, după Decretul-lege din 8 august 1940, un creștin născut din părinți de religie mozaică, botezați, era considerat român, în consecință el putea fi militar de carieră și să ajungă la gradul de general, respectivul nu putea fi admis să urmeze cursurile școlii primare, deoarece Decretul-lege nr. 3.438, din 14 octombrie 1940, interzicea accesul la școli al celor născuți din părinți evrei, indiferent de religia lor; el nu putea fi proprietarul unui teren rural, deoarece Decretul-lege nr. 3.347, din 4 octombrie 1940, considera evrei pe aceia ce aveau ambii părinți evrei sau numai unul, fără distincție dacă ei sau părinții lor sunt sau nu botezați în altă religie decât cea mozaică; el putea fi însă avocat sub regimul de aplicare a Decretului-lege din 8 august 1940, dar nu putea fi funcționar particular,

simplu practicant, pentru că Decretul-lege nr. 3.825, din 16 noiembrie 1940, considera evrei pe cei născuți din ambii părinți evrei sau numai din tată evreu, indiferent de religie. Această situație haotică a fost pe larg dezbătută în Consiliul de Miniștri din 27 februarie 1941. Iată un extras relevant în acest sens:

„Dl. general Potopeanu, ministrul Economiei Naționale: Pe viitor va trebui să unificăm definițiile date până acum evreilor și să ajungem la una singură. Până acum s-au dat trei definiții.

Dl. Mihai Antonescu, ministru de stat: Fără îndoială că idealul este să ajungem la o definiție a evreului care să stea la baza legislației noastre. Noi n-am ajuns încă la determinarea statutului evreilor din România, a căror condiție juridică se transformă în fiecare zi printr-o serie întreagă de reforme... Nu văd însă de ce este necesar să cristalizăm într-un sistem rigid definiția evreului... Criteriile sunt cu totul deosebite după scopurile urmărite de legiuitor..., mai ales că sunt scoși din națiune din punct de vedere etnic și spiritual; geografic îi vom scoate în măsura posibilităților de expropriere și expulzare, dar aceasta nu se poate face decât într-un cadru internațional mult mai vast...

Dl. general Ion Antonescu, conducătorul statului: Problema aceasta este foarte gravă, are să se pună în Consiliul de Stat”.

Pentru cei cu sânge amestecat (mişlingii) nu au existat prevederi legislative speciale. Totuși, situația lor s-a pus în discuție tot în Consiliul mai sus-menționat. S-a precizat că dacă o persoană socotită $\frac{1}{4}$ evreu are copii, nu i se iau bunurile, dacă n-are copii i se iau. Un individ considerat pe jumătate evreu, dacă se căsătorește cu o româncă, copiii lui sunt socotiți pe sfert evrei. Dacă și aceștia se căsătoresc cu românce, copiii lor sunt a opta parte evrei.

„Dl. general Ion Antonescu, conducătorul statului: E la fel cu gluma aceea care spunea despre cineva «e puțin sifilitic».

Dl. Ovidiu Vlădescu, secretar general la Președinție: Sistemul acesta funcționează într-un stat unde se pot găsi acte de stare civilă la a patra generație. La noi nu se pot stabili date precise cu privire la ascendenți nici pentru două generații”.

În ceea ce privește statutul evreilor creștini, conform Decretului-lege din august 1940 erau considerați creștini cei botezați la naștere, dacă părinții au fost botezați în prealabil.

În legislația antonesciană, evreii botezați la naștere în religia creștină și chiar cu descendență din părinți convertiți la creștinism erau considerați evrei și au căzut sub incidența legislației antievreiești, căci „taina botezului

nu putea schimba destinul sângelui mozaic”. Totuși erau unele excepții când cei botezați, fără să fie considerați creștini, au beneficiat de anumite scutiri de sub rigorile unor legi. Astfel, copiii botezați în religia creștină până la vârsta de doi ani, având tatăl evreu creștin și mama creștină de origine etnică neevreiască, aveau dreptul să urmeze în școlile particulare și confesionale creștine, cu condiția ca în certificatele de absolvire să fie specificată originea etnică evreiască. Astfel certificatele respective nu aveau nici o valoare oficială. În Decretul-lege pentru trecerea proprietății imobiliare urbane evreiești în patrimoniul statului, evreii sau evreicele botezate în religia creștină de cel puțin 20 de ani, dacă erau căsătoriți cu români sau cu românce de cel puțin 10 ani și dacă din căsătorie s-au născut copii care au fost botezați creștini, precum și evreii care au fost botezați creștini de cel puțin 30 de ani își puteau păstra proprietățile imobiliare.

În Regulamentul asupra statutului militar al evreilor erau considerați creștini copiii născuți din părinți de religie mozaică botezați, cei născuți din mamă de religie mozaică, dar al căror tată era creștin de sânge; copiii naturali botezați, născuți din mamă de religie mozaică botezată.

Includerea criteriului sângelui în definirea calității de evreu și inferiorizarea din punct de vedere etic și spiritual a sângelui evreiesc a fost urmată de o serie de măsuri legislative pentru apărarea purității sângelui românesc. Menționăm printre aceste măsuri:

Decretul-lege nr. 2651, din 8 august 1940, pentru oprirea căsătoriilor între românii de sânge și evrei. S-a reiterat ideea că „sângele românesc este elementul principal de așezare a Nației, care dincolo de structura fizică este un element etic moral, a cărui determinare se face numai prin discriminarea pe criteriile legale – spirit și origine – a noțiunii de «evreu», care capătă astfel pe lângă înțelesul juridic de până acum un înțeles politic. De aceea, sub porunca necesităților de apărare a structurii etnice a poporului român s-a alcătuit acest decret cu putere de lege pentru apărarea sângelui românesc”.

Decretul-lege nr. 711, din 18 martie 1941, motiva interzicerea convertirii evreilor la creștinism cu argumentul că „ființa etnică a neamului nostru trebuie ferită de amestecul cu sânge evreiesc (...). Căci, la evrei, credința mozaică se confundă cu originea lor etnică. Infiltrarea lor în comunitatea națională nu poate decât să pericliteze ființa etnică a neamului românesc”. Considerente similare stăteau și la baza Decretului-lege adoptat în martie 1944, prin care s-a interzis evreilor să angajeze personal casnic creștin. „În toate casele evreilor din București, se lamenta conducătorul statului, vedeți că sunt angajate fetele cele mai durdulii care vin din Transilvania pentru băieții jidanilor și apoi acestea se duc acasă și fac copii

cu sânge jidovesc și rasa se duce peste cap. Este o măsură de apărare rasială pe care trebuie s-o luăm. Să studiați această problemă pe plan juridic, ca să-i găsim o bază legală”. (ANIC fond PCM , dosar 479/1941, fila 302).

Termenul de „sânge evreiesc” a intrat în limbajul juridic și politic al epocii cu toate conotațiile negative atribuite acestui concept de sorginte rasistă. Se știe că s-a dat un Decret-lege pentru „Recensământul locuitorilor având sânge evreiesc” care să stea la baza definiției unitare a evreului conform cu interesele țării și principiul rasial.

Relevant pentru limbajul de epocă încărcat de stereotipuri rasiste este, printre altele, un memoriu, redactat de eminentul filosof Mircea Vulcănescu, înaintat în ianuarie 1942 în apărarea unui subaltern al său, amenințat cu scoaterea din funcție fiind socotit evreu: „Având în vedere că, din punct de vedere biologic, după legea sângelui, acest funcționar având cel puțin doi bunici români de sânge, poate fi socotit cel puțin a fi cu sânge amestecat – scria filosoful român – și nicidecum **ovrei de rasă**... Având în vedere că chiar legile de la Nürnberg care stabilesc, în statul Național-Socialist german, condițiile rasiale, au stabilit că, în cazul încrucișărilor de sânge, statul va putea primi în sânul comunității naționale pe aceia care, având sângele amestecat, vor dovedi prin fapta lor că s-au integrat cu folos în soarta comunității naționale, nu-l putem împinge pe respectivul funcționar spre Comunitatea evreiască”.

Am evocat acest exemplu pentru a ilustra modul în care s-au contaminat de boala rasismului spiritele cele mai strălucite ale epocii.

Legiferarea definiției calității de evreu, a inferiorizării și discriminării „sângelui evreiesc” a stat printre altele la baza culpabilizării globale a etniei evreiești, a politicii de purificare etnică, a deportărilor și exterminărilor în masă.

Bibliografie

1. Lya, Beniamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România*, Studii, Editura Hasefer, București, 2001.
2. Joseph, Berkovitz, *La question israélite en Roumanie*, f.a., f.e.
3. Raul, Hilberg, *Exterminarea evreilor din Europa*, vol. 1-2, București, Editura Hasefer, 1997. Traducere din franceză și engleză.
4. J.B., Brociner, *Chestiunea evreiască așa cum ea este rezolvată*, București, 1911.

5. Vasile, Conta, *Cine sunt jidanii, Primejdia jidovească*, 1879.
6. George L., Mosse, *Die Geschichte des Rassismus in Europa*, Fischer Taschenbuch Verlag, 1990.

Culegeri de documente:

- Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România. 1801-1849*, vol. III/1, Editura Hasefer, 1999.
- Legislația antievreiască, 1940-1944*, Editura Hasefer, 1993.
- Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri, 1940-1944*, Editura Hasefer, 1996.

SOLIDARITATE ȘI SALVARE

IRINA CAJAL

Un aspect puțin cercetat și cunoscut din istoria anilor 1940-1944 este cel al acțiunilor de solidaritate și de salvare a evreilor din partea unor cetățeni români, care și-au asumat anumite riscuri în acel context dominat de o agresivă politică antisemită promovată de regimul antonescian. La asemenea acțiuni au participat oameni simpli (lucrători, țărani, ciobani), intelectuali (profesori, medici, ziariști), fețe bisericești (preoți, clerici de rang înalt), lideri ai partidelor democratice (Partidul Național-Țărănesc, Partidul Național-Liberal), regina-mamă Elena, regele Mihai. Chiar și unii funcționari administrativi, militari, jandarmi, polițiști au participat la acțiuni de salvare a unor evrei.

Formele de manifestare au fost multiple, de la aprobări pentru organizarea și desfășurarea vieții comunitare, până la intervenția deschisă împotriva deportării evreilor în Transnistria și salvarea lor de la Holocaust. Câteva exemple sunt concludente.

În octombrie 1940 a fost adoptat decretul prin care copiii și tinerii evrei nu mai puteau frecventa învățământul de stat. Federația Comunităților Evreiești a decis să înființeze școli proprii particulare; în Ministerul Educației Naționale s-au găsit oameni care și-au asumat răspunderea de a aproba funcționarea unor asemenea școli, inclusiv ca acestea să elibereze diplome, care apoi, după 23 august 1944, au fost echivalate cu cele obținute în școlile de stat.

În septembrie 1940 s-a decretat eliminarea evreilor din teatrele românești. Federația Comunităților Evreiești a obținut aprobările necesare pentru înființarea teatrului Barașeum, singurul teatru evreiesc din Europa acelor ani. În același timp, mai mulți directori – între care Constantin Tănase, Liviu Rebreanu, Sică Alexandrescu, Lucia Sturdza-Bulandra – au menținut în teatrele lor actori evrei. Piesa *Steaua fără nume* a fost jucată în martie-august 1944 la Teatrul Alhambra și la Teatrul de Comedie; toți – directori, regizori, actori – știau că autorul ei era dramaturgul evreu Mihail Sebastian, deși se indica un alt nume (Ștefan Enescu).

Decretul-lege privind românizarea personalului din întreprinderi (noiembrie 1940) a fost în parte anihilat prin acceptarea din partea unor români de a figura ca proprietari, dar în fapt fiind menținuți proprietarii reali. În cele mai multe cazuri ei primeau o sinecură, dar au fost situații când românii acceptau să li se folosească numele, fără nici o pretenție materială (de exemplu actorul Jules Cazaban).

Umilința muncii obligatorii, instituită prin Decretul-lege din decembrie 1940, a fost atenuată prin inițiativa unor oameni de suflet, precum Sabin Manuilă, care a reușit să obțină repartizarea la Institutul Național de Statistică, al cărui director era, a circa 2.800 de evrei. În mod ostentativ, personalități culturale, precum George Enescu, Gala Galaction, Silvia Dumitrescu-Timică, aduceau ceai evreilor obligați să curețe zăpada pe străzile Bucureștiului. Unii oficiali (primari, ofițeri) care aveau repartizați evrei pentru muncă obligatorie i-au aprovizionat cu pâine și alte alimente, le-au redus numărul orelor de muncă, i-au învoit de la lucru etc.; între aceștia, căpitanul Mircea Bălțeanu, primarul localității Băneasa de lângă București, generalul Constantin Niculescu. Remarcabilă a fost și acțiunea locotenentului în rezervă Iacob, a ceferistului Avram Moisi, a inginerului Valeriu Tănăsescu și a șefului regulatorului de circulație Constantin Luchian. Aceștia au reușit să salveze circa 2.500 de evrei care, după ce au construit un dig pe malul Siretului, au fost lăsați sub cerul liber, fără nici un fel de sursă de existență; prin intervenția acestor români, evreii au fost preluați de o garnitură de tren și transportați la Botoșani, ajungând cu bine la familiile lor.

La sugestia guvernului de la Berlin, care l-a trimis la București pe căpitanul SS Gustav Richter, consilier pe probleme evreiești, în România s-au organizat ghetouri. Unii primari și comandanți de ghetouri s-au străduit să asigure evreilor condiții omenești de viață (alimente, îmbrăcăminte, medicamente). Astfel au procedat: col. Nicolae C. Iliescu (Vaslui), col. Agapiescu (Cotroceni – București), plutonier Dumitru Prisăcaru (Tutova-Bârlad), Constantin Hrehorciuc (șeful secției de jandarmi din Stăneștii de Jos, Bucovina), lt. col. Ștefan C. Rus (Bihor), Kălmăn Appăn (din comandamentul gării Oradea). S-au înregistrat mai multe cazuri în care evreii au fost ascunși de anumite familii pentru a nu fi trimiși în lagăr (familia Rozalia și Ștefan Antal din Satu-Mare, Ioan Oșan din Baia Mare, Elisebeta Farcaș din Tg. Mureș etc.).

În timpul pogromului de la Iași (iunie 1941) s-au implicat în acțiunea de salvare a evreilor farmacistul Dumitru Berceanu, col. medic Iamandi, studentul Mircea Scripcă, ing. Grigore Profir, avocata Viorica Zosin etc. Un act cu totul remarcabil a fost cel al Vioricăi Agarici, președinta Filialei

Roman a Crucii Roșii, care a reușit să obțină în ziua de 3 iulie 1941 deschiderea vagoanelor de tren în care erau înghesuți evreii din Iași și să le asigure asistența sanitară; astfel au fost salvați de la moarte peste 1.000 de oameni.

În august – octombrie 1941, a început deportarea masivă a evreilor din Bucovina și Basarabia în Transnistria. Primarul orașului Cernăuți, Traian Popovici, a reușit, prin eforturi excepționale, să obțină exceptarea de la deportare a 20.000 de evrei, care au fost astfel salvați. Acte similare, dar la proporții mult mai mici, au făcut lt. col. Dumitru Vasiliu și col. Aurel Mălinescu (București) ș.a.

În Transnistria evreii au fost supuși unui regim de distrugere fizică, cei mai mulți dintre ei pierzându-și viața. Au existat și acolo „oameni de omenie”, între care economistul Vucol Dornescu și agronomul Vasiliu, care au asigurat evreilor ce lucrau pe fermele lor condiții normale de existență. Chiar unii comandanți de lagăre au avut o atitudine pozitivă față de evrei; între aceștia, locotenent coloneii Alexandru Constantinescu, Sabin Motora, chestorul I.D. Popescu.

Mulți români au asigurat legătura între evreii din Transnistria și cei din țară, aducându-le scrisori, pachete cu alimente, îmbrăcăminte, medicamente, bani; documentele îi consemnează pe: agronomul Șerban Flondor, economistul Dumitru Niță, preotul Gheorghe I. Petre, avocatul Panait Panaitescu, învățătorul Nae Nemțeanu. Nu puțini au fost depistați și trimiși în fața instanțelor militare. Unii judecători au pronunțat sentințe blânde sau chiar de achitare (col. Constantin Nicolescu, maior Pavelescu).

Au existat și cetățeni care și-au asumat riscul de a-i aduce, clandestin, pe evrei în țară: maiorul Agapiescu, căpitanul Teodor Petrescu, căpitanul Gheorghe Ciurescu, locotenentul Ilarion Albu, sergentul Constantin Isprăvnicelu, soldații frunțași Aurel Lațiu și Constantin Brăescu.

„Soluția finală” s-a aplicat în nord-estul Transilvaniei ocupate de Ungaria. În acele condiții, emigrarea în România era soluția salvatoare; în această acțiune s-au angajat români, existând o adevărată rețea pentru trecerea clandestină a graniței, din care făceau parte Aurel Socol, Raoul Șorban ș.a.

În acțiunile de solidaritate și de salvare a evreilor s-au implicat și înalte fețe bisericești (patriarhul Nicodim, mitropoliții Nicolae Bălan și Tit Simedrea, episcopii Iuliu Hossu și Marton Aron), ziaristii Mircea Grigorescu, Miron Radu Paraschivescu, Pamfil Șeicaru, Mircea Damian, scriitorii Mihail Sadoveanu, Martha Bibescu, Gala Galaction, diplomații Eugen Filotti, Mihai Marina, Vespasian V. Pella, Dumitru Metta, George Beza etc.

O semnificație deosebită a avut atitudinea unor lideri politici: Barbu Știrbey, fost președinte al Consiliului de Miniștri, a trimis importante sume de bani pentru evreii din Transnistria; Dori Popovici (lider al Partidului Poporului) a redactat, în iulie 1942, un memoriu adresat lui Mihai Antonescu prin care condamnă în termeni extrem de duri politica antisemită a regimului; Iuliu Maniu (președintele Partidului Național-Țărănesc) și C.I.C. Brătianu (președintele Partidului Național-Liberal) au adresat conducătorului statului mai multe memorii împotriva politicii guvernamentale, inclusiv în problema evreilor (românizare, deportări) și au intervenit punctual împotriva persecutării unor fruntași ai evreilor (Wilhelm Filderman). Atitudini similare au adoptat Gh. Brătianu, dr. I. Costinescu, dr. C. Angelescu, I. Mihalache, dr. N. Lupu, Ghiță Popp ș.a.

Șef rabinul Alexandru Șafran a scris cuvinte elogioase la adresa reginei-mame Elena, care a intervenit la regele Mihai, la mareșalul Ion Antonescu, la Mihai Antonescu pentru a se pune capăt politicii de persecutare a evreilor.

Se cuvine menționat și faptul că în acele vremuri tulburi au fost menținute relații interumane firești între evrei și români. Astfel, în 1942-1943 Mihail Sebastian a petrecut mai multe săptămâni la moșia lui Anton Bibescu din Corcova (Mehedinți) și era prezent adesea la Palatul Mogoșoaia; Alexandru Șafran era invitat de regele Mihai și de regina-mamă la dejun, la Sinaia etc.

În loc de concluzii cităm cuvintele unui supraviețuitor al Holocaustului, Marcu Rozen: „Răspunderea pentru victimele și suferințele evreilor revine autorităților române din acele vremi, precum și unor elemente criminale, extremiste și declasate care au participat la acest genocid. Poporul român, în general, a manifestat înțelegere și compasiune față de suferințele poporului evreu, mulți români cinstiți și drepecți și-au riscat viața și libertatea pentru a salva evrei de la moarte și multe personalități române au intervenit la guvern și chiar la mareșalul Antonescu pentru a îmbunătății și schimba soarta disperată în care se găseau evreii din România”.

În semn de prețuire pentru cei care i-au salvat pe evrei de la moarte, în timpul Holocaustului, un număr de 60 de cetățeni români au primit diploma și medalia de „Drepecți ai Popoarelor” din partea Institutului Yad Vashem din Ierusalim. Fără îndoială, numărul lor este mult mai mare, iar cercetări viitoare vor oferi noi nume și fapte care să fie cunoscute și apreciate de toți cei care cred în libertatea și demnitatea ființei umane.

LA BIRKENAU-AUSCHWITZ... ATUNCI ȘI ACUM

OLIVER LUSTIG

Cred că orice om, indiferent de naționalitate, de țara ori continentul în care trăiește, în momentul în care trece prin poarta *Birkenau-Auschwitz*-ului este cuprins de mari emoții, unele poate chiar necunoscute până atunci. Cum ar putea cineva să rămână indiferent când știe, simte că ia contact nemijlocit, pășește chiar în lagărul care – prin sălbăticia, neîndurarea și dimensiunile fărădelegilor înfăptuite în camerele de gazare, crematoriile și barăcile din incinta lui – a devenit simbolul celei mai mari crime din istoria civilizației umane, crimă numită simplu, cu un singur cuvânt HOLOCAUST.

În ce mă privește, revăzând *Birkenau-Auschwitz*-ul ca supraviețuitor, cu prilejul celei de a 60-a aniversări a eliberării, așa cum am prevăzut, nu numai că am fost copleșit, răscolit de emoții, dar răni adânci, pe care le considerasem de-acum cicatrizate, au început să sângereze din nou.

Întreaga ceremonie a celebrării aniversării a avut loc pe *rampa morții*, la câțiva zeci de metri de locul unde m-am despărțit pe veci de mama, de doi frați mai mici, gemeni, de 14 ani, Cornel și Cornelia și de mezinul familiei de 8 ani, Valentin.

Pe șinele din fața scenei principale, pe care luaseră loc delegațiile conduse de președinții sau prim-miniștrii ai 44 de state, ardeau mii de lumânări.

Erau tocmai șinele pe care, cu peste șase decenii în urmă, la 6 iunie 1944, s-a oprit și trenul cu penultimul lot (cel de-al 5-lea) din ghetoul Cluj¹. Dintr-unul din vagoane a coborât și familia mea. Privirea mamei parcă s-a înseninat puțin văzând că – după 4 zile și 3 nopți de inimaginabile chinuri, spaime și totală disperare în acel vagon întunecos, lăcătuț și zdrelit – în sfârșit am ajuns undeva unde, credea ea, „mai rău ca în ghetou nu poate să fie”.

La prima comandă, „*Alle heraus!*” (Toți afară!), brusc am început să ne împingem spre ușile desferecate și date în lături. Nici unul dintre noi, din

---

¹ Clujul – ca întreg Nordul Transilvaniei – era atunci anexat Ungariei horthyste.

întreg trenul, nu s-a gândit, n-avea cum să-și imagineze că noi toți coborâm de fapt *în moarte*.

Șinele din fața noastră – de la care nu-mi puteam ridica privirea – n-au fost montate de la început, o dată cu construirea lagărului. În primii ani de funcționare a *Birkenau*-lui, calea ferată ce venea dinspre *Auschwitz* se oprea în spatele porții de intrare. Ea a fost prelungită în incinta lagărului, până aproape de clădirile crematoriilor II și III, abia în primăvara anului 1944, cu două luni înainte de demararea deportărilor din Ungaria (inclusiv din Nordul Ardealului).

Stabilindu-se că deportarea evreilor din Ungaria și teritoriile anexate se va face într-un ritm fără precedent, s-a preconizat – pe baza înțelegerii dintre Berlin și Budapesta – un set de măsuri tehnico-organizatorice, ca în orice fabrică când se hotărăște sporirea producției. Numai că, pe banda rulantă modernizată de aici trebuia să se producă *moarte*. Era vorba, de fapt, de sporirea la maximum a numărului de cadavre produse pe oră, inclusiv transformarea lor în fum și cenușă.

În consecință, locotenent-colonelul SS Rudolf Höss – fostul comandant al lagărului, numit între timp, pentru merite deosebite în înființarea și dezvoltarea acestuia într-o adevărată fabrică a morții, inspector general în centrala lagărelor de concentrare – a fost din nou detașat la *Auschwitz*.

El a fost nevoit să se repeadă de două ori la Budapesta pentru a pune de acord ritmul deportărilor cu capacitatea de gazare și de ardere a instituțiilor de la *Birkenau*.

Garniturile au fost renovate, furnalele recositorite, coșurile întărite cu benzi de oțel; au fost săpați kilometri de șanțuri în imediata vecinătate a crematoriilor, pregătindu-se arderea pe ruguri a cadavrelor în zilele și nopțile în care capacitatea de ardere a celor 4 crematorii nu va face față cerințelor.

Chiar și camerele de gazare inițiale, primitive, ce fuseseră folosite înaintea construirii celor moderne, au fost repuse în stare de funcționare.

Linia ferată între *Auschwitz* și *Birkenau* s-a prelungit în interiorul lagărului *Birkenau* până la câțiva zeci de pași de crematoriile II și III. A fost sporit numărul *Häftling*-ilor din cele două *Sonderkommando*-uri (detașamente speciale). Primul care deservea camerele de gazare și cuptoarele de ardere, de la 224 la 860, iar *Kommando*-ul „CANADA”, care sorta *prada* a fost majorat la aproape 2.000 de *Häftling*-i.

...Privesc șinele iluminate fără să clilesc. În fața ochilor mei continuă să stăruie miile de evrei, mai ales mame și copii, care coboară fără întrerupere din vagoane...

Un gând îmi fulgeră creierul. Mă cutremur: *În primăvara – vara lui 1944, în mai puțin de două luni, au coborât pe această rampă aproape o jumătate de milion de evrei din Ungaria (inclusiv Nordul Transilvaniei)*². După coborâre, peste două treimi din cei circa 3.000 câți fuseseră înghesuiți în vagoanele de vite n-au mai trăit nici măcar o zi sau o noapte, ci doar câteva ore. Atât cât a durat drumul de la rampă până în incinta crematoriului. Atât cât a durat dezbrăcatul și cât mamele, în pielea goală, și-au ridicat pruncii de pe legăturile de haine și au început să-i alăpteze. Atât cât a fost necesar ca peste 2.000 de mame și copii, bătrâni și bolnavi – câți au putut fi înghesuiți în acea încăpere – să fie împinși în camera de gazare.

Remușcarea ce mă chinuie cel mai adânc, cel mai frecvent și acum, după atâtea decenii, este faptul că eu, atunci, ca de altfel toți ceilalți rămași provizoriu în viață, m-am despărțit pe veci de cei dragi porniți în fața ochilor mei pe ultimul drum, fără să spun un singur cuvânt.

M-am lăsat, ne-am lăsat cu toții duși în eroare de cuvintele „mieroase” (în realitate pline de venin) ale faimosului căpitan în SS, dr. Mengele, supranumit *îngerul morții*:

„Doamnelor, Domnilor, știm că ați avut o călătorie extrem de obositoare. De-a dreptul chinuitoare. Ne pare rău. Nu e vina noastră. Din păcate trebuie să vă dăm o veste nu prea bună. De aici și până în lagărul în care veți munci mai sunt peste 3 km. Și, tocmai azi, din motive tehnice, nu avem suficiente autobuze să vă transportăm pe toți. În consecință vă rugăm: bătrânii și bolnavii, mamele împreună cu copii până la 14 ani, să poștească în partea stângă a peronului. Pentru ei vom face rost de mijloace de transport.

Ceilalți, adolescenții, bărbații și femeile cu putere de muncă să se încoloneze în partea dreaptă, chiar aici, în fața vagoanelor”.

Așa se face că marea despărțire pe veci a familiilor s-a făcut cât se poate de rapid, fără țipete, fără plânsete. După câteva zeci de minute, coloana din stânga a pornit spre... *moarte*.

Așa se face că nu mi-am sărutat mama la despărțire, nu mi-am îmbrățișat frații gemeni și nici pe mezinul familiei.

M-am uitat după ei și am văzut-o *atunci* – cum parcă aievea am văzut-o și *acum* – îndreptându-se, împreună cu cei doi frați gemeni și cu

---

² La sfârșitul „operațiunii”, locotenent-colonelul de jandarmi Ferencz László (membru al „Ordinului Vitejilor lui Horthy”), însărcinat cu deportarea evreilor la Auschwitz, a raportat, la 9 iulie 1944, Ministerului de Interne, scurt, eufemistic, cu simplitate macabră: „De la demararea transporturilor de evacuare, din 14 mai și până azi, cu 147 de trenuri, în total 434.351 persoane de rasă evreiască au părăsit țara”.

Valentin, lăsându-se împinsă de acea coloană bizară, alcătuită din bătrânii ce se poticeau la fiecare pas și de oameni zdraveni ce-și sprijineau tații ori frații bolnavi ce abia păseau, din copiii care plâneau după jucăriile părăsite în vagon și din femei tinere mulțumite că sunt împreună cu pruncii pe care, la nevoie, îi pot alăpta din mers. Mă voi uita după mama fără să pot desluși dacă fața ei este inundată de sudoare ori scăldată, ca și *atunci*, în lacrimi.

Voi zări și *acum* fața ei – ca și *atunci* – intermitent, printre zecile de capete ce vor trece pe lângă ea, acoperind-o. De câte ori o voi scăpa din ochi, mă voi simți tentat să fășnesc din coloana mea, rămasă pe loc, să fug spre ea, s-o caut în acea cumplită învălmășeală de capete, trupuri, picioare, stăpânit de strania senzație că, dacă o pierd din ochi, o pierd pentru totdeauna.

Imaginea mamei în momentul în care a pornit și a făcut primii pași spre camera de gazare mi-a rămas în memorie neclară, aproape confuză, deoarece *atunci*, în acele ultime clipe când ne-am fi putut privi încă, ea s-a uitat foarte puțin la noi. Ne-a aruncat câte o privire și iar s-a întors grăbită spre cei mici, de poarcă cineva ar fi vrut să-i smulgă de lângă ea. Pe Valentin îl ținea de mână și totuși se uita mereu la el, speriată că l-ar putea pierde în acea învălmășeală. Îi va căuta din ochi și-i va striga mereu pe gemeni, implorându-i să nu se îndepărteze, deși ei păseau lipiți de ea. Voi reuși totuși să o urmăresc minute în șir, după basmaua albă cu buline albastre pe care o punea pe cap în fiecare vineri seara când aprindea lumânările în ajun de *Șabat*.

În timp ce marea coloană din stânga se îndepărta de *rampa morții*, am pornit și noi, cei din dreapta, considerați apti de muncă. Întâi femeile, printre care sora mea mai mare; apoi bărbații, între care eu (aveam 18 ani împliniți), un frate mai mic Emilian de 16 ani, și tata. Fratele mai mare, Tiberiu, de 21 de ani, rămăsese în țară, fiind concentrat într-un detașament de muncă forțată.

După un scurt marș, ne-am oprit în fața unei clădiri. În prima încăpere ne-am dezbrăcat în pielea goală. Goi, cu mâinile întinse lateral – în stânga ghetele, în dreapta cureaua de la pantaloni – am intrat în a doua încăpere. Vreo zece *Häftling*-i, „*înarmați*” cu câte o foarfecă și un brici, ne-au tuns și depilat. Mai mult ne-au smuls decât tăiat părul. Pe trupurile multora se prelungeau șuvițe de sânge.

Se auzeau plânsete și vaiete amestecate cu amenințări stridente: Nu te văicări, că îndată îți jupoi și pielea, să ai de ce te văita. Stai drept, boue! Nu vezi că ai mai mult păr pe tine decât un animal?

Apoi ne-au dezinfectat scufundându-ne în niște ciubere pline cu o soluție, ce ne-a usturat de parcă cineva ne-ar fi brăzdat cu biciul. A urmat

echiparea în haine vărgate, încolonarea în rânduri de câte cinci și din nou un scurt marș.

Înaintam pe un drum lung. În dreapta, nesfârșite șiruri de bărci. Două câte două șiruri despărțite prin garduri de sârmă ghimpată (prin care trecea curent electric de înaltă tensiune), având și câte o impozantă poartă în față, alcătuiau un lagăr.

În fața unei porți, coloana noastră a cârmuit-o la dreapta și am intrat pe o alee cu 16 barăci în stânga și alte 16 în dreapta. În fiecare baracă erau înghesuți până la 1.000 de *Häftling*-i și chiar mai mulți.

Pășisem în lagărul *E* din Birkenau-Auschwitz.

În poartă, SS-iștii ne-au numărat: cinci, zece, cincisprezece, douăzeci... Pentru a nu greși, la fiecare rând un SS-ist dădea câte un ghiont cu automatul celui din flancul drept. Când am trecut noi, ultimul rând, pentru a marca sfârșitul, SS-istul a strigat tare: 465, și i-a trântit tatii una cu automatul peste spate, de s-a auzit pârâitul oaselor.

Am făcut astfel, pentru prima oară, cunoștință cu cea mai grea încercare din lagăr: să asști neputincios când sunt loviți și schingiuiți părinții sau frații. E de o mie de ori mai ușor să suporti tu însuși orice chin decât să privești neputincios cum îți sunt batjocoriți, călcați în picioare cei dragi.

Dar acesta a fost doar începutul. A fost o simplă mângâiere în comparație cu ce ne aștepta. Faptul l-am reținut doar pentru că așa a început.

SS-istul de la postul de control a adăugat la rubrica „*intrați*”, sub totalul existent, o nouă cifră, a noastră, a făcut un nou total și cu aceasta am devenit *Häftling*-i ai lagărului „*E*” din Birkenau-Auschwitz, supranumit *Zigeuner Lager*³. Nu s-a consemnat nici măcar țara din care am venit.

Ne-am oprit în fața barăcii nr. 5. Am intrat în ea. Era goală. După câteva minute a intrat un grup de SS-iști. Apoi s-a adus de afară o masă, care a fost așezată în fața noastră.

- Traducător, tradu! Se adresă un ofițer SS unui *Kapo*. Acesta făcu un pas înainte.

- *Stillstand!*⁴, comandă ofițerul, apoi începu discursul pe care translatorul îl traducea pe un ton la fel de aspru și înspăimântător.

---

³ I se spunea – și este astfel denumit în literatura de specialitate – „*Zigeuner Lager*”, lagăr de țigani, deoarece inițial în acest lagăr au fost aduși în 1943 peste 20.000 de țigani în deosebi din Germania și Austria. Ei au trăit aici împreună cu familia. Au fost exterminați cu toții, prin gazare, la sfârșitul lui august 1944.

⁴ Drepti!

- *Știți voi unde vă aflați acum? Vă aflați într-un lagăr de exterminare!* Privi cu un rânjet pe buze spre noi și se opri câteva clipe, pentru a savura în tihnă spaima ce ne cuprindea. Trase aer în piept, apoi cu o voce puternică, de parcă s-ar fi adresat într-o piață unei mulțimi de zeci de mii de oameni, continuă:

- *Știți ce înseamnă asta? Asta înseamnă că, de azi începând, voi nu mai aveți nici un drept, ci numai îndatoriri. Nici hainele de pe voi nu sunt ale voastre. Sunt ale statului german! N-aveți dreptul să raportați nimic nimănui, să vă supuneți și să executați fără crâcnire. Șefii de barăci și șeful lagărului au drept de viață și de moarte asupra voastră.*

Când am ieșit din baraca nr. 5 începuse să se înnopteze. În lagăr era liniște. Se aprindeau becuri și reflectoare puternice. Privind de-a lungul gardurilor de sârmă ghimpată aveai impresia că acestea sunt dublate de fâșii de foc.

Am fost introduși în baraca nr. 19. Cu greu am reușit să intrăm. Priveliștea din față ne-a izgonit. Peste opt sute de oameni erau culcați, lipiți unul de altul, direct pe ciment. N-aveau nimic sub ei.

În mijlocul barăcii, lungă de câțiva zeci de metri, era un interval gol care servea pentru circulație și pe care l-am ocupat noi.

Stam cu toții în picioare. Era imposibil să ne culcăm. Celor ce oboseau li se făcea cu multă greutate doar atât loc, încât să se poată lăsa pe vine să se odihnească. Peste o jumătate de oră ei se ridicau și cedau locul altora. Îi invidiam pe cei întinși pe ciment. Ei dormeau.

Am și uitat că ziua a trecut fără să ni se dea de mâncare. Ne împăcasem și cu gândul că vom sta în picioare până în ziuă. Dar nu puteam rezista toată noaptea fără să știm „*ce se întâmplă aici? Ce ne așteaptă? Când ne vom revedea familia?*”

...Dintr-o dată, în mijlocul barăcii, un *Häftling* între două vârste iese la marginea grupului nostru și se lasă încet pe vine. Prinde de umăr pe unul care doarme. Îl scutură încet până îl trezește. Apoi pune câteva întrebări. În baracă este o liniște de mormânt. În răspunsurile scurte, pe care le dă *Häftling*-ul trezit din somn, sunt puse toate nădejtile noastre. Poate nu-i totul atât de groaznic cum ni se pare nouă.

Dar fiecare răspuns destramă fără milă și cele mai tănuite speranțe.

- Familiile când ni le revedem?

- Niciodată.

Gândurile noastre se frâng ca niște pomi tăiați de la rădăcină.

- Cum niciodată? Dar unde ne sunt soțiile, copiii?

- Nu mai sunt. Dacă ați ieși afară și v-ați uita spre cer, ați vedea un fum negru, înecăcios, ce iese din coșul crematoriilor și acoperă întregul lagăr. E tot ce mai puteți vedea. Mâine va fi prea târziu. Fum, săgetat de lungi limbi de foc, va fi și mâine, dar acela va vesti moartea altor soții și a altor copii, a celor care vor sosi mâine.

Se produce învălmășeală. Baraca vuieste de țipete și proteste, de gemete și blesteme.

- Nu-i adevărat! Minte! Nu se poate!

- Mâine vom primi ceva de mâncare? Răzbate un glas subțire de copil.

- Mâine încă nimic. Abia după apelul de mâine seară vă vor trece la porție. Așa că poimâine veți primi și de mâncare.

- Dar cu gemenii ce se întâmplă? De ce i-au despărțit de ceilalți?

- Au un lagăr special pentru gemeni. Au adunat peste o sută de perechi. Fac experiențe cu ei. *Experimente an lebendige Menschen* li se spune. Adică *experimente pe oamenii vii*. Apoi îiucid.

S-a stricat ordinea. Acum toți cei din jur pun întrebări. Nu mai au răbdare ca unul singur să conducă discuțiile.

Deși sutele de *locatari* mai vechi continuă să doarmă, liniștea în baracă s-a instalat foarte anevoie.

Grupuri întregi dintre noii sosiți au dat crezare celor auzite și au început să spună *kadiş* pentru cei de care s-au despărțit pe rampa morții; alții, dimpotrivă, țipau, blestemau și se revoltau împotriva destinului, chiar și a lui Dumnezeu care i-a părăsit tocmai când aveau cea mai mare nevoie de El! Cei mai mulți plâneau și gemeau încercând să-și înăbușe durerea în ei înșiși.

S-a întâmplat, desigur mai rar, ca unul sau doi dintr-un transport să înnebunească chiar în prima noapte la gândul că toți ai lui nu mai există, că a rămas singur pe lume, că nu mai are de ce și pentru cine să trăiască.

Am fost câțiva – nu știu dacă mulți sau puțini – cărora ni s-a părut imposibilă acceptarea realității așa cum ne-au trântit-o în față *veteranii* de multe luni, unii de ani de zile ai unor suferințe barbare imposibil de imaginat și cu atât mai puțin de înțeles de către o minte umană normală.

A fost o noapte groaznică. Ochii nu i-am închis nici măcar pentru o clipă. În baracă becurile de o puternică luminozitate nu s-au stins deloc. Și, totuși, cât de întunecoasă a fost noaptea aceea! Prima noapte la Birkenau-Auschwitz! În inimile și mințile noastre se dădea o luptă disperată. Se înfruntau pe viață și pe moarte două puteri: *speranța* și *deznadejdea*.

La un moment dat, prima era mai puternică. *Nu, nu poate să fie adevărat nimic din ce s-a spus. Mamele noastre trăiesc, trăiesc și copiii*

noștri. Trebuie să trăiască. Când și unde pe acest pământ s-a mai întâmplat ca oameni fără apărare și mai ales mame și copii să fie uciși în masă, cu miile, cu sutele de mii, cu milioanele? Fără judecată, fără măcar să fie enunțată vreo acuzare? Dumnezeu nu poate îngădui așa ceva. Oamenii sunt speriați și vorbesc prostii. Tot ce se spune este fructul disperării, al unei închipuiri bolnăvicioase.

Dar deznădejdea își picura încet–încet otrava. Distrugea unul câte unul firele speranței și puna stăpânire pe tot trupul, vlăguindu-l de orice putere.

Ce rost ar mai fi avut să mintă Häftling-ul? De unde atât fum în lagărul acesta blestemat? Ce se întâmplă în clădirile acelea mari ce contrastează atât de agresiv cu nesfârșitele șiruri de barăci și din ale căror coșuri nefiresc de înalte ies înspăimântătoarele limbi de foc însângerate ce spintecă rotocoale negre – vinete de fum ce înnegresc cerul?

Pe cei mai mulți, năucitoarea veste despre crudul adevăr, lansată atât de brusc și cu atâta indiferență cinică, pur și simplu i-a descumpănit, i-a doborât.

Eu, neputând, mai exact *nevrând* să accept adevărul celor auzite, nu mi-am pierdut cumpătul. Pe mine m-a șocat, m-a izbit însă mult mai puternic, descumpănindu-mă, ceea ce am aflat în ziua următoare, după apel.

Nemâncați și nedormiți, chinuiți toată noaptea de cele auzite, torturați de propriile gânduri, a doua zi abia ne mai puteam ține pe picioare. Ne-am întins pe pământ.

Brusc, grupul nostru, al celor abia sosiți, a fost cuprins de panică.

- A murit.

- E mort.

- Cine?

- Ăla înalt și uscățiv.

- Care?

- Cel cu injecția. Încă de ieri se văita că fără insulină el moare.

În jurul lui se făcuse un cerc mare. Nimeni nu se apropia de el, dar ochii ni se umeziră tuturor.

- Așa ne vom prăpădi cu toții, neștiuți de nimeni, sparse cineva liniștea.

La apel, ca de fiecare dată, morții de peste zi și din noaptea anterioară erau înșirați unul lângă altul în flancul drept al frontului de peste 1.000 de *Häftling*-i ai barăcii 19. Eram aliniați impecabil în rânduri de câte cinci și încremeneam în poziție de drepti, în clipa când prin față trecea, numărându-ne, SS-istul.

Când pe toate *Appelplatz*-urile din lagăr se constată că numărul *Häftling*-ilor în picioare adunat cu numărul cadavrelor din flancul drept al

fronturilor din fața fiecărei barăci *Stimmt*, adică corespunde cu efectivul întregului lagăr consemnat la apelul anterior, se ordona desfacerea rândurilor.

Atunci, instantaneu, toți trăgeam aer în piept și încet, încet, sprijinindu-ne unii de alții, ne lăsam ușor în jos și ne întindeam pe pământ.

În seara aceea, la sfârșitul apelului, primul pentru mine, m-am dus, cu mulți alții, spre capătul din dreapta al coloanei, spre cadavre, îl remarcasem pe „cel cu injecția” și vroiam să-l mai văd o dată.

Am ajuns în același timp cu *Leichenträger*-ii, căraușii de cadavre. Trei *Häftling*-i cu un fel de căruță (o platformă pe roți): unul trăgea, altul împingea, al treilea veghea să nu cadă cadavrele.

Doi din *Leichenträger*-i au prins cadavrul „celui cu injecția”, l-au legănat de două ori să-și ia avânt, iar a treia oară l-au azvârlit pe platformă, peste cadavrele adunate de pe celelalte *Appellplatz*-uri anterioare. Al treilea l-a fixat să nu se rostogolească la o mișcare prea bruscă a căruței.

Când am auzit primul scârțâit al roților și am văzut cum *Leichenträger*-ii se îndreaptă spre baraca următoare, m-am cutremurat... Am simțit că ceva s-a rupt în mine... că lumea în care m-am născut, în care am trăit e undeva... foarte, foarte departe... că poate ea nici nu mai există, iar eu în orice caz am fost zvârlit afară din ea.

Toată noaptea m-am zbatut... m-am întrebat... am încercat să mă clarific: într-adevăr așa s-au întâmplat lucrurile, ori halucinez... sau poate m-a cuprins o amnezie și nu-mi amintesc ce și cum s-a petrecut. *Când l-au ridicat pe „cel cu injecția”, chiar n-a întrebat, nu s-a interesat nimeni de unde este omul?... nu a căutat cineva să afle dacă nu orașul, măcar țara din care a fost deportat? E posibil să nu i se fi consemnat nici numele?*

Această ultimă întrebare m-a înmărmurit. Abia în acea clipă am realizat că nici nu mai am un nume, că nici unul din cei care am intrat în lagăr nu mai avem nume. Mai mult, n-am fost înregistrați nicăieri. Nu ni s-a dat nici măcar un număr individual prin care să fim identificați.

Eram cu toții ținuți în evidență doar prin numărul global al *Häftling*-ilor din întreg lagărul E, așa cum fiecare oaie sau orice alt animal intră în numărul global al turmei din care face parte.

Începusem să-mi dau seama că ei căutau deliberat să ne anihileze psihic înainte de a ne extermina fizic.

Această preocupare era evidentă în toate lagărele de concentrare ce au împânzit *Reich*-ul nazist.

De-a lungul întregului calvar străbătut, ca niște săgeți de foc, mi-au bombardat creierul cuvintele ce ni s-au adresat la intrarea în lagăr. „*Începând*

de azi, voi nu aveți nici un drept”. În fapt, ni se anulase inclusiv dreptul de a trăi.

Noilor sosiți într-un lagăr de concentrare, SS-iștii le spuneau cu un rânjat sfidător pe buze: „*Aici se muncește, ori se crapă!... Oricum, tot trebuie să fiți lichidați, așa că, mai devreme sau mai târziu, totuna este*”. În alte lagăre, comandanții SS se exprimau cu alte cuvinte, dar spuneau același lucru...

„Nu se știe care din voi cum va muri. Există o singură certitudine. De aici nici unul din voi nu va ieși viu”.

Cuvântul de ordine de la Bergen-Belsen era: „*Lasă-l să moară!*”. În alte lagăre, aceeași idee se formula astfel: „*Niciodată nu se moare destul de repede!*”

Există câte un *Lagerführer* căruia îi plăcea să-și manifeste *den Zynismus*, cinismul, nu numai în vorbe, ci și în fapte. De câte ori sosea un nou transport încolona *Häftling*-ii nou sosiți pe *Appellplatz*. Alegea dintre ei 2-3 la întâmplare, le ordona să iasă din front și să se alinieze în fața lui. Își scoatea tacticos revolverul din toc și îi împușca fără să scoată un cuvânt. Apoi, după ce-și punea la loc revolverul, se adresa celor din front: „*Fiecăruia dintre voi i se poate întâmpla așa ceva în orice clipă. Așa că învățați să vă supuneți fără crâcnire*”.

Tratamentul deținuților, indiferent de categorie, era de o duritate extremă; iar al evreilor de-a dreptul infernală.

Comandantul lagărului Auschwitz I, SS-istul Fritsch, obișnuia să se adreseze noilor loturi de *Häftling*-i cu următoarele cuvinte:

„Vă anunț că aici n-ați venit într-un sanatoriu, ci într-un lagăr de concentrare german, de unde nu există ieșire decât prin coșul crematorului. Cui nu-i place n-are decât să se ducă chiar acum la sârma purtătoare de curent de înaltă tensiune. Dacă în transport sunt evrei, să afle de la mine că n-au de trăit mai mult de două săptămâni, popii o lună, iar ceilalți trei luni”.

...Trăirile mele personale, ale tuturor supraviețuitorilor la revederea Birkenau-Auschwitz-ului, privirea nemijlocită, reală a rampei de pe care părinții și frații au pornit direct spre moarte, iar tu ai urmărit cu ochii tăi cum ei se apropie de crematorii, prilejul de a aprinde acum o lumânare, de a spune un *kadiş* lângă camerele de gazare, nu putea să nu te tulbure, să nu te doară până în adâncul sufletului.

Și totuși...

Participarea la a 60-a aniversare a eliberării lagărului a fost pentru mine și, sunt sigur, pentru toți supraviețuitorii Holocaustului un moment de reală tonificare, de sporire a încrederii în victoria forțelor *binelui* împotriva *răului*.

Impresionantele manifestări premergătoare comemorării zilei de 27 ianuarie 1944 ce au avut loc în numeroasele țări din Europa și de pe alte continente, dimensiunile, amploarea fără precedent acordării celebrării, la Birkenau-Auschwitz, împlinirii a 6 decenii de la eliberarea lagărului, participarea a 44 șefi de state la ceremoniile de acolo, atestă extinderea cercului țărilor care înțeleg semnificația mondială a Holocaustului, necesitatea recunoașterii și asumării răspunderii ce le revin de către acele state care, într-un fel sau altul, au fost părtașe la fărâdelegile și crimele săvârșite deliberat și sistematic vizând exterminarea evreilor în Europa.

Secretarul general al O.N.U. în sesiunea specială – consacrată pentru prima dată celebrării evenimentului de la 27 ianuarie 1944 – a relevat marea tragedie a poporului evreu subliniind necesitatea ca lumea să vegheze și să acționeze împotriva reînvierii antisemitismului.

Gerhard Schröder, la Berlin, în ziua de 25 ianuarie 2005 a declarat:

„La 60 de ani după eliberarea Auschwitz-ului de către Armata Roșie, ca reprezentant al Germaniei democratice țin să-mi exprim rușinea față de toți cei care au fost asasinați și, mai ales, înainte de toate, față de cei care au supraviețuit infernului din lagărele de concentrare... Marea majoritate a germanilor care trăiesc azi nu sunt autorii Shoah-ului. Și totuși ei poartă o responsabilitate deosebită. Într-adevăr, memoria războiului și a genocidului făptuit în regimul național socialist a devenit o parte integrantă a Constituției noastre. Pentru unii dintre noi, o povară grea. Această memorie face parte din identitatea noastră națională. Memoria epocii național-socialiste și a crimelor ei este o obligație morală. Suntem datori nu doar victimelor, nu doar față de supraviețuitori și familiile lor, dar de asemenea față de noi înșine”.

În multe țări, negarea publică a Holocaustului, manifestările publice ale antisemitismului, ale xenofobiei, discriminările pe criterii rasiale și etnice sunt interzise și pedepsite prin lege.

Jacques Chirac a subliniat în discursul său la Birkenau: *„Opunem implacabila rigoare a legii împotriva tuturor acelor care neagă oroarea trecutului. Care neagă realitatea deportărilor. Care neagă realitatea camerelor de gazare ori a crematoriilor. Sunt idei inacceptabile și legile noastre nu le vor tolera”.*

Pătrunde în cercuri tot mai largi adevărul că la Birkenau-Auschwitz n-a fost batjocorit, chinuit și asasinat doar evreul, că în umbra crematoriilor a fost călcată în picioare însăși demnitatea umană, că teoriile rasiste, discriminările de orice fel, antisemitismul, xenofobia reprezintă un pericol de moarte pentru OM în general, pentru întreaga civilizație umană.

Devine evident că principalul tărâm de acțiune împotriva repetării Marii Tragedii este cel al educării tinerei generații.

Și:

dacă vrem să milităm împotriva repetării acestei crime fără seamăn, împotriva negării și trivializării Holocaustului,

dacă dorim să modelăm, să influențăm modul de receptare, atitudinea, comportamentul tinerilor de azi și de mâine vis-à-vis de monstruosul univers concentraționar, față de întregul proces de dezumanizare, de umilire și batjocorire nu doar a evreilor, ci de călcare în picioare a însăși demnității umane,

atunci trebuie, înainte de toate, să înfățișăm mai cu seamă în fața tinerei generații, în mod concret faptele, așa cum s-au întâmplat, arătând lungul șir al cutremurătoarelor fațete în care s-a derulat marea crimă numită Holocaust la *Birkenau-Auschwitz*, la *Dachau*, *Mauthausen*, *Buchenwald* și în celelalte multe sute de *K.Z.*-turi, în Lituania, Bielorusia ori Ucraina, în Grecia, Franța sau Ungaria, ca și pe pământul suferinței numit Transnistria.

Se impune cu acuitate asigurarea și folosirea cât mai largă a acelor mijloace și modalități care nu se mărginesc la afirmații, constatări, caracterizări generale, ci înfățișează, evocă fapte, întâmplări, destine concrete, segmente autentice ale crimei fără asemănare numită Holocaust. Toate acestea au o mare forță de convingere, generează stări emoționale deosebite, generează o trăire imaginară a momentelor dramatice ce se evocă, duc la înțelegerea suferințelor victimelor, provocând indignare, chiar repulsie față de teroare și călăi, față de nedreptate și abuz, față de batjocorirea omului, față de călcarea în picioare a demnității umane; îi determină pe tineri să se întrebe cum a fost posibil în acei ani atâta pasivitate, atâta indiferență în rândul unor mase mari de oameni față de discriminările, nedreptățile și crimele ce se săvârșeau în jurul lor.

Să perseverăm ca atât instituțiile de stat, în primul rând cele de cultură și învățământ, societatea civilă, milioanele de elevi și studenți, tineretul în general să considere *păstrarea memoriei mereu vie a victimelor Holocaustului, cunoașterea celor întâmplate, a învățămintelor ce se desprind o îndatorire civică de prim rang.*

ELOCVENȚA DOCUMENTELOR – APRILIE 1943. OSTATICII DIN BUCUREȘTI

Deși intens cercetată în ultimii ani, perioada celui de-al doilea război mondial continuă să releve mereu alte aspecte, mai puțin cunoscute sau chiar nebănuite.

Cine își poate imagina, de pildă – în afara celor implicați atunci, atâtia câți au mai rămas, desigur, în viață, dacă au mai rămas, ori, poate, a descendenților lor – că în aprilie 1943, deci într-un moment când soarta războiului declanșat de Germania nazistă era, pentru orice om lucid, pecetluită, autoritățile antonesciene reluau la București, împotriva evreilor, practici teroriste utilizate cu ani înainte în alte locuri din țară.

Dar așa au stat lucrurile și ele trebuie cunoscute!

Iar întrucât documentele au incontestabila lor elocvență, uneori ele se pot lipsi, ca în cazul de față, de alte comentarii.

Reproducem, așadar, lista celor 178 de fruntași evrei din București, aleși ostatici de Prefectura Poliției Capitalei.

D.H.

ROMÂNIA
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
PREFECTURA POLIȚIEI CAPITALEI
SERVICIUL POLIȚIEI DE SIGURANȚĂ

CONFIDENȚIAL

REZOLVAT SUB NR. 058531 – 5 APR. 1943

Intrat 9 apr. 1943. Înregistrat sub nr. 11224

CENTRALA EVREILOR DIN BUCUREȘTI

Avem onoare a înainta alăturatul tabel de fruntașii evrei domiciliați în cuprinsul Capitalei, desemnați ostateci cu începere de la 1 aprilie 1943.

Dispozițiunile privitor la obligațiunile acestor evrei, comunicate anterior, se mențin întocmai.

PREFECTUL POLIȚIEI, (s.s. indescifrabil)

ȘEFUL SERVICIULUI, (s.s. indescifrabil)

ROMANIA

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
PREFECTURA POLIȚIEI CAPITALEI
SERVICIUL POLIȚIEI DE SIGURANȚĂ

2

9 APR. 1943
Integrat sub No. 11224
Rezoluat sub No. CONFIDENTIAL

058531 - 5 APR. 1943

CENTRALA EVREILOR DIN BUCUREȘTI

Avem onoare a înainta alăturatul tabel de frunțașii evrei domiciliați în cuprinsul Capitalei, desemnați ostateci cu începere de la 1 Aprilie 1943.

Dispozițiunile privitor la obligațiunile acestor evrei, comunicate anterior, se mențin întocmai.

/. PREFECTUL POLIȚIEI,
[Signature]

/. ȘEFUL SERVICIULUI,
[Signature]

TABEL

de frunțașii evrei domiciliați în cuprinsul Capitalei,
aleși ostateci cu începere de la 1 aprilie 1943

Circ. I. Poliție

1. Braunstein Pascu	Str. Jules Michelet 1
2. Rübzel R.S.	Str. Dionisie 2
3. Dr. H. Iveiner	Str. G. Cantacuzino 1
4. A. Grosman	Cal. Victoriei 70
5. H. Gutman	Bdl. Brătianu 35

Circ. II Poliție

1. Dr. Al. Șafran	Str. Spătarului 51
2. Dr. Alperin Henrich	Str. Spătarului 3
3. Al. Garfunkel	Bdl. Carol 52
4. Benvenisti M.	Str. Popa Petre 42
5. Sami Polak	Str. Th. Masarik 10
6. Iancu Șaraga	Str. Maria Rosetti 8 B.
7. Marcu Neuschatz	Bdl. Carol 72
8. Lobel Isac	Str. Popa Rusu 11 bis
9. Isidor Tilman	Str. Speranței 28 bis
10. Berlin Woldemar	Str. Italiană 7
11. Finkels Ionel	Str. N. Filipescu 4
12. Finkela Jaques	Str. Cantacuzino 26
13. Bernhard Ungureanu	Str. Th. Masarik 8
14. Dr. M. Leon	Str. Latină 11
15. Leo Mihail	Bdl. Carol 51

Circ. III Poliție

1. Aronovici H.	Str. Romană 13
2. Moritz Susman	Str. Atena 8
3. Ing. M. Capon	Str. Atena 8
4. Kalmanovici Emanoil	Bdl. Lascăr Catargiu 24
5. Flex Kalman	Str. N. Bălcescu 24

Circ. IV Poliție

26. Karmitz Iosef	Str. Dumbrava Roșie 7
27. Karmitz Solomon	Str. Dumbrava Roșie 7 bis
28. A.L. Zissu	Str. Aurel Vlaicu 34
29. Filderman Mani	Str. Intr. Armașului 5
30. Mihai Lascăr	Str. Aurel Vlaicu 33

Circ. V Poliție

31. Horn Moise	Str. Câmpului 9
32. Nahman Silviu	Str. Paladé 37
33. Weisberg Wili	Str. Ardeleni 8
34. Nacht Paul	Str. Dragoș Vodă 3
35. Dr. Șapira Bercu	Str. V. Lascăr 176
36. Alcalai Lazăr	Str. Palade 24

Circ. VII Poliție

37. Reich Moritz	Aleea Zoe 22
38. Reich H.	Aleea Zoe 22
39. Laureanu Arnold	Str. Roma 36
40. Bruno Hasner	Str. W 26

Circ. XI Poliție

41. M. Stromingher	Str. Blănari 22
42. Goldstein Jaques	Str. Moșilor 88
43. Dr. M. Popper	Str. Sborului 8
44. Micu Goldman	Str. Sf. Vineri 21
45. Micu Zentler	Str. Mântuleasa 10
46. Dr. L. Maiersohn	Str. Moșilor 81
47. Kamerling Leon	Str. C.F. Robescu 2
48. Kamerling Paul	Str. Colței 11
49. Schnirer Jenri	Str. Colței nr. 2
50. Kohn Henrich	Str. Melodii 1
51. Eiseberg Alexandru	Str. Mântuleasa 12
52. Reich Ficu	Str. Colței 19
53. Manolovici Jean	Str. C.F. Robescu 19
54. Michelsohn Beniamin	Str. Moșilor 78
55. Marian Pascal	Str. Moșilor 78
56. Dr. H. Alterescu	Str. Moșilor 88
57. Halpertal Albert	Str. Domniței 39

58. Traian Schnirer
59. Dr. Kalef
60. Goldstein Marcu

Str. Calomfirescu 5
Str. Moșilor 59
Str. Prel. Trinității A. 1

Circ. XII Poliție

61. Micu Spiner
62. Klar Iosef
63. Dr. Saul Kuten
64. Gropper L.
65. Rabinovici Saim
66. Landau Efraim
67. Michel Leiba
68. Jules Struch
69. Leventer
70. Elenbogen Adolf
71. Vătărescu S.
72. Poplien Micu
73. Poplien Samuel
74. Dr. Sache Grumberg
75. Athias Moritz
76. Iosef Abramovici
77. Pincu Segal
78. Iulian Idla
79. Mișu Guttman
80. Iancu Lutherman
81. Heiher Boris
82. Guttman Hersch
83. Kofler Mauriciu
84. Zukerman David
85. Rubi Marcus
86. Samuel Nurnfeld
87. Strul Litvak
88. Djaen I. Sabetay

Str. Matei Basarab 4
Str. Mitr. Gh. Petrescu 39
Str. Mircea Vodă 12
Str. Mircea Vodă 50
Str. Mircea Vodă 67
Str. Mircea Vodă 57
Str. Mircea Vodă 71
Str. Mircea Vodă 41
Str. Gabroveni 14
Str. Sft. Ion Nou 28
Str. Olteni 12
Str. Gabroveni 57
Str. Gabroveni 57
Cal. Văcărești 78
Str. Negru Vodă 6
Str. Herescu Năsturel 6
Str. Negru Vodă 24
Str. Lirei 4
Str. Epureanu 9
Str. Legislator 7
Str. Jignița 20
Str. Sinagoga 9
Str. Sf. Ion Nou 14
Str. Căuzași 26
Cal. Călărași 41
Str. Carol 52
Str. Carol 52
Str. Carol 82

Circ. XIII Poliție

89. Solomon Adolf
90. Kampus Iacob
91. Jaques Kohen
92. Halberthal Lazăr

Str. Hameiului 4
Str. Morilor 29
Cal. Văcărești 125
Str. Bradului 22

93. Friederich Chetler	Cal. Văcărești 123
94. Elias Kander	Str. Epureanu 14
95. Moritz Reitter	Str. Logofătul Tăut 33
96. Schwartz Anton	Str. Logofătul Tăut 57
97. Dr. Abi M. Beck	Str. Al. Moruzi 11
98. Samuel Blumenfeld	Str. Col. Papazoglu 4
99. Sigmund Schwartz	Str. Mămulari 19
100. Nadler Osias	Cal. Văcărești 152
101. Ghelberg I.	Str. Bradului 8
102. Goldenberg David	Str. Morilor 78
103. Reisberg Anton	Cal. Dudești 34
104. Cornu Alexandru	Str. Octavian 14

Circ. XIV Poliție

105. Lupu Montblat	Str. Ciocanu 22
106. Gotlieb Iosef	Str. Popa Farcaș 29
107. Safir Davidescu	Str. Corbescu 75
108. Isidor Weintraub	Str. El. Teodorini 3
109. Dr. Finkelstein	Cal. Dudești 129
110. Aron Dascălu	Str. Const. Notara 21

Circ. XV Poliție

111. Iosef G. Kohen	Str. Matei Basarab 29
112. Jean Lampaker	Cal. Dudești 42
113. Lazăr Margulis	Str. Al. Moga 6
114. Sigmund Goldfarb	Prel. Trinității Al. B. 6
115. D. Rosenkrantz	Str. Mitrop. Gh. Petrescu 34
116. Henrich Thau	Str. V. Brunște 29
117. Pascu Grünberg	Str. P. Carp 34
118. Calmi Avram	Str. Parfumului 12
119. Adolf Marian	Str. Ionescu Gion 15
120. Konfeld Iulius	Str. Mitrop. Gh. Petrescu 134
121. Ornstein Chiva	Str. Fetișelor 10
122. Vexler L.B.	Mitrop. Gh. Petrescu 56
123. Dr. Halevy	Str. Romulus 39
124. Leonte Silberman	Str. Parfumului 23
125. I. Schäfer	Str. Ionescu Gion 17

Circ. XVII Poliție

126. Dr. M. Zimmer	Str. Burghelea 3
127. Eiser Jaques	Str. Sf. Ștefan 5
128. Leon Pauker	Bdl. Pache 9
129. Simion Pauker	Bdl. Pache 15
130. Dr. Herșcovici Leon	Bdl. Pache 17
131. Dr. A. Radovici	Str. Dr. Burghelea 10
132. Schvefelberg Arnold	Str. Dr. Burghelea 9
133. Leon Sanielevici	Str. Mihăilescu 2

Circ. XXI Poliție

134. Lazăr I. Iosef	Alea Mitropoliei 3
135. Simionescu Solomon	Str. Sf. Apostoli 54
136. A. Vilman	Str. Em. Văcărescu 1
137. Al. Milgran	Str. Smârdan 12
138. Braunsweig Avram	Bdl. Elisabeta 3
139. Adler Solomon	Str. Logof. Nestor 21
140. Moise Zeltzer	Str. Apolodor 23
141. Dr. V. Felderman	Str. Sf. Apostoli 16
142. A. Axenfeld	Str. Smârdan 27
143. Osias Luis	Str. Sf. Apostoli 84
144. Aron Mayer	Str. Em. Văcărescu 29
145. Rosenthal S.	Str. Sf. Apostoli 8
146. Bessa	Cal. Victoriei 14
147. Dr. Darius Kuper	Str. Justiției 68

Circ. XXII Poliție

148. Beni Benjamin	Str. Trofeelor 21
149. Munteanu Elias	Str. Cuza Vodă 93
150. Profeta Isac	Str. Cuza Vodă 78
151. Leon Chimel	Str. Cuza Vodă 44
152. Dr. Chol Sigmund	Str. Cuza Vodă 45
153. Max Ludovic	Str. Bărnăuțu 13
154. Moise Balant	Bdl. Mărășești 98
155. Idel L. Schwartz	Str. Domnița Florica 3
156. Isac Feins	Str. Poteraș 36
157. Weissman	Str. Lânăriei 92
158. Ionică Weiss	Str. Ovidiu 30
159. Almuli Iacob	Str. Radu Vodă 12

Circ. XXIII Poliție

160. Zeilig Săpunaru Str. Lânâriei 47

Circ. XXV Poliție

161. Grunberg Osias Str. Salvator 39
162. I. Kandel Bdl. Elisabeta 83
163. Fr. Michelsohn Bdl. Elisabeta 57
164. Scherer Mauriciu Bdl. Elisabeta 91
165. Trener I. Str. Isvor 79
166. Diver H. Str. Isvor 41

Circ. XXVI Poliție

157. Elenbogen Israel Str. Bozianu 25
168. Grumberg Isac Str. Bozianu 3

CIRC. XXVIII

169. Moise Abrudescu Str. Lister 7

Circ. XXXI Poliție

170. Nicolae Garfunkel Str. Brezoianu 29
171. H. Ste. Streitman Str. Plevnei 72
172. Fery Froimescu Str. Luterană 20
173. Dr. I. Bruker Str. Constantin 24
174. Dr. A. Löbel Str. Styrbei Vodă 22

Circ. XXXII Poliție

175. Aronovici Isac Șos. Cotroceni 17

Circ. XXXIII Poliție

176. Horovitz Iulius Cal. Griviței 104
177. Schwartz A. Cal. Griviței 153
178. Pavlovici I. Str. Frumoasă 37

UN ASPECT AL GUVERNĂRII LEGIONARE- ANTONESCIENE LA CONSTANȚA

Prof. dr. FLORIN STAN

În urma abdicării regelui Carol al II-lea – rezultat al acutizării politico-morale a societății românești mai ales după acceptarea de către autoritățile de la București a Dictatului de la Viena –, la începutul lunii septembrie 1940 generalul Ion Antonescu, considerat „om al momentului”, a devenit șef al statului. Curând după acest act, Mișcarea legionară a fost asociată ca forță politică de guvernământ, la 14 septembrie 1940 România proclamându-se „*Stat național-legionar*”. Reprezentantul Regionalei a V-a Constanța – structură de organizare legionară care cuprindea județele Constanța, Tulcea, Brăila și Ialomița – era Eugen Teodorescu¹, prefect al județului Constanța a fost numit Nicolae Șeitan², iar primar al municipiului, Traian Puiu³, ambii legionari. Nicu Bujin, succedat de Gheorghe Stoia, au condus organizația legionară a județului Constanța, în cadrul acesteia – în afara celor menționați – remarcându-se atunci, pentru zelul punerii în practică a dezideratelor ei, următorii: Nicolae Roșca (agent al Poliției legionare), Dumitru Popescu (apropiat al consulului german la Constanța, Emil Geiger), Ion Zeană (președinte al Societății studenților macedo-români), Ion Fățoiu (redactor-șef al oficiosului Regionalei, „Biruatorii”), preotul Gh. Beștea (responsabilul filialei Constanța a „Ajutorului legionar”), Carol Vaida (președinte al Camerei de Comerț și Industrie Constanța) ș.a.⁴

Între prioritățile politicii legionare stabilite de conducerea acesteia, se afla și „*rezolvarea problemei semite*” prin marginalizarea/înlăturarea

---

¹ Puiu Dumitru Bordeiu, *Mișcarea legionară în Dobrogea între 1933-1941*, Ed. Ponto, Constanța, 2003, p. 233.

² *Ibidem*, p. 238.

³ *Ibidem*, p. 240.

⁴ Despre toți aceștia, vezi lucrarea citată, *passim*. Completăm informațiile oferite de autor subliniind că Nicolae Roșca, secretar al Mișcării legionare în exil, unul dintre *locotenenții* lui Horia Sima, a revenit în țară după 1993, contribuind la înființarea unei organizații a memoriei legionare – *Fundația „Profesor George Manu”*, care editează periodicul „Permanențe”.

etnicilor evrei din cadrul societății românești⁵. În urma deselor abuzuri și ilegalități săvârșite de legionari asupra evreilor (deposedări și devastări de bunuri, răpiri și sechestrări, amenințări și violențe fizice), la 30 decembrie 1940 președinții comunităților mozaice din Constanța – de rit occidental și de rit spaniol –, Avram Bercovici, respectiv Solomon Israel, au adresat un protest ministerului de Interne, general (r) Constantin Petrovicescu⁶. Documentele de arhivă atestă, sub autentificarea autorităților timpului, vexațiunile la care au fost supuși de către legionari etnicii evrei din municipiul Constanța în timpul guvernării antonesciano-legionare. Avem astfel în vedere actul *confidențial* din 12 februarie 1941, adresat de dr. Gh. Rădulescu, medic șef al municipiului Constanța, Inspectoratului Sanitar al Ținutului Marea⁷ și *Tabloul abuzurilor comise de legionari (autorități și particulari) de la data de 6 septembrie 1940 până la 20 ianuarie 1941 – pentru care a fost sesizată Justiția*, document întocmit în februarie 1941 de Parchetul Curții de Apel Constanța din ordinul ministrului Justiției⁸.

În primul document se menționează, între altele, că „În cuprinsul acestui municipiu [Constanța] s-au comis următoarele cazuri de samavolnicii de către legionari”:

- a) *Isac Mataia* proprietarul unui *magazin de coloniale* în strada Atelierele, nr. 9, a fost luat cu mașina și dus într-o casă necunoscută, unde a fost bătut și pus să jure pe tablele lui Moise, că nu va declara nimic. De frică a predat prăvălia.
- b) *Hananael David*, cu un „magazin de geamuri” în strada Mircea nr. 88, a fost „bătut” și „a predat magazinul”.
- c) *Șemo*, cu un „magazin de manufactură” în strada Ștefan cel Mare, nr. 21, „bătut”, „a predat magazinul”.
- d) *Bucur Baruh*, cu magazine de manufactură în strada Ștefan cel Mare, nr. 75 și 86, a fost „bătut” și „a predat magazinele”.
- e) *Kalman și Heinrich Grunberg*, din strada Carol, nr. 102, cu „magazin de instrumente muzicale și cinematografele *Vox și Trianon*”, au fost „bătuți, li s-au luat banii și au fost amenințați cu împușcarea”.

---

⁵ „Porunca Vremii”, anul IX, nr. 1766, 12 septembrie 1940, „Dobrogea Jună”, nr. 94, 2 octombrie 1940.

⁶ P.D. Bordeiu, *op. cit.*, p. 270-271.

⁷ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța, Fond Primăria Constanța, dosar nr. 68/1941, f. 44.

⁸ *Ibidem*, Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar nr. 26/1940-1941, f. 66-73.

- f) *S. Isovici*, cu o „*galanterie*” în strada Carol, nr. 5, a fost „*bătut grav*” și a predat magazinul.
- g) *Lupu Grumberg*, cu un magazin de „*mărunțișuri*” în strada Ștefan cel Mare, nr. 12, a fost „*bătut și amenințat cu împușcarea și a predat magazinul*”.
- h) *Aron Cohn*, cu o „*galanterie*” în strada Ștefan cel Mare, nr. 74, „*bătut, a predat magazinul*”.
- i) *S. Hornbein*, cu o „*galanterie*” în strada Carol, nr. 13, „*bătut, a predat magazinul*”.
- j) *Simon Alperin*, proprietarul unei „*fabrici de gheață*” pe b-dul I. Gh. Duca, nr. 9, „*a scăpat fugind*”⁹.

În *Tabloul abuzurilor...* s-a consemnat că Samoil Iscovici, comerciant a fost maltratată, la 31 decembrie 1940, de „*opt legionari neidentificați*” care „*au năvălit în magazinul acestuia, lovindu-l cu bastoane și un drug de fier, încât a fost necesară internarea sa în spital*”, fapta fiind în curs de cercetare la Cabinetul 2 Instrucție Constanța¹⁰. Alți „*legionari neidentificați*” și-au însușit automobilele evreilor A. Weissi, M. Rabinovici, Leon Matatia ș.a.¹¹ Mimi Haimovici, Solomon Bribgher, E. Horbeim, Leon Matatia, Lupu Grunberg, Bucur Buhăr, Iosif Isovici, Ghizela Moses ș.a. au fost obligați să-și vândă forțat proprietățile, unii dintre ei „*sub presiunea organizației legionare*”¹². C. Goldrich, proprietarul imobilului din strada C. Cantacuzino, nr. 20, a fost deposedat de acesta la 25 noiembrie 1940, aici fiind instalate „*birourile legionare*”¹³. La 21 decembrie 1940, Rubin Schertzer, David Schwartz, David Abramovici, A. Horbeim, I. Hananeu și I. Semo au fost ridicăți tot de către „*legionari rămași neidentificați*”, care i-au dus „*într-o casă lăsată liberă de emigrantul german dr. Mauch, unde au fost bătuți ca să predea fiecare magazinele lor și să nu reclame nici unul Parchetului*”¹⁴.

În urma evenimentelor din 21-23 ianuarie 1941, când legionarii au încercat să execute planul preluării totale a puterii în stat, Mișcarea legionară a fost înlăturată de la guvernare. Horia Sima, comandantul Legiunii, avea să scrie mai târziu că atunci generalul Ion Antonescu „*a dat pur și simplu o lovitură de stat, răzvrătindu-se contra ordinii constituționale*”

⁹ *Ibidem*, Fond Primăria Constanța, dosar nr. 68/1941, f. 44.

¹⁰ *Ibidem*, Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar nr. 26/1940-1941, f. 66.

¹¹ *Ibidem*, f. 57.

¹² *Ibidem*, f. 69.

¹³ *Ibidem*, f. 70.

¹⁴ *Ibidem*, f. 71.

stabilite, în timp ce legionarii n-au făcut altceva decât să apere această ordine”¹⁵. Ce „ordine constituțională” au apărat legionarii în timpul efemerei guvernări antonesciano-legionare se poate lesne deduce și din informațiile oferite de documentele prezentate: o ordine a bunului plac, în totală contradicție cu cele mai elementare norme de conviețuire civilizată.

---

¹⁵ Horia Sima, *Antologie legionară. Opera publicistică. 1950-1992*, vol. V, Colecția „Omul Nou”, Miami Beach, Florida, U.S.A., 1994, p. 486.

Anexe

587
12.15.941

CONFIDENTIAL

DOMIULUI

INSPECTOR GENERAL SANITAR AL

TINUTULUI MAREA

L O C O
=====

In conformitate cu ord.Dvs.No.1018/941 și pentru conformarea ord.Ministerului Sănătății - telefonic - avem onoare a vă raporta că în cuprinsul acestui municipiu am avut următorii medici legionari:

Dr.A.Ienăg, Dr.H.Ionescu, Dr.H.Justian, Dr.A.Encică, Dr.Angelo D'Argenta, Dr.V.Cristurian, Dr.Tocitu Ioan, Dr.Horia Oancea, Dr.C-tin Dima.-

1) Toți acești domni medici aparțin Ministerului Sănătății.-

Dintre băgii au fost înaintați sau numiți după cum urmează:

D-l Dr. Nicolae Ionescu, fost medic consultant la Casa Asigurărilor Sociale, a fost avansat ca Medic Șef al Casei Asigurărilor Sociale în locul D-lui Dr.George Vasilescu, iar D-l Dr.Constantin Dinu a fost numit medic secundar la Spitalul Pref.Dr.Sion din localitate, retribuit cu 6000 lei lunar dela art.44 - fond global - buget Casa Sănătății pe exercițiul în curs.-

Ambii medici arhivați mei sus sunt doctori în medicină și chirurgie.-

2). Serviciul nostru cât și celelalte instituții nu a primit și nici nu a dat spre întrebuințare fonduri la "Ajutorul Legionar".-

3). In cuprinsul acestui municipiu s'au comis următoarele cazuri de samovolnicii de către legionari:

- a). Isaac Matutiu magazin de coloniale str.Atelierelor 9, a fost luat cu mașina și dus într'o casă necunoscută, unde a fost băfut și pūs să jare pe tablele lui Moise, că nu ve declara nimic. De frică a predat prăvălia.-
- b). Henanel David magazin de geamuri - str.Mircea 88 - a fost bătut și a predat magazinul.-
- c). Sono - magazin de manufactură str.Stefan cel Mare No.21 a fost bătut pentru a preda magazinul, fapt executat.-
- d). Bucur Bursh - manufactură str.Stefan cel Mare No.75 și 86, a fost bătut și forțat a preda magazinele.-
- e). Kaimen și Heinrich Gruberg str.Carol 102 - megezin de instrumente muzicale și cinematografele Vox și Trianon, au fost răuți, li s'au luat banii și amenințați cu împușcarea.-
- f). G. Iosvici - gelanterie str.Carol 5 - a fost bătut grav și a predat magazinul. Cazul a reclamat Parchetului.-

- g). Lupu Grumberg - mărunțiguri str.Stefan cel Mare No.12, a fost bătut grav și amenințat cu împușcarea fapt pentru care a prădat magazinul. I s'a luat și banii și marfa.-
- h). Aron Cohn - galanterie str.Stefan cel Mare 74, a fost bătut și a predat magazinul.-
- i). S.Hornbein - galanterie str.Carol 13, a fost bătut și a predat magazinul.-
- j). Simon Alperin - fabrică de ghiață B- ul I.Gh.Duca 9 a fost bătut și a scăpat fugind.-
- k). Ervant Sahabian - pielărie str.Stefan cel Mare 18, a fost bătut grav și i-au luat magazinul și banii.
- l). Ambrozie Panait - cinematografele Majestic și Regal, închise ~~magazinul~~ cu sigilii, au rupt sigiliile și au luat localul

In afară de aceste localuri au mai fost siliți a prezenta zinele următorii:

- a). Rubin Serțer - galanterie str.Carol 50
- b). Herman Grumberg - Stefan cel Mare 76
- c). Marcu Grumberg - Stefan cel Mare 64
- d). Fr.Tudor și Dan Panait - magazin cafea str.Stefan cel Mare
- e). Ghiță Gușă și Caramciu - str.Stefan cel Mare 33
- f). Iacob Röder - mag.art&cole tehnice str.Stef.c.Mare
- g). Bernard Edelstein - manufactură str.Stefan c. Mare
- h). D.Weinstock - blănărie str.Carol 8
- i). Martin Rabinovici - str.Carol 98
- j). Ing.Petroianu - str.Carol 83
- k). Leon Aizic - galanterie str.Carol 90
- l). Maer Laria - galanterie str.Mihai Viteazu 14
- m). Moise Matatia - magazin cafea str.Carol 109
- n). Vasile Pălimen - cârciumă și bucătărie str.Mercur 1

MEDIC SEF AL MUNICIPIULUI
C O N S T A N T A
Dr.Gh.Rădulescu

Secret

FAȚETELE EVREITĂȚII SAU DESPRE IDENTITATE

HARY KULLER

Problema „Identitatea evreiască”, privită atemporal, sub specia metafizicii, va comporta un alt „discurs” decât cel rezultat dintr-o abordare istorică preocupată de evenimente și condiționări concrete, sincronice și diacronice, circumscrise spațio-temporal. Ambele optici sunt, totuși, complementare întrucât au de dovedit în ce măsură „factorul” istoric îl prezervă pe cel „logic”, identitar. Evreii cu o istorie milenară au intrat și în mileniul trei al erei creștine tot ca evrei. Dar omenirea începe în acest mileniu, o nouă eră... a globalizării, când identitățile „etnice” vor fi asaltate și poate erodate din două direcții aflate, oarecum, la antipodi: discreditul crescând al „naționalului”, inclusiv prin masificare, uniformizare, serializare și civilizare de tip McDonald; ofensiva individualizării și singularizării până la limita legitimării identității prin religii „personalizate”, stiluri de viață „originale”, culturi cu adresabilitate...nominală. Pentru că, în societatea globalizată drepturile individului sau ale grupurilor mici presupun și o contrapondere – un larg evantai de opțiuni multiculturale. În acest proces, contradictoriu desigur, principalul vizat, pus în discuție, pare a fi național-etnicul, istoricește ivit prin desprinderea sa din „globalul medieval” (imperii, uniuni etc.) înclinat să inhibe tendințele individuale sau minoritare, centrifuge – trend suspectat, în continuare, în cazul propensiunilor neo-globalizante actuale. În revanșă, tendința minorităților, inclusiv etnice, de a se afirma pe plan global la egalitate de șanse cu majoritățile, pare a fi conformă dinamicii lumii actuale. Generalizând, am putea spune că în societatea „globalizată” – à outrance – se va tinde la circumstanțializarea treptată din triada ontică (individual – particular – general) tocmai a termenului „mediu” – în ipostaza sa particulară – națională, ca stadiu de dezvoltare istorică care s-a concretizat sub forma națiunilor cu majorități etnice aflate la egală distanță de imperiile multinaționale, „extrinseci”, dar și de unele minorități, „intrinseci”.

Căile constituirii națiunilor, în epoca modernă, asigurarea suveranității lor și politicile naționale duse de un stat sau altul au diferit, după cum se

știe, în multe privințe; grosomodo, însă, interesul național a fost asimilat sau proclamat ca fiind cel al națiunii majoritare.

Evreii diasporei – ai celei central și est europene în speță – au resimțit, ca minoritari, efectele nu prea agreabile pentru ei, ale unor politici naționaliste care într-o țară ca România, de pildă, presupuneau neîncetățenirea „în masă” a mozaicilor, minoritari (până ce, în urma unor presiuni externe și a schimbărilor produse pe continent, imediat după primul război mondial, s-au abrogat asemenea restricții). Deși nu întrutotul identică, nici situația evreilor din alte state europene nu era scutită de avataruri. De aceea au fost evrei contestatari care să gândească și să propovăduiască chiar evoluții sociale și culturale de tip supranațional (cosmopolite ori internaționaliste), considerând că într-un mediu naționalist minoritățile nu se vor putea simți nicicând confortabil, mai ales, prin aceea că majoritatea națională – care-și concepea identitatea etnic și cultural – tindea să-i marginalizeze (și chiar să-i excludă) pe acești minoritari evrei, considerându-i că aparțin unei naționalități inautentice, străine și pline de stranietăți periculoase pentru spiritul autohton. În revanșă la atari presupoziii, s-au făcut prezente și idei ale unor evrei proveniți din state multinaționale (ca, de pildă, Imperiul habsburgic), care să se arate nostalgici chiar și față de asemenea vechi conglomerate naționale. La rândul lor, unii evrei comuniști, care mai aveau oarece legături cu etnia lor, gândeau „internaționalismul proletar” din unghiul de privire al unei posibile rezolvări a problemei evreiești în statele care promiteau a nu se „legitima” prin fundamentul lor majoritar etnic. Chiar și ateismul (aconfesionalismul) era văzut ca un pas în sensul ștergerii deosebirilor între etnii.

Redempțiunea omului și naționalității era sloganul încorporat în cosmopolitismul sau internaționalismul evreiesc care propovăduia nu doar o soluție pentru individul evreu (ca, de pildă, cea propusă de Revoluția franceză), ci și pentru colectivitatea evreiască, văzută ca un tot.

În cvasitotalitatea lor evreii statelor naționale nu erau, însă, nici cosmopoliți și nici internaționaliști. În România secolului trecut ei tindeau fie să izbutească o integrare acceptată ca în țările diasporei occidentale, fie, mai ales după experiența Holocaustului, să-și edifice un cămin național propriu, devenit de altfel, după 1948, *Statul Evreu*. Nu lipsesc, desigur, „avangardiștii” evrei care – în prelungirea cosmopolitismului și internaționalismului și fără a lua în calcul eșecurile acestora – să considere că în era globalizării evreii vor avea șanse egale de a se integra deplin în orice țară, manifestându-se în planurile cele mai creative și dinamice ale economiei, culturii, artei ș.a.m.d. Și, că astfel vocația lor de „oameni ai

lumii” – Simon Dubnov îi numea pe evrei „Am olam”, un popor a cărui casă este întreaga lume – îi va predestina unei „cetățenii globale”. În consecință, problema *identității* acestei etnii – care, în fapt, și-a construit la mijlocul secolului trecut un Stat național și a trecut prin Șoah (o experiență națională de neconfundat) – este pentru acest tip de „futuurologi” echivalentă cu o viziune integraționistă de tip asimilist. Din păcate, neoantisemitismul european actual șubrezește o atare convingere: chiar dacă alibiul acestui antisemitism este tocmai așa-zisul „naționalism israelian”! Nu ar fi pentru întâia oară când o conjunctură ideologizată justifică o stare de fapt antisemită. În realitate, globalizarea nu-și propune și nu poate rezolva toate problemele omenirii în sensul întronării justiției pe pământ. Globalizarea reprezintă un fenomen stihinic – tehnologic ale cărui consecințe sociale, spirituale și chiar politice sunt încă imprezizibile. Revoluția în comunicații și computerizarea, puse în slujba eficientizării maxime a unei economii de piață extinse la toate domeniile – de la bunuri de consum material până la valori spirituale și informație – nu abolește, *eo ipso*, contradicțiile sociale, centrifugarea intereselor, diversiunile și recursul la recuzita etnicistă. La antipod, cultura de masă comercială, standardizată, dar și dumpingul de „modele” individualizate reprezintă fațete ale serializării, jertfesc din trinomialul „individual – particular – general” tocmai termenul mediu specific, recte particularul cultural și modul de viață al grupurilor. Or, milioane de indieni și pakistanezi stabiliți în Anglia, nord-africani din Franța, milioane de mexicani în SUA și de turci în Germania duc azi asemenea bătălie pentru recucerirea particularului. La fel și evreii, în nou-vechea lor țară Israel, dar și în alte 136 de țări din lume în care se află respirați, se pronunță pentru recucerirea particularului lor. În amplul „trend” de preservare a identității particulare chiar și evreii – „popor al lumii” – își edifică azi o particularitate fie israeliană, fie în prelungirea celeia zămislite veacuri în șir în multiformitatea diasporei. Este MOȘTENIREA CULTURALĂ EVREIASCĂ ȘI IUDAICĂ, constitutivă dar diferențiată internațional și chiar intranațional.

Despre unii „markeri” ai acestei identități evreiești va fi vorba în cele de față. Și despre Iudaism, ca o cultură națională în primul rând. Căci iudaismul este fundamentul unei naționalități și nu doar al unei confesiuni. Este, în același timp, o cultură trăită, o sumă a vieții intelectuale și sufletești: nu intră în contradicție nici cu esența etică-metafizică a doctrinei moisidice și nici cu concepțiile, științifice, etnice și estetice cele mai moderne. Le împletește și întregește, doar.

Tradiția. După cum se știe, la evreii Diasporei, Tradiția generală – atât cea canonizată cât și cea „folclorizată” – a jucat un rol proeminent în

menținerea etniei și Identității ei. Pe orice meleaguri s-ar fi așezat, evreii aduceau cu ei învățătura biblică, „folclorul *Vechiului Testament*” și prescripțiile rituale, care presupuneau cu prioritate instituțiile cultice aferente (sinagoga, baia rituală, cimitirul ș.a.) dar și așezămintele comunitare. Deși, cu timpul, între religiozitatea evreilor și integrarea lor în societatea modernă se putea constata, adeseori, un raport de inversă proporționalitate, totuși, nicicând ireligiozitatea nu s-a dovedit atât de generalizată, sau de prea lungă durată, încât Tradiția, sub unul sau altul din aspectele ei, să fi fost total abolită, văduvind identitatea etnică și scheletul ei susținător. Este rațiunea pentru care orice referire la evreii dintr-un anumit spațiu sau dintr-o anume epocă, inclusiv cea modernă și contemporană, trebuie să înceapă cu Tradiția general-iudaică, fie ea cuprinsă în scrieri („sfinte” ori apocrife), fie trăită ne mijlocit ca viață religioasă, „cultură folclorică”, sau mod de a fi.

Suntem conștienți că problema identificării cu iudaismul comportă diverse „palieri”, cel al Tradiției și obiceiurilor fiind doar unul dintre ele. De n-ar fi să amintim, în acest sens, decât de acele categorii de evrei din zilele noastre, nu puțini la număr, care deși își recunosc apartenența etnică consideră că provin din familii asimilate, nu se socotesc mozaici „în sensul ortodoxiei tradiționale”, sunt integrați deplin în cultura și limba țării de care aparțin, creând valori corespunzătoare, nu-și recunosc urmele unei educații iudaice, nu se raportează în vreun fel specific la Israelul „pământesc” sau „ceresc”, nu au un sentiment acut al „destinului evreiesc comun” (nici chiar al Holocaustului). Și totuși se consideră evrei! Recunoscându-se ca atare în alte „palieri” ale fenomenului etnic decât religia, limba, teritoriul, istoria ș.a.m.d.

Ar fi prea simplu să expediem problematica reală referitoare la „imponderabilele” prin care aceste categorii de evrei își concep identitatea persistând în a semna peremptoric autorătăcirea, zbuciumul și „conștiința nefericită” a celor ruși de tradiție. Acești oameni răspândiți și pe continentul european vor intra în UE ca cetățeni liberi ai țării în care se află, dar și ca... evrei.

A fi evreu implică, totuși, a cunoaște și a trăi anumite lucruri din Tradiția generală. Nu poți aparține unei etnii într-o superbă și elitară vacuitate! Nu poți fi evreu fără s-o și fără o anume Voință de a te identifica cu spiritualitatea unei totalități, a unui ansamblu (în ebr. *am* = ansamblu, popor) din care micuța biografie personală, cu tot traseul ei cultural-existențial și tot Weltanschauung-ul propriu, nu sunt decât o parte infimă. Iar dacă „sufletul întregului”, depozitat în străfundurile „inconștientului colectiv”, sau poate că și „genetico – genealogic”, nu produce modulații

sufletești, nuanțate ce-i drept în nefârșite feluri, este doar un simptom al necunoașterii de sine, al necunoașterii mai „adâncului” din propriul suflet. Or, Tradiția reprezintă Voința nevăzută a acestui suflet colectiv de a persista. Minima coerență necesară între ins și ipostaza sa de exponent al unei etnii date poate fi sesizată tocmai prin perceperea și raportarea la acest „suflet colectiv”, într-unul sau altul din ipostazele sale. Aceste ipostaze sunt, însă, numeroase, ceea ce îngăduie ca orice „originar” care vrea să se considere evreu să o poată face, optând însă pentru una din treptele întinsei scale a iudaității și, implicit, ale identității iudaice. Este sugestiv de urmărit, în acest sens, o întreagă literatură autobiografică, existentă, în care diverse categorii de personalități de origine evreiască (creatori, lideri ș.a.) își scrutează traseele lor existențiale sub specia apartenenței etnice sau, dimpotrivă, a dezicerii. Multe din scrierile de acest fel, apărute mai cu seamă în limba germană, poartă titluri de felul *Mein weg als deutscher und Jude* sau, în cazul celor referitoare la evreii francezi, englezi etc. generice corespunzătoare.

Sistematizând o întinsă literatură de acest fel – sau biografiile și traseele existențiale a numeroși literați, oameni de știință, artiști, politicieni, lideri comunitari etc., de origine evreiască – se propun clasificări, notând, pe de o parte, raportări pozitive de asumare a etnicității (adevărați „markeri” ai traseului existențial și activității creative), iar pe de altă parte un șir de raportări negative marcând înstrăinarea etnică și chiar convertirea. Sub motivația deschiderilor „cosmopolite”, „internaționaliste”, „globaliste”, sau confesionale (ateiste) sau de ceea ce a fost numit „Selbsthass” (ură de sine pentru calitatea și destinul de evreu), nu puține sunt însă personalitățile care-și contestă identitatea colectivă, națională, fie în favoarea unor alte înregimentări, fie exhibându-și unicitatea și identitatea... individuală, cu opțiuni strict personale în materie de credințe, sărbători, obiceiuri ș.a.m.d.

La antipod, se afirmă varia categorii de identități colective, rezultate fie și doar din atitudinea de solidarizare cu destinul evreiesc, culminat, în secolul XX, cu Holocaustul, dar și cu reclădirea Statului Israel sau/și a formelor de solidarizare analizate la început.

Mișcarea și revirimentul național, întrupate în sionism, afirmarea unor trenduri modernizatoare în iudaismul contemporan, perpetuarea unei tradiții mozaice în datele ei esențiale, ortodoxiste ori hasidice, ș.a.m.d., determină o varietate de situații și stări care la nivelul individului se înscrie între asumarea unei iudaități precare sau chiar circumstanțializate și una afirmată acut pe planuri existențiale și creative.

La nivelul manifestărilor în plan instituțional, al organizării comunitare dar și al pluralității așezămintelor și formelor de sociabilitate,

problema „markerilor” etnici, identitari, se pune cu mai mică acuitate, întrucât recursul la sinagogi, cimitire, băi rituale etc. și până la oricare organizații comunitare laice (politice, culturale, de ajutor ș.a.) conduce la o pregnanță și relevanță identitară evidentă.

În cazul social al instituției comunitare, fie ea așkenază ori sefardă, mozaică ori laică, locală sau grupată în uniuni, federații ș.a., caracterul ei *identitar* este decisiv în multe privințe. Apartenența la Comunitate devine astfel prin ea însăși un „indicator” al identității etnice. Referindu-ne, însă, la ipostazele ideatice, în formele aderenței neinstituționalizate și informale la iudaism, putem disocia – fie și numai la nivelul reprezentărilor – următoarele dimensiuni: mai întâi, cele mozaice „clasice”, apoi cele mitologice și ritologice, deopotrivă iudaice, și la urmă cele privind obiceiurile și deprinderile „sacro-fane” (recte, sacre și profane). Raportarea la una sau alta dintre dimensiunile Tradiției astfel concepute devine, în concret, și un test pentru perceperea de sine a acelora care nu conștientizează decât aspectul de ruptură, și nu pe cel de coerență între sineitate și condiția de exponent al unei iudaități pluridimensionale. În acest sens se poate considera evreu și acel ins cu o iudaitate „împușinată”, dar nu până la limitele neasumării concepției iudaice despre libertatea și etica umană; a pierderii „memoriei iudaice”; neîmbinării particularismului cu deschiderea spre universalitate; a abolirii Weltanschauung-ului iudeu, ostil naturii brute, spontaneității agresive (pariul de „antinatură”) și spiritului problematic. Cultivarea extremismului praxiologic sau al celui metafizic, văduvirea existențialului de etic, nerecunoașterea supremației valorii față de eveniment sau a preeminenței cunoașterii față de putere, excluderea „minimei biblice” (interzicerea uciderii, a idolatriei, a adulterului și obligația democrată de a aduce orice litigiu în fața unui „tribunal imparțial”), neasumarea responsabilității întru dreptate sau militarea pentru o societate nesabatică – nu pot fi „mărci” ale evreității care s-a afirmat încă din străvechime împotriva înrobirii și sclaviei omului față de om (vezi Tora).

Comunitatea. Evreii, în lunga lor diasporă, începând încă cu cea antică, babiloniană, și-au exprimat identitatea – în plan instituțional – nu doar prin forme (structurări) ale vieții lor religioase, ci și prin organizarea lor comunitară, substitutivă unei vieți statale, absentă pe îndelungi perioade de timp. Comunitatea era concepută, până în vremuri recente, ca un fel de „substitut de stat”. Redusele puteri și prerogative ale acesteia nu justificau, desigur, un asemenea apelativ. Drept este însă, că într-o vreme, nu prea depărtată, când evreii nu deveniseră încă cetățeni ai statelor spre care

afluseră, comunităților le reveneau sarcini de organizare a inter-ajutorării, asistenței, școlarizării și chiar a reglementării unor raporturi jurisdicționale inter-personale și intra-grupale. Însuși cultul era adesea de nedisociat de comunitate, sau invers, comunitatea de cult.

În România în cea de-a doua jumătate a veacului XIX, de pildă, după criza intervenită în anii '60 în organizarea comunitară a obștii evreiești, apariția unei înjghebări instituționale care avea să devină Comunitatea Templului Coral, deci o instituție comunitar-culturală, prelua pentru multe decenii funcții ale comunității absente, inclusiv de coordonare a numeroase școli, așezăminte etc. ivite de nevoile grupurilor.

Dar, în oricare din ipostazele ei, Comunitatea s-a dovedit definitiv pentru coagularea unei colectivități etnice evreiești, un indicator chiar al tipului ei de identificare.

Într-o sugestivă comunicare făcută în cadrul unei sesiuni (dec. 2002, Goethe Institut Internațional), Lya Benjamin aborda tema dinamicii identității evreilor din România tocmai în funcție de parametrul constituit de organizarea comunitară: când pe fundamente strict tradiționale (sec. XVI-XIX), când incipient modernizatoare (comunitatea cultului israelit modern – recte al Templului), la care putem adăuga, apariția imediat după primul război mondial a tipului de comunitate cu statut autonom față de cult și grupat în uniuni de comunități – din Vechiul Regat și din provincii (FUCE din 1937 până în 1942), iar după un hiatus de doi ani – când sub regim antonescian a funcționat Centrala Evreilor din România (CER) și o legislație impusă de statul totalitar român menită să reducă evreimea țării într-un ghetou, condiționat de o politică rasistă și un concept biologic asupra identității evreiești – se revine la FCER.

Organizarea comunitară evreo-română din anii comunismului a marcat și ea un moment constitutiv identității obștii locale, după cum și etapa de după '89 aduce elemente noi în autoaprecierea și heteroaprecierea identității minorităților locale evreiești.

Căci evreii unui loc și timp dat sunt ceea ce sunt: ca indivizi, familii și micro grupuri; ca instituții colective; ca status-uri și roluri „colorate” etnic în societatea globală.

Sunt de asemeni ceea ce cred alții că sunt și în funcție de care se reliefează tipurile obiective și subiective de raporturi stabilite pe acest teme.

Într-un fel vor arăta raporturile de conviețuire pașnică și reflexul lor de nivel identitar – și cu totul într-alt fel cele viciate de repulsie unilaterală sau reciprocă.

Grosso modo identitatea evreilor din România de azi reprezintă: la nivel individual o sinteză a existenței și conștiinței de sine (sub raportul specificității), la nivel microgrupal, o structură a formelor de sociabilitate, iar la nivel macrogrupal un sistem de agregări instituționale și cultural spirituale – cu toate „markeri” ai unei naționalități specifice, pe deplin integrate în națiunea globală înconjurătoare. Parametrul „antisemitism”, atât de des invocat pentru a explica dinamica „identității” evreiești pe un palier sau altul, nu socotim *hic et nunc*, și în raport cu cele arătate mai înainte, a juca rolul și a avea importanța pe care i-o atribuie unii analiști actuali preocupați de problema esenței evreității în condițiile noastre locale.

Ne vom referi, în consecință, la o dezbatere, în materie, care a avut loc nu cu mult timp în urmă și intitulată tocmai *Identitate și antisemitism*.

Antisemitismul. Problema identității evreiești – conectată cu cea a heteroimaginii produsă de antisemitism (n-a spus oare Sartre că evreu este doar cel despre care ceilalți spun cu ostentație că este evreu?) a prilejuit nu demult (dec. 2002, București, la Goethe Institut Inter Nationes) unor intelectuali evrei și neevrei să-și confrunte părerile pe această temă, mult mediatizată în România anilor de după '89. Comunicările susținute în cadrul acestei reuniuni științifice, adunate fiind într-un volum (*Identitatea evreiască și antisemitismul în Europa centrală și de sud-est*. Editura META, București, 2003), au dat o anume circulație ideilor exprimate aici și comentariului cu privire la modul în care unii dintre vorbitori – tineri intelectuali evrei cu preocupări privind și dinamica vieții comunitare – văd chestiunea identității iudaice. Andrei Oișteanu, unul dintre factorii dinamizatori ai sesiunii, după ce repertoriază în comunicarea susținută câteva opinii în materie ale unor scriitori evrei români (Norman Manea, Mihail Sebastian ș.a.), concludă că: „În principiu cel puțin, există două alternative: fie o societate naționalistă, etnocentrică și xenofobă, cu o comunitate evreiască având o identitate etnică bine conturată, fie o democrație liberală, cu o comunitate evreiască cu coordonate identitare mai difuze, dar circumscrise valorilor culturale predominant pozitive”. A. Oișteanu mărturisește că, pus să opteze, „n-ar sta pe gânduri” și-ar „alege-o pe cea de-a doua”. Imprecizia textului reprodus se referă atât la noțiunea de comunitate (colectivitate sau/și instituție) ca și la cea de societate sau valori culturale. Eventual am putea crede că preopinentul optează pentru varianta uneia din raportările negative, amintite, de neasumare a etnicității.

La antipod, opinia lui Norman Manea reprodusă de preopinent este cum nu se poate mai tranșantă: „Nu voi înceta niciodată să fiu evreu. Asta nu e o funcție din care să poți demisiona. Ești sau nu ești”. După cum am

arătat poți fi evreu, desigur, în foarte multe feluri, dar „evreu difuz” poți fi doar atunci când principiul logic al identității îți este total confuz. O comunitate evreiască cu coordonate mai difuze de ce s-ar mai constitui în acest caz, fie ca macro-grup, fie ca instituție? Căci „difuziunea” atât în chimie, cât și în etnologie, înseamnă dizolvare, asimilare, contopire!

Este anevoie de înțeles de ce o deschidere spre valorile universale (ale națiunii în care conviețuiești, ale Europei sau lumii întregi) presupune diluarea particularităților etnice – mai ales în cazul evreilor cu o predispoziție „nativă” în conjugarea particularului cu universalul!

Pentru un alt tânăr intelectual evreu, Victor Neuman, profesor la Universitatea de Vest din Timișoara – unde predă Istoria modernă europeană și Istoria gândirii politice, ambele „în spiritul unei multiculturalități și toleranțe totale la diferențele identitare” – însuși conceptul de etnic „e cam fantezist” (vezi interviu cu V.N., în „Observator Cultural” 151/ 2003: „E o fantezie chiar și acolo unde nu există invocatele diversități lingvistice”. Căci „identitatea izvorește și din alte repere, din profesie, politică, sex, filosofie și curente ideologice. Dacă acceptăm sensul mai larg al termenului de cultură vom înțelege cât de relativă este identitatea privită dintr-un singur punct”). Urmărind aserțiunea de mai sus, în parte validă, rămânem totuși nedumeriți de ce tocmai „punctul” etnic este „fantezist” și de ce termenul mai larg de „cultură” nu poate presupune și particularități „etnice” pe care să le valorifice în sinteze de tip universalist, global!

Mă tem că pozițiile anti-etniciste ale unor tineri intelectuali evrei, performante în multe privințe, păcătuiesc prin diminuarea exagerată a importanței naționalului și naționalităților chiar și într-o eră a globalizării geografice, politice, culturale.

În aceeași sesiune, implicit în volum (p. 75-81), un alt tânăr intelectual evreu se întreabă dacă există un spirit evreiesc în revoluțiile culturale, științifice și politice ale secolului XX, și răspunde, fără ezitare, negativ. „Nu iudaismul s-a implicat în aceste revoluții ci mai curând absența lui, abandonarea lui” (p. 77). Nimic „iudaic” deci la Marx, Freud și atâția alții chiar din specia Kafka, Husserl, Bergson, Modigliani, Gropius. „Ce este iudaic în teoria relativității lui Einstein?” se întreabă retoric Andrei Cornea, pentru a concluda că nici chiar la Chagall sau Buber, sau chiar la Herzl („care inventează o națiune pe principii care nu au nici o legătură cu *Vechiul Testament* sau cu religia mozaică”) (p. 78) nu găsim nimic iudaic. Așadar „nu există o forma mentis iudaica, o «esență» evreiască în aceste evenimente” (p. 79), afirmație legitimă, de altfel, ca replică la unele susțineri antisemite rasiste. Există însă în întreaga intervenție a lui A. Cornea o susținută obsesie

a necesității abandonării iudaismului pentru a se putea trăi în modernitate ca individ și creator. Într-un limbaj mai dramatic, gândul preopinatului ar putea fi formulat în termenii următori: dacă în secolul unu iudaismul, fie și reformulat de creștinism, civilizează lumea antică, în sec. XX el devine de-a dreptul reacționar. Printre marii creatori ai epocii moderne, s-au numărat și mulți evrei doar întrucât ei n-au mai constituit un „nou iudaism ci un non-iudaism”.

În lumina unor atari presupuneri, creatorii de origine evreiască pentru a-și afirma potentele lor euristice în actualitate trebuie să-și inhibe orice urmă de evreitate, ca particularism etnic, iar orice acțiune de menținere a evreității („negativitate prin excelență”) inhibă procesul de transformare a evreului în om modern. Se poate astfel deduce că pentru instituțiile comunitare evreiești ultima lor sarcină, paradoxală ce-i drept, ar fi doar aceea de a acționa pentru inhibarea evreității din evrei!

În cadrul dezbaterilor de idei privind identitatea evreiască, pozițiile teoretice amintite mai sus – și consecințele pragmatice ce decurg în materie de concepere a trend-urilor secularizării – fac și mai actuale contra argumentele ce pot fi aduse, inclusiv prin urmărirea evoluției aievea a iudaismului actual israelian cât și a poporului evreu răspândit în 136 de țări în care își afirmă tradiția, cultura proprie, viața comunitară, solidaritatea, dar totodată și deschiderea spre lume și modernitate (de pe poziția unghiului specific de abordare a universalității).

MARELE RABIN MEYER ABRAHAM HALEVY (1900-1972). EXEGET ȘI ISTORIC

CAROL IANCU

Profesor la Universitatea Paul Valéry – Montpellier III,
Director Ecole des Hautes Etudes du Judaïsme

Meyer Abraham Halevy face parte dintr-o pleiadă de ilustre personalități rabinice românești care au îmbogățit iudaismul european și mondial prin talentele lor, prin operele lor exegetice, științifice și filosofice, prin angajamentul în favoarea comunităților lor. Trebuie amintite câteva nume, începând cu celebrul Meir Loeb ben Jehiel Michael, prescurtat Malbim (1809-1879)¹, cel mai important exeget al timpurilor moderne, care a publicat la București o parte notabilă a operelor sale (în 1860, *Ha-Torah ve-ha-Mitzvah* și *Șirey nefeș*), și originalitatea comentariilor sale a fost subliniată de profesorul Charles Touati în seminarul său de la Ecole Pratique des Hautes Études. Alături de acest savant talmudist, se cuvine să-l cităm pe marele rabin Moses Gaster (1856-1939), filolog și orientalist de renume mondială, angajat în lupta pentru renașterea națională evreiască și care, expulzat (în 1885) din țara sa pentru vina de a-și fi apărat coreligionarii persecutați, s-a stabilit în Marea Britanie unde a devenit marele rabin al comunității sefarde². În casa sa au avut loc mai multe întâlniri importante între conducătorii sioniști și membrii guvernului britanic, care vor duce la celebra Declarație Balfour. Solomon Schechter (1847-1915), s-a născut la Focșani și într-o ieșiva din Moldova a învățat ebraica, arameica și a aprofundat comentariile talmudice care-i vor permite, după studii strălucite la Seminarul rabinic din Viena (1875-1879) și la Hochschule für des

---

¹ Semnalăm o ultimă lucrare consacrată luptei lui Malbim împotriva Haskalei și a Reformei: Iacov Geller, *Ha-Malbim, maavako be-haskala ou-be-reforma be-Bucarest (1858-1864)*, Lod, 2000, 294 p.

² Cf. Carol Iancu, „Deux lettres inédites de Moses Gaster sur les conséquences du congrès antisémite roumano-européen”, în *Revue des Etudes juives*, 1983, t. CXLII (3-4), pp. 465-472; Id., „Echos dans la correspondance du rabbin Moses Gaster sur ses activités en faveur des Juifs roumains et du mouvement sioniste” (în ebraică), în *Mélanges en honneur d'Alexandre Safran* (coordonat de Moshe Hallamish), Universitatea Bar Ilan, Ramat Gan și Daf-Noy Press, Ierusalim, 1990, pp. 93-102; Id., „Une lettre inédite de Moses Gaster sur le Juifs de Roumanie (1905)”, *Yod*, Paris, nr. 1-2, serie nouă, pp. 59-68. Cf. Moses Gaster, *Memorii, corespondență* (editor Victor Eskenazy), București, Hasefer, 1998, 468 p.

Judentums din Berlin (1879-1882), să devină savantul rabin pe care îl cunoaștem. Profesor de literatură rabinică la Universitatea Cambridge (1892), descoperitor al *Genizei* din Cairo (1896), el a identificat printre zecile de mii de pagini manuscrise aduse la Cambridge, versiunea ebraică a Ecclésiastului, ca și fragmente ale originalului ebraic din Ben Șira³. Se stabilește în Statele Unite, unde predă, din 1912, la Jewish Theological Seminary of America din New York, revitalizează iudaismul american, fondând iudaismul conservator și fiind până la moartea sa unul dintre conducătorii săi cei mai prestigioși. Jacob Niemirower (1873-1940), după un doctorat în filosofie obținut la München, în 1897 a fost numit rabin la Iași, unde a condus rețeaua de școli evreiești *Cultura*, înainte de a fi rabinul comunității sefarde din București (1911-1921) și, în final, mare rabin al României (1921-1939). Ne-a lăsat o bogată opera filosofică⁴. A fost înlocuit ca șef rabin de către Alexandru Șafran, fiul și discipolul lui Bezalel Ze'ev Șafran (1866-1930), mare rabin din Bacău, care până la moartea sa a fost cea mai importantă autoritate rabinică în România, din domeniul Halahei. Ales rabin la vârsta de 29 de ani (după studii la Viena, între anii 1930 și 1934, a fost rabin în orașul său natal, continuând opera tatălui său), Alexandru Șafran a știut să-și apere comunitatea amenințată cu exterminarea în timpul dictaturii Antonescu. Alungat din postul său și din țara sa de reprezentanții noului regim comunist totalitar, numit mare rabin la Geneva și profesor la universitatea din același oraș, se va face cunoscut ca una din personalitățile cele mai prestigioase ale iudaismului mondial, promotor al dialogului iudeo-creștin, savant cabalist, teolog riguros și filosof de talent⁵.

În această constelație, marele rabin Meyer Abraham Halevy se remarcă mai ales ca exeget și istoric. În acest articol ne propunem, după reamintirea marilor momente din destinul acestei personalități născută la umbra Carpaților orientali în România, dar care se odihnește în cimitirul parizian de la Bagneux, să aprofundăm principalele orientări ale operei sale consacrate exegezei biblice și studiilor istorice.

---

³ Împreună cu Charles Taylor, director al St. John's College, care îi dăduse sprijinul material ca să efectueze călătoria la Cairo, Solomon Schechter publică, în 1899, cartea *Wisdom of Ben Șira*, pornind de la texte descoperite în *Geniza*.

⁴ Eserurile sale sunt reunite în patru volume sub titlul *Scrieri complete*, București, 1912-1932.

⁵ Cf. Carol Iancu, „Un historien s'adresse au grand rabbin Alexandre Safran”, în *Alexandre Safran, grand rabbin de Genève*, broșură omagială, Geneva, 1998, pp. 67-79; Id., „Les combats du grand rabbin Alexandre Safran avant son expulsion de Roumanie”, în *Permanences et ruptures dans l'histoire des Juifs de Roumanie (XIXe-XXe siècles)*, Montpellier, Université Paul Valéry, 2004, p. 317-348.

Născut la 4 aprilie 1900 (21 martie după calendarul iulian), la Piatra Neamț, unde era implantată o veche și prestigioasă comunitate evreiască, una dintre numeroasele localități din Yiddishland, care își câștigase renumele de „Ierusalimul României” pentru fervoarea cu care se studia Biblia și Talmudul; este fiul lui Abraham Halevy, rabin, și al lui Sima Dascălu, ambii părinți descendenți ai două mari familii rabinice. După hederul tradițional, tânărul Meyer Abraham a fost elev la celebra ieșiva Beth Israel din Buhuși, unde s-a familiarizat cu izvoarele ebraice și exegeza tradițională. Ca și alți tineri talentați, a decis să-și perfecționeze studiile în străinătate și își îndreaptă pașii spre Franța, sora latină a României. Beneficiar al unei burse oferită de filantropul Moritz Wachtel din Iași, începe la Paris, în 1920, studii strălucite la Școala rabinică și la Sorbona, care vor fi încununuate, în 1924, prin obținerea titlului de rabin și licență în litere, cu specializarea în istoria religiilor, morală și sociologie, istorie modernă și contemporană, filologie română. Anul următor, la 20 mai 1925, susține cu succes la Sorbona teza de doctorat intitulată „Legende evreiești apocrife despre viața lui Moise”. Obține diplome de la École Pratique des Hautes Études (Secția științe religioase) și de la École du Louvre (diplomă în studii arheologice – antichități semitice). Această solidă pregătire în mai multe domenii – teologie, istorie, orientalism, numismatică, filologie – va fi determinantă pentru orientarea viitoarelor opere și cercetări. Tânărul Meyer Abraham Halevy se întoarce în România și se căsătorește în 1926 cu Rebeca, fiica rabinului Efraim Landau din București și a Feigăi Rabinovici, proveniți la rândul lor dintr-o lungă linie rabinică. Numit rabin în comunitatea evreiască din Iași, va predica în sinagogile „Lupu Schwarz” și „Reșit Daat” și va desfășura o vie activitate în favoarea instituțiilor locale evreiești, precum spitalul evreiesc fondat de doctorul Leon Ghelerter, sau diferitele școli locale și opere filantropice. Aici a fondat, în 1926, „Sinai. Revistă pentru studii iudaice”, transferată la București un an mai târziu, după instalarea sa acolo. Acest periodic și-a încetat apariția în 1927, pentru a deveni între 1928 și 1933 „Sinai. Anuar de studii iudaice”. În 1928 și 1929 editează „Buletinul Societății de studii iudaice din România” (au apărut cinci fascicule). Face în 1930 o cronică permanentă a istoriei rabinatului din București în periodicul ebraic „Kwitzei Israel”, editat din 1921, de socrul său Efraim Landau, un lunar „talmudic”, dar unde și actualitatea era prezentă. Astfel, în numerele 9-10 din 1930, suntem informați de protestul

redactat în limba română și ebraică de rabinii români, sub conducerea marelui rabin Iacob Niemirower, ca urmare a ultimelor persecuții ce loviseră evreii din Uniunea Sovietică. În iulie 1931, apare primul număr al revistei ebraice „Dapim”, publicație a Asociației profesorilor de religie și limba ebraică din România, al cărei președinte a fost. La București, a oficiat ca rabin în trei sinagogi: Sinagoga Mare (1925-1935), Unirea Sfântă (1935-1940) și Templul Coral (1940-1945, unde a fost rabin și predicator). Colaborator apropiat al marelui rabin al României, Iacob Niemirower, împreună cu care a fondat Societatea de Studii iudaice și, de asemenea, Institutul de istorie evreo-român, sub egida căruia au apărut mai multe din lucrările sale consacrate trecutului comunităților evreiești române. Grație tenacității sale a reușit să creeze un Muzeu și un Centru de documentare, reunind arhivele istorice în localul particular construit aproape de Templul Coral din București (în 1932, după planurile arhitectului Iuliu Leoneanu). A făcut să apară în condiții excelente „Buletinul bibliotecii, muzeului și arhivei istorice a Templului Coral” (1936-1939). Biblioteca s-a îmbogățit repede datorită numeroaselor donații de colecții iudaice. Printre donatorii menționați în numărul 2, din anul al doilea de apariție al Buletinului (decembrie 1936), Franța ocupa un loc important prin Institut de France, Académie des Sciences morales et politiques (zece volume de istorie, geografie și morală), Monetăria din Paris (cu medalia lui Adolphe Crémieux), ca și prin persoane particulare, ca soția lui Marcel Guerin din Paris, sau Albert Levi din Bayonne (mai multe opere de istorie și douăzeci și una de medalii și plachete, din colecția Eichtal). Figurează de asemeni Hebrew Union College din Cincinnati (Ohio, Statele Unite) cu al său Annual⁶, Universitatea ebraică din Ierusalim și Institutul evreiesc din Wilno (IWO) (cu Buletinele lor de informații) etc. Conferențiar apreciat, pedagog înăscut, marele rabin Halevy a ținut numeroase conferințe în cadrul Bibliotecii și Muzeului Templului Coral, la Căminul studenților evrei din capitală (Căminul Schuller) și în fața Asociației de intelectuali evrei Unirea. Profesor la liceele evreiești Libros, Focșăneanu și Cultura, a desfășurat o activitate exemplară între anii 1940-1944 în cadrul Colegiului pentru studenții evrei sau al Colegiului universitar Onescu, după numele directorului acestei universități evreiești particulare, creată în pripă și unde elevii evrei dați afară din școlile publice au urmat cursurile profesorilor și intelectualilor evrei de renume, la rândul lor expulzați din posturile lor de

---

⁶ Semnalăm că fiii marelui rabin Halevy au donat în 1981 cea mai mare parte a bibliotecii personale a tatălui lor (mai mult de 2400 de volume) bibliotecii Klau de la Hebrew Union College din Cincinnati.

legislația rasistă a regimului Antonescu. Cursurile de calitate și predicile din sinagogi ținute de M.A. Halevy au insuflat curaj populației evreiești care suferea de foame și de numeroase spolieri și discriminări. A fost o formă de rezistență specială în fața barbariei fasciste, rezistență morală care a îngrijorat autoritățile, și el a fost arestat de mai multe ori și ținut ca ostatec împreună cu alți numeroși responsabili evrei, precum avocații F. Froimescu și Arnold Schwefelberg, profesorul și doctorul Marcu Cajal, tatăl academicianului Nicolae Cajal, regretatul președinte al Federației Comunităților evreiești din România (1994-2004), Leopold Filderman, care nu trebuie confundat cu Wilhelm Filderman, președintele din perioada interbelică al Uniunii Evreilor din România și care a fost deportat în Transnistria pentru trei luni în 1943, rabinul Zvi Gutman, tatăl celor doi băieți martiri uciși în timpul pogromului de la București din 21 ianuarie 1941... După cel de-al doilea război mondial, Meyer Abraham Halevy a continuat să predea la Liceele Libros, Focșăneanu și Cultura până în 1948, când imobilele au fost „naționalizate” și și-au pierdut identitatea evreiască. În 1947 participă la Conferința de la Seelisberg în Elveția, unde evrei și creștini de diverse credințe s-au reunit pentru a denunța antisemitismul și unde l-a cunoscut pe Jules Isaac, promotorul acestei manifestări. Marginalizat din ce în ce mai mult, autoritățile îi oferă în 1950 un pașaport în schimbul importanței sale arhive personale, dar cu câteva zile înainte de data plecării prevăzute i-l reia. Rămâne fără carte de identitate și, considerat de regim „dușman al poporului”, el rezistă menținând o casă de rugăciuni în propria locuință din strada Romulus 6, așteptând mulți ani permisiunea de a părăsi România. Abia în 1963, după numeroase obstacole și hărțuiri, i-a fost îndeplinită această dorință, datorită multor intervenții occidentale, în special a pastorului Martin Niemöler, și în urma plății unei sume mari de bani. Exilat în Franța la vârsta de 63 de ani, și-a continuat sacerdoțiul ca rabin la Sinagoga Tournelles din Paris, al unei comunități aparținând în majoritate ritului algerian. Fostul elev al Seminarului israelit din Franța a devenit aici profesor, câștigând stima noilor săi discipoli și colegi, printre care profesorul Gerard Nahon. La 15 aprilie 1972, s-a stins din viață la Paris, în vârstă de 72 de ani. Marele rabin Meyer Abraham Halevy ne-a lăsat o operă prestigioasă, numeroase publicații – cărți, traduceri, articole, studii – circa o sută cincizeci de titluri, după bibliografia întocmită de fiii săi Simon și Joseph.

*
*   *
*

În afara cercetărilor sale consacrate numismaticii antice, medievale și moderne, unor aspecte ale istoriei medicinei și istoriei românești în particular, în opera sa care privește în mare parte studiile iudaice, există trei aspecte pe care vrem să le aprofundăm:

- a) Studiile biblice și comentariile exegetice;
- b) Istoria medicinei evreiești;
- c) Istoria comunităților evreiești din România.

Studiile biblice și comentariile exegetice

Din 1923, la vârsta de numai douăzeci și trei de ani, devine cunoscut în lumea savantă sub numele de Meyer Abraham (adevăratul nume al tatălui, acela de Halevy a fost adoptat în 1928) prin studiul apărut la Paris și intitulat „Comentariul rabinului Ioseph Bekhor-Schor asupra Leviticului”⁷. Este vorba de un comentator francez din nordul Franței, care a trăit în secolul al XII-lea și a fost continuatorul rabinului și șefului de școală Iacob Tam de Ramerupt (1100-1171), celebrul nepot și discipol al lui Rași. El ne este cunoscut și ca autor al unei elegii despre martirii din Blois, al unui *pizmon* (odă pentru zilele de post) pentru Iosef ben Solomon și autor al circa treizeci de mici compoziții în versuri inspirate de suferința evreilor. În articolul său publicat în „Revue des Études juives”, Halevy face observația că Bekhor-Schor în comentariul său asupra Bibliei și Talmudului a fost un „tosafist în toată accepția termenului, adică a făcut adăugări Comentariilor lui Rași despre literatura biblică și talmudică”⁸, dar s-a distins în special în exegeza biblică. Aflăm încă în această primă scriere rigoarea care va fi prezentă în toate operele sale viitoare. Halevy nu ezită să critice autorul și proscie orice abordare apologetică. Constată că Bekhor-Schor cunoaște insuficient ebraica, mai ales gramatica, și subliniază că „multe din observațiile lingvistice pot face să suradă chiar și un ebraist puțin experimentat”⁹. Dar apreciază, totuși, comentariul lui Bekhor-Schor, îi găsește o anume tentă raționalistă și o suspiciune în ceea ce privește interpretarea agadică, deși tradițională. Halevy compară pe acest reprezentant al școlii exegetice franceze cu reprezentanții școlii iudeo-arabe și iudeo-spaniole, care fac parte dintr-o anumită aristocrație intelectuală. Cu

---

⁷ Cf. extrasul din nr. 153 din „Revue des Études juives”, iulie-septembrie 1923, Paris, Librairie Durlacher, 60 p.

⁸ *Ibid.*, p. 47.

⁹ *Ibid.*, p. 50.

exemplul lui Bekhor-Schor, Halevy insistă asupra faptului că în Franța medievală de nord, rabinul nu este nici filosof nici istoric: „el este puțin poet și puțin gramatician; limbajul său este ebraica compozită, fără pretenții de stil, cea a literaturii tosafoturilor, jumătate talmudică, jumătate rabinică, presărată cu expresii biblice și locuțiuni arameice; scrie fără afectare, așa cum vorbește; este un om simplu, un predicator popular; ceea ce compune este destinat oamenilor simpli și astfel deschis spre lume. Iar dacă întâmplător, întâlnește expresii relativ dificile care nu puteau fi explicate suficient în ebraică, comentatorul le traduce în limba vulgară, în romană: laaz”¹⁰. Intenționat am dat acest lung citat, pentru a putea admira stilul concis și fermitatea judecății unui foarte tânăr cercetător. De semnalat că autorul adaugă un index cu glosele franceze conținute în textul lui Bekhor-Schor, aproximativ treizeci de expresii. Acest studiu important nu reprezintă decât introducerea la *Comentariul asupra Leviticului* de Bekhor-Schor, pe care îl publică, în versiunea sa ebraică, un an mai târziu la Budapesta, după manuscrisul de la München din 1549¹¹. Tot în 1924, Societatea de studii iudaice din Paris îi publică *Catalogul manuscriselor și incunabilelor Școlii rabinice din Franța*¹². Este vorba de un catalog detaliat în care sunt menționate douăzeci și patru de incunabule, printre care și lucrări publicate după 1500, mergând până la 1540. Manuscrisele „Hebraica” sunt împărțite în nouă rubrici distincte totalizând 121 de titluri:

1. Biblii (I-II),
2. Talmud (III-IV)
3. Cărți de rugăciune (V- XXXII)
4. Gramatică și lexicografie (XXXIII-XXXVIII)
5. Lucrări de cazuistică (XXXIX-XLVI)
6. Literatură rabinică (varia) (XLVII-XCVI)
7. Filosofie (XCVII-XCVIII)
8. Cabala (XCIX-CXVIII)
9. Poezie (CXIX-CXXI)

Manuscrisele „Iudaica” conțin zece titluri (de la CXXII la CXXXI) în hispano-portugheză, idiș, engleză, franceză și arabă. Tot în „Revue des Études juives” publică un „Supliment la catalogul manuscriselor Școlii

---

¹⁰ *Ibid.*, p. 52.

¹¹ Cf. Meir ben Abraham Halevy, *Perouch rabbi Yossef Bekhor Schor al sefer Vaikra*, Budapesta, 1924, ediție specială, 60 p.

¹² Cf. extrasului din nr. 157 din „Revue des Études juives”, t. LXXII, 1924, Paris, Imprimerie H. Elias, 27 p.

rabinice din Franța”¹³. De fapt, biblioteca școlii a avut de suferit în timpul primului război mondial, un număr de manuscrise a fost amestecat cu tipărituri și depozitat în locuri puțin frecventate. Grație bunăvoinței marelui rabin Jules Bauer, directorul școlii, care i-a semnalat lui Halevy prezența unor noi manuscrise într-un dulap izolat, s-a putut realiza acest supliment. El se compune din 12 titluri „Hebraica” (filosofie, știință evreiască, cazuistică, literatură rabinică și poezie) și trei titluri „Judaica” (în arabă, hispano-portugheză și idiș). Ca și pentru catalog, nu este vorba de o simplă prezentare; autorul reproduce titlul în ebraică, împreună cu prețioase informații despre fiecare manuscris, ceea ce dovedește întinderea cunoștințelor sale. Erudiția sa reiese și din cele două volume ale tezei sale de doctorat, apărute în 1925 și 1927: *Legende evreiești apocrife asupra vieții lui Moise*¹⁴ și *Moise în istorie și legendă*¹⁵. În primul volum reproduce, în franceză, textele a trei lucrări: *Cronica lui Moise (Divrey ha-yamim șel Moșe)* (după ediția lui Gilbert Gaulmyn, Paris, 1628-1629), *Înălțarea lui Moise (Gdulat Moșe)* (după ediția Frankfurt pe Main din 1773 a Bibliotecii Rosenteliana din Amsterdam) și *Moartea lui Moise (Petirat Moșe)*, după manuscrisul numărul 710 (Fondul ebraic) de la Biblioteca Națională, completările compilației editată de Gaulmyn sub titlul *Deraș al petirat Moșe rabenu alav ha-șalom* („Disertație asupra morții lui Moise dascălul nostru, odihnească-se în pace”). Aceste texte bogat adnotate sunt precedate de introduceri importante, de o listă de manuscrise consultate și de o bibliografie exhaustivă. Halevy datează *Cronica lui Moise*, lucrare anonimă, între secolele al IX-lea și al XI-lea (între Josiponul italian și menționarea cea mai veche). Această cronică este o monografie midrașică care povestește copilăria eliberatorului lui Israel conform Hagadei tradiționale și insistă asupra vieții sentimentale și războinice a eroului. *Înălțarea lui Moise* povestește vizita lui Moise în „cele șapte ceruri și cele două Raiuri, Gheena și grădina Edenului” și revelațiile pe care le-a primit. *Moartea lui Moise* este un veritabil midraș care relatează moartea legislatorului.

Al doilea volum al lui Halevy a fost apreciat de Salomon Reinach ca o „lucrare foarte serioasă, perfect informată, fără echivalent până în prezent în limba noastră”. În cinci capitole studiind pe Moise în literatura biblică, elenistică, palestiniană, talmudică și rabinică, autorul face o prezentare exhaustivă a figurii sale de la naștere până la moarte. În primul capitol subliniază caracteristica istorică a lui Moise, care „nu este nici un mit, nici o

¹³ Cf. „Revue des Études juives”, tome LXXX, nr. 159, ianuarie-martie 1925, pp. 81-87.

¹⁴ Paris, ediția Geuthner, 113 p.

¹⁵ Paris, ediția Rieder, 179 p.

idee religioasă”, „tradiția evreiască primitivă atribuindu-i rolul de șef politic și religios”¹⁶. În capitolul doi observă că în umbra elenismului universalist s-a organizat o veritabilă Diaspora, unul din poliile de excelență fiind Alexandria. Evreii eleniști doreau să facă cunoscut păgânilor iudaismul sub masca elenistică, prezentându-l pe Moise ca pe un filosof și scriitor. Prin *Cartea Cronicilor*, *Psalmi*, *Cartea lui Daniel* și *Cartea Jubileelor*, figura lui Moise este percepută în literatura palestiniană deopotrivă ca profet, legislator religios sau erou apocaliptic. În timp ce Josephus Flavius înconjoară copilăria și tinerețea lui Moise cu o aureolă mitică, Moise nu este văzut într-o lumină defavorabilă de Noul Testament, „în ciuda opoziției din ce în ce mai marcate dintre iudaism și creștinism”¹⁷. În capitolul patru, accentul e pus pe contribuția la literatura talmudică în opera legendară extra-biblică despre Moise, în scopul moralizării poporului. În ultimul capitol consacrat literaturii rabinice, Moise ne este povestit prin *Sefer Hayașar* („Cartea înțeleptului”), scriere anonimă în ebraica meridională a secolelor IX-X, „Ascensiunea sau măreția lui Moise” (*Ghedulat Moșe*) și „Moartea lui Moise” (*Petirat Moșe*), amintită mai sus, dar și *Zohar* și *Șalșelet ha-Kabala* (unde legislatorul Israelului este comparat cu rabinii din secolul al XII-lea, precum rabinul Iacob Tam de Ramerupt). Este amintit chiar folclorul musulman, literatura midrașică nerefuzând tradițiile arabe, autorul insistând asupra faptului că legendele apocrife acceptate de arabi „nu au fost decât foarte puțin influențate de ura contra iudaismului”¹⁸. De fapt, nici un studiu serios nu se poate face despre Moise fără a lua în considerare cele două lucrări magistrale ale lui Halevy, care ar merita să fie reeditate, ca și alte opere ale sale. Cunoștințele sale vaste în domeniul iudaismului în general și în special în domeniul studiilor biblice și talmudice, i-au permis să scrie mai multe articole de popularizare sau de sinteză. El este, astfel, autorul unui articol din volumul consacrat literaturilor străine, sub coordonarea lui Marcel Brion de la Academia franceză (Paris, 1965) sau al articolului „Literatura ebraică post-biblică” din enciclopedia *Larousse* în trei volume (1968).

---

¹⁶ M.A. Halevy, *Moise dans l'histoire et la légende*, Paris, Rieder, 1927, p. 15.

¹⁷ *Ibid.*, p. 119.

¹⁸ *Ibid.*, p. 172.

Istoria medicinei evreiești

Marele rabin Meyer Abraham Halevy și-a manifestat interesul pentru medicina evreiască începând din 1932, când a participat la al IX-lea Congres internațional de istorie a medicinei care a avut loc între 10 și 18 septembrie la București. A prezentat două comunicări: „Practicarea medicinei de către rabinii taumaturgi din secolul al XVIII-lea” și „Medici evrei în Țările Române din secolul al XIV-lea până în secolul al XVIII-lea”, ultima în colaborare cu doctorul Lazăr Mayerson, autorul cărții *Evrei în medicină*, apărute în 1915. Halevy a fost mulți ani membru al Societății române de istorie a medicinei și devine din 1948 chiar vicepreședintele acesteia. Regimul comunist a oprit activitățile acestei organizații între 1948 și 1956, iar după ce a fost din nou autorizată, Halevy a fost activ în cadrul ei. După 1956 și până la moartea sa, va trimite zece comunicări la cele șapte congrese internaționale de istorie a medicinei care au avut loc în această perioadă. În 1956, la Madrid, la al șaptelea Congres internațional, comunicarea sa se intitula „Rolul lui Isaac, medic și ambasador al lui Uzun Hassan în Moldova și în țările vecine”¹⁹. În contextul relațiilor dintre Orient și Occident, el descrie misiunea lui Isaac-Beg, trimis de șahul Persiei la curtea voievodului Ștefan cel Mare (1457-1504), și intervenția sa la Matias Corvin, regele Ungariei, în vederea unei alianțe și a unui proiect de cruciadă împotriva lui Mahomed al II-lea. Reproduce și textele traducerilor latine ale celor două scrisori adresate de Uzun-Hassan prinților creștini, aliații săi, Ștefan cel Mare și Matias Corvin, păstrate la Veneția. Un an mai târziu, în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, publică două articole: „Medici de origine hispano-portugheză în Țările Române”²⁰ și „Știință și conștiință în istoria medicinei evreiești din secolul al XV-lea”²¹. În primul dezvăluie rolul jucat de câțiva medici evrei în Valahia, Moldova și Transilvania, nu numai în domeniul practicării medicinei, dar și ca politicieni, bancheri, agenți diplomatici și oameni de afaceri: Isaac Beg, a cărui origine este menționată în documente ca „*natione hispanus, fide autem Hebreus*” și care sosește în 1472 la curtea voievodului moldovean Ștefan cel Mare; Salomon

---

¹⁹ Articol apărut în „Studia et Acta Orientalia”, t. I, 1957, București, 1958, pp. 377-382, publicat și în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, octombrie 1959, nr. 45, pp. 117-127. Cf. Vasile Manoliu și Gheorghe Brătescu, *Meyer Abraham Halevy (1900-1972): A Prominent Jewish Historian of Medicine*, Korot, Ierusalim, vol. 12, 1996-1997, pp. 144-175.

²⁰ Cf. „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, nr. 35, martie 1957, pp. 21-30.

²¹ *Ibid.*, nr. 38, decembrie 1957, pp. 21-30.

ben Nathan Askenasy sau Tedeschi, prietenul celebrului Don Iosef Nassi, duce de Naxos și al Cycladelor, care a intervenit în problemele voievodului Petru cel Șchiop în anii 1590; Meyer David, doctorul lui Ștefan Bathory, prințul domnitor al Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVI-lea; Salomon ibn Arroyo și Joseph Delmedigo, care au locuit la Iași la începutul secolului al XVII-lea; Joseph Conian decedat în același oraș în anul 1732 și, în fine, celebrul Daniel de Fonseca, maran din Portugalia, medicul ambasadei Franței la Constantinopol și pe care îl regăsim la curtea domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat la începutul secolului al XVIII-lea. Acesta din urmă a fost, de asemenea, om de afaceri, diplomat și savant, pe care Voltaire îl consideră „poate singurul filosof al națiunii”. În cea de a doua contribuție, autorul subliniază că toți medicii evrei au rămas fideli științei și conștiinței lor, că nici Iacob din Gaëte, nici maestrul Valho nu au trădat și nu au renegat etica profesională, așa cum colegul lor Isaac Beg, „de cealaltă parte a baricadei, nu și-a dezavuat poziția”²².

„Contribuția la proto-istoria medicinei din Montpellier: Ibn Zabarra și relațiile hispano-languedociene din secolul al XII-lea” a fost titlul comunicării sale prezentate la al XVI-lea Congres internațional, ținut la Montpellier între 22 și 28 septembrie 1958²³. În același an a adus un omagiu unei personalități excepționale a medicinei evreiești și a mișcării Haskala românești, doctorul Iuliu Barasch (1815-1863), într-un scurt articol intitulat „Centenarul Enciclopediei Otzar ha-Torah a doctorului Iuliu Barasch (1856)”, publicat într-o revistă științifică din București²⁴. A participat cu două comunicări la al XVII-lea Congres internațional, ținut la Atena între 4 și 14 septembrie 1960, una dintre ele împreună cu fiul său dr. Simon Halevy, profesor la Albert Einstein College of Medicine din New York, prematur dispărut în 1995, despre „Problema durerii și analgeziei la Hipocrate și în tradițiile hipocratice” („Le problème de la douleur et l'analgésie chez Hippocrate et dans les traditions hippocratiques”)²⁵, și cealaltă intitulată „Despre câteva raporturi istorice ale esenienilor terapeuți cu elenismul din preajma erei creștine” („De quelques rapports historiques des esséniens thérapeutes avec l'hellénisme des environs de l'ère

---

²² *Ibid.*, p. 159.

²³ Articolul „Compte-rendu du XVIe Congrès international d'histoire de la médecine”, vol. 1, pp. 82-91 din „Bulletin et Mémoire de la Société internationale d' Histoire de la Médecine”, Bruxelles, Le Scalpel, 1959, a apărut și în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, t. XIII, 1960, pp. 63-79.

²⁴ Cf. „Studia et Acta Orientalia”, 1958, pp. 359-360.

²⁵ Cf. „Compte-rendu du XVIIe Congrès d'histoire de la médecine”, Atena, 1960, pp. 167-175.

chrétienne”)²⁶. Încă două comunicări a prezentat la cel de al XVIII-lea Congres ținut în Polonia, la Varșovia și Cracovia: „Un umanist al ideii montpellierene în secolul al XV-lea: Giorgio Bladrato și activitățile sale revoluționare în Europa orientală” și „Câteva aspecte medical-istorice în operele lui Moise Isserles din Cracovia (1510-1572)”. După stabilirea sa la Paris, va trimite textul „Umanistul André Vesale și cultura ebraică a Renașterii” pentru al XIX-lea Congres (Bâle, 7-11 septembrie 1964) și un altul, „Contribuție la istoria hemastadei în circumcizie” pentru al XXI-lea Congres (Sienna, 20-28 septembrie 1968). În afara acestor comunicări la diverse congrese, din care au apărut doar rezumate în actele congreselor al XVIII-lea (pp. 87-88 și p. 292), al XIX-lea (p. 168) și al XXI-lea (t. II, pp. 1750-1751), este autorul mai multor studii, în diverse reviste. Sunt de reținut cel puțin două. Mai întâi „Un aforism medical al lui Ben Șira și importanța sa medical-istorică”, unde propune o nouă traducere a versetului XXXVIII, 1, al *Sefer Ben Sira*, pornind de la un fragment regăsit în Geniză: „*Ai grijă de medic înainte să ai nevoie de el*”. Criticând cu vehemență vechile traduceri latine („*Onorează-ți medicul de vreme ce ai nevoie de el*”) sau grecești („*Dă-i medicului onoarea cuvenită*”) atât de îndepărtate de originalul ebraic, Halevy îl apără pe Ben Sira, al cărui aforism reflecta opinia înțeleptului că medicina preventivă ar trebui apreciată mai mult²⁷. Apar în continuare la Ierusalim, în ebraică, „Corecții și adăugiri la bibliografia medicului Tobias Cohen din Metz”, care analizează contribuția medicală, filosofică și mistică a cărții sale *Maasé Touvia*²⁸. Așa cum putem constata din ansamblul acestor titluri este vorba de o activitate prestigioasă, de o contribuție originală la istoria medicinei evreiești.

*
*   *

Istoria comunităților evreiești din România

Al treilea aspect al operei sale, la care a ținut foarte mult, este istoria evreilor din România, căreia i-a arătat un interes constant toată viața. Scrierea istoriei comunităților evreiești românești reprezenta pentru el un

---

²⁶ *Ibid.*, pp. 338-391.

²⁷ Cf. „*Revue d'histoire de la médecine hébraïque*”, nr.64, iulie 1964, pp. 99-104.

²⁸ Cf. „*Tikunim ou-milouim be-toldot ha-rofe Touvia Cohen Tzedek mi-Metz. Le-hakirat sifro Maasé Touvia*”, Ierusalim, *Korot*, t. IV, 1966, pp. 65-72.

imperativ, întrucât istoriografia iudaismului român era destul de slab dezvoltată în comparație cu cea din țările vecine. La întoarcerea în România, după studiile în Franța, lansează în 1926, împreună cu marele rabin Iacob Niemirower, un apel adresat tuturor rabinilor din țară pentru a-i încuraja să realizeze monografiile despre comunitățile respective. A dat el însuși exemplu și, sub egida Institutului de istorie a iudaismului român, a publicat în limba română mai multe monografii importante: *Sinagoga Mare din București* (1931), *Comunitățile evreiești din Iași și București* (vol. I, 1931), *Contribuții la istoria evreilor din România* (1933), *Monografia istorică a Templului Coral din București* (1935), *Templul „Unirea Sfântă” din București* (1836-1936). În introducerea acestei ultime monografii putem citi: „Istoriografia iudeo-română nu se află decât în faza ei inițială de formare, în cursa pentru cercetarea materialului brut și perfecționării metodelor de lucru, în perioada de strângere și publicare a surselor și monografiilor”. Înțelegem, astfel, de ce s-a străduit să publice numeroase documente de interes istoric în diferite reviste. A dat cercetărilor sale o orientare științifică din punct de vedere metodologic și bibliografic. Grija obiectivității și spiritul critic nu l-au părăsit niciodată. Iată de ce aplecându-se asupra trecutului comunităților evreiești a socotit necesar să atragă atenția asupra exploatării necritice a anumitor documente vechi. Astfel a blamat utilizarea anumitor surse apocrife. Printre altele s-a ocupat, în mai multe articole, în special de două cazuri: de fondarea localității Tâlmaci și de *Meghila de la Roman*.

În primul caz, Halevy a amintit că tradiții foarte vechi atribuie fondarea localității Tâlmaci (în latină Thalmus), din Transilvania meridională, unor supraviețuitori ai războiului din Iudeea, după distrugerea Templului din Ierusalim de către Titus (70 e.n.), supraviețuitori cărora regele dacilor, Decebal (87-106), inamicul declarat al romanilor, le-a acordat azil, datorită mai ales evreului Danista („Cămătarul”). Astfel Iohannes Lebellius (mort în 1566) a lansat legenda în versuri *De Oppido Thalmus*, care spune că evreii au fondat localitatea și au denumit-o după *Talmud*, colecția lor de legi de jurisprudență. Halevy pune la îndoială atitudinea istoricilor care au înregistrat și acceptat această aserțiune fără a pune o întrebare elementară: cum au putut evreii să dea numele de Talmud coloniei lor, când acest „*hebraicum legis volumen*” nu a fost cunoscut ca atare decât câteva secole mai târziu?

Al doilea caz se referă la *Meghila din Roman*, un fals care pretinde că celebrează amintirea unei salvări miraculoase a comunității evreiești din Roman, amenințată cu dispariția în 1574. Este o adaptare a istoriei biblice a

Esterei, în care paradoxal chiar aceasta eroină lipsește, în timp ce celelalte roluri clasice, ale lui Ahașveruș, Haman și Mordehai sunt jucate de voievodul Moldovei, Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), episcopul Gheorghe și secretarul său Isaia, fiul lui Iosef, care are doar numele de origine evreiască, iar falsificatorul a modificat pentru circumstanță Valahia cu Moldova... Halevy a arătat că documentul, *Meghila*, era total necunoscut înainte de publicarea sa în tomul XIII din *Anuarul pentru israeliți* (1890). Nimeni din comunitatea în chestiune sau din comunitatea vecină din Piatra Neamț, unde această *Meghila* a fost descoperită, nu cunoștea un astfel de eveniment. Halevy susține că nu numai faptul improbabilității evenimentului istoric trebuie să fie opus autenticității documentului. Prezentarea materială, calitatea manuscrisului, cerneala și sigiliul, numeroasele anacronisme ale stilului, gramatica și vocabularul textului ebraic ar fi trebuit să împiedice anumiți cercetători (Lazăr Casvan în România, care l-a studiat în premieră și a făcut traducerea în limba română, Isidor Loeb, Iosef Halevy și Adolf Neubauer în străinătate) să garanteze autenticitatea sa. Moses Schwarzfild, care știa de acest document din 1884 și a intrat în posesia lui, a subliniat în 1887, în primul volum din *Analele Istorice Iuliu Barasch*, că deoarece avea cunoștințe insuficiente de paleografie ebraică nu putea să-l considere ca autentic. Totuși, trei ani mai târziu l-a publicat în *Anuarul pentru israeliți*, în fascicul separat. Fratele său, Elias Schwarzfild, nu a așteptat verdictul paleografiei ebraice și l-a menționat ca izvor istoric în cartea publicată în franceză la Londra, în 1901, *Les Juifs en Roumanie...* Halevy a adus o nouă probă: în Biblioteca Templului Coral din București a descoperit printre cărțile care proveneau de la comunitatea din Piatra Neamț, tipărite în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, probele sigiliului din 1572, adică încercările pe care le-a făcut falsificatorul spre a face cerneala asemănătoare cu cea din documentele medievale. În 1933, în anuarul *Sinai*²⁹, a analizat pentru prima oară această lucrare, studiu pe care l-a reluat în 1967 în periodicul idiș american *Ateret Schlomo*, sub titlul „Der yiddisher Logofăt Yeshayahu ben Yossef” și al cărui rezumat a fost prezentat în fața Societății de Studii Iudaice din Paris în sesiunea din 27 noiembrie același an³⁰.

În cercetarea istorică consacrată evreilor din România, Halevy a fost mai mult decât un demn succesori al lui Iacob Psantir, primul cronicar al comunității sale de origine, la fel ca și al lui Iosef Kaufman și mai ales al

---

²⁹ Cf. *Sinai, anuar de studii iudaice*, 1933, vol. V, p. 10-16.

³⁰ Cf. la „Revue des Études Juives”, tome CXXVII (octobre-décembre 1968), fasciculul 4, pp. 443-444.

fraților Elias și Moses Schwarzfild, fondatorii școlii istoriografice iudeo-române în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. El trebuie considerat primul istoric modern al iudaismului român. Și totuși Halevy nu a dat toată măsura talentului său în acest domeniu. Mai ales că el avea o formație universitară și științifică pe care predecesorii săi nu o posedau. Publicând o bogată documentație inedită în română, ebraică și idiș în numeroase periodice, scurte articole despre tipăriturile ebraice și presa evreiască în Țările Române, a fost un fin analist al vechilor *pinkassim*³¹, al vechilor inscripții ebraice de pe pietrele tombale din Iași și București³², atrăgând atenția asupra responselor rabinice ca izvoare ale istoriei iudeo-române³³, sau asupra izvoarelor creștine care probau vechimea unor comunități evreiești, precum cea din Cetatea Albă, care urca până la începutul secolului al XIV-lea³⁴. El avea pregătirea universitară necesară pentru a realiza o lucrare de sinteză, pe care a anunțat-o în mai multe rânduri, dar nu a realizat-o. Una din explicațiile cele mai plauzibile este că s-a implicat în cariera sa rabinică, unde notorietatea sa l-a plasat în primul plan. Cu toate acestea, pe lângă bucuria pe care i-o aducea numărul mare de credincioși, acest domeniu i-a adus și două mari decepții: în 1940, nealegerea sa în postul de mare rabin al României, după dispariția lui Iacob Niemirower, când a fost preferat Alexandru Șafran, care a devenit cel mai tânăr rabin din istoria României, și în 1947, când după plecarea forțată a lui Alexandru Șafran, noua putere comunistă l-a numit în locul acestuia pe rabinul Moses Rosen, deși datorită notorietății sale în epocă alegerea sa n-ar fi trebuit să pună nici o problemă. Dar sub mantia de plumb a regimului totalitar, istoria evreiască devenea subiect tabu și orice cercetare de anvergură în acest domeniu era interzisă. După al doilea război mondial nu a putut face această

---

³¹ Cf. „Extraits du pinkas des Juifs polonais de Bucarest” (în ebraică), *Sinai, anuar de studii iudaice*, București, 1929, vol. II, pp. XXIX-XXXI și „Pinkassim anciens et nouveaux de la communauté juive de Bucarest d'autrefois: les sociétés *Sacra* et *Bikur Holin*”, (în ebraică), *Sinai, anuar de studii iudaice*, București, 1933, vol. V, pp. LVIII-LXIV.

³² Cf. „Pietrele funerare de lângă Sinagoga Veche din Iași”, *Sinai, anuar de studii iudaice*, Iași, I, nr. 2-3, martie-iunie, 1926, pp. 54-61 și „Inscripții în vechile cimitire evreiești din București și Iași”, *Sinai, anuar de studii iudaice*, București, 1931, vol. III, pp. XVII-XXXIV.

³³ Cf. „Consultațiile rabinice ca izvoare de istorie evreo-română», *Sinai, anuar de studii iudaice*, București, vol. I, 1928, pp. 7-10.

³⁴ Cf. „Problema Hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300”, *Sinai, anuar de studii iudaice*, București, 1927, II, nr. 1, pp. 9-13. Același subiect este prezentat la Strasbourg, în periodicul editat de Moise Ginsburger, rabin la Soultz (Haut-Rhin), *Souvenir et Science, revue d'histoire et de la littérature juive*, I, nr. 1, 1930, pp. 21-23. Mulțumiri prietenului Georges Weil pentru semnalarea acestei publicații.

sinteză din cauza circumstanțelor politice, dar nu a realizat-o nici după instalarea sa în Franța, în 1963. De fapt, în ultimul deceniu al vieții sale și-a concentrat toată energia învățământului, activității sale rabinice și studiilor de istorie a medicinei. Acestea fiind spuse, noi, istoricii de azi, trebuie să fim recunoscători regretatului rabin Meyer Abraham Halevy pentru viziunea în care a plasat istoria evreilor români. Federația Comunităților Evreiești din România i-a consacrat un omagiu cu ocazia aniversării a o sută de ani de la nașterea sa³⁵.

Cele trei aspecte majore ale operei sale, pe care le-am schițat, Biblia, istoria medicinei evreiești și iudaismul român, le regăsim în unul din ultimele articole, „Despre ideea de caritate în religia iudaică”³⁶. După o prezentare strălucită a acestui subiect prin citarea surselor literare, terminologia actului de caritate (*ghemilut hasidim, ședaka*), a practicării carității în viața patriarhilor, evoluția noțiunii de „ședaka” de la aspectul individual la instituția socială, sfârșește cu o vedere de ansamblu asupra carității evreiești în țara sa de origine, subliniind rolul pe care spitalul Caritas 1-a jucat de la crearea sa în 1858 și până la naționalizarea sa din 1948. „Din timpul Patriarhilor și de la exemplul lor clasic, a conchis Halevy acest articol despre conceptul de caritate, religia Bibliei ebraice rămâne gardianul și mesagerul acestei valori permanente a eticii umane”³⁷.

---

³⁵ În cadrul reuniunii care a avut loc la 11 mai 2000, la Biblioteca Templului Coral din București, prezidată de academicianul Nicolae Cajal, s-au ținut următoarele comunicări: „Dr. Halevy: o viață dedicată iudaismului” de Țicu Goldstein, „Contribuția lui M.A. Halevy la istoriografia medicală” de dr. Gheorghe Brătescu, „Un manuscris inedit *Despre emanciparea evreilor din România*” de Lya Benjamin, și „Iudaismul în viziunea dr. M.A. Halevy” de Hary Kuller.

³⁶ Cf. „Revue d'Histoire de la médecine hébraïque”, mars 1971, no. 91, pp. 11-18.

³⁷ *Ibid.*, p. 18.

PREFAȚĂ LA UN STUDIU INEDIT: HASCALA ȘI LITERATURA EI ÎN ROMÂNIA

de dr. M.A. HALEVY

Printre scrierile lui M.A. Halevy despre istoria evreilor din România se cuvine să amintim și de un manuscris inedit privind lupta pentru emancipare a celor de orientare progresistă din cadrul obștei evreiești. Tratarea subiectului în istoriografia evreiască nu a fost o premieră. În literatura istorică evreo-română, tema emancipării a fost abordată de Iuliu Barasch sub aspectele ei programatice (1861), într-o formă didactică de J. Pineles în Istoria evreilor, într-o manieră eseistică de J. Niemirower în Incursiunile sale în Istoria evreilor (1916). În viziunea lui Niemirower „evreii au început la sfârșitul secolului al XVIII-lea să scuture de pe umerii lor povara istorică și s-au urcat ei pe umerii generațiilor trecute”. Această schimbare în traiul lui Israel, scria Niemirower, „a schimbat viața în familie, în școală, în societate, în comunitate (a scăzut puterea rabinului), în sinagogă, în relații sociale, presă și literatură”.

Spre deosebire de autorii de mai sus, Halevy analizează fenomenul prin prisma istoricului punând în evidență: 1. contextul general european cât și cel local românesc care au condiționat ieșirea evreilor din închistarea regimului de ghettoizare impus de epoca medievală și intrarea lor pe făgașul istoriei moderne; 2. relația dintre lupta pentru obținerea drepturilor civice și autoemancipare; 3. tensiunile și dilemele intracomunitare provocate de procesul emancipării.

Deși Halevy și-a intitulat studiul Lupta pentru emanciparea evreilor până în preajma anului 1848, în realitate el se referă și la mișcările cultural-spirituale hascaliste din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Tema este structurată pe trei capitole: 1. Problema eliberării din evul mediu; 2. Emanciparea exterioară [Capitol în care sunt prezentate ideile revoluționare ale secolului al XVIII-lea, ale unor gânditori francezi, englezi și germani preocupați de problematica emancipării evreilor]; 3. Emanciparea interioară, cu subpunctele: a) precursorii și cenaclul lui Moses Mendelssohn; b) hascala, reformele și asimilarea în perioada reacțiunii; c) cultura iudaică în Principate; rabinatul și tendințele noi; d) hascala și literatura ei în România.

Integrând procesul autoemancipării evreimii din Țările Române în mișcările emancipaționiste ale evreimii europene, Halevy subliniază faptul opoziției evreilor din România, în majoritatea lor, față de curentele modernizatoare. Autoemanciparea își arăta aici primele semne, cu o întârziere de aproape un secol față de emanciparea evreilor pe plan european.

Studiul are un caracter partizan, în sensul că poartă amprenta unui Weltanschauung modern, specific lumininismului evreiesc. Halevy biciuiește, în spiritul concepției hascalei (iluministe), fenomenele retrograde și obscurantiste din sâmul colectivității evreiești din Țările Române. Cu toate că nu a fost un exponent al reformei religioase radicale, totuși era un adept consecvent al necesității de modernizare a vieții religioase și seculare a obștei. Pentru el, spre exemplu, hasidismul a fost un curent mistic și retrograd.

Este de menționat că adeziunea lui Halevy la curentul emancipaționist nu l-a împiedicat să evidențieze dilemele provocate de această mișcare în ceea ce privește forma de integrare a obștii evreiești în mediul cultural-spiritual din afara ei. Halevy scria:

„Când s-a pus problema emancipării, soluțiunea nu s-a dovedit tocmai ușoară“, și aceasta și din cauze interne evreiești. S-a pus astfel întrebarea logică: emanciparea, adică egalizarea în drepturi și în datorii civice a evreului ca individ cu ceilalți cetățeni ai țării respective este ea oare compatibilă cu privilegiile specifice evreiești, cu «libertățile» statutului secular evreiesc? Ori trebuie desființată o dată cu toate legiuirile restrictive și de discriminare și personalitatea juridico-politică a colectivității naționale, menținându-se în vigoare numai instituțiunea religioasă a comunității evreiești cu prerogativele ei morale, limitate de legea comună, de vreme ce singura notă distinctivă a evreului emancipat în cetatea modernă este doar apartenența sa facultativă la o confesiune deosebită de a celorlalți? Sau, lărgindu-se noțiunea de emancipare și aplicându-se beneficiul ei nu numai persoanelor individuale, ci și colectivității evreiești ca atare, urmează poate ca și aceasta să se elibereze la rândul ei de sub o tiranie și de sub o tutelă anacronică a statutului medieval și o dată cu individul evreu să aspire și ea la o viață nouă, progresistă, cu adevărat națională, împreună cu celelalte popoare conlocuitoare?“. Pornind de la situația concret istorică a epocii în care scria aceste rânduri, Halevy conchidea: „Revoluția burghezo-democratică nu a fost în stare să rezolve satisfăcător această problemă în totalitatea ei complexă, nici în 1789, nici în 1848, nici la celelalte date istorice ale orânduirii capitalismului modern”.

De fapt, concluziile de mai sus coincid cu frământările noastre actuale privind identitatea evreiască și formele ei de afirmare în diaspora.

Manuscrisul lui Halevy, găsit de mine întâmplător într-un subsol dat uitării, nu este datat. Judecând după discursul istoric, după terminologia și bibliografia utilizată, deducem că el a fost elaborat după 23 august 1944. Dar această constatare ne pune în fața unei dileme, și anume, cum se face că istoricul Halevy pentru care dezvăluirea conexiunilor sociale în devenirea modernă a evreimii era o metodă consacrată, nu abordează într-o concluzie problema relației dintre emancipare și antisemitism, dintre emancipare și Holocaust? Sau, poate, în speranța publicării materialului evita aceste subiecte, știind că ele erau tabuuri în România epocii respective?

Întrucât spațiul „Buletinului“ nu ne permite publicarea integrală a textului care are peste 40 de pagini dactilo, scrise la un rând, și peste 100 de note, în numărul de față reproducem ultimul paragraf referitor la Hascala și literatura ei în România. În transcrierea textului am respectat ortografia epocii. Am renumerotat notele omițând unele și actualizând altele.

Credem că includerea acestui text alături de studiul foarte competent al profesorului Carol Iancu lărgiște privirea asupra contribuției istoriografice a dr.-lui M.A. Halevy.

LYA BENJAMIN

HASCALA ȘI LITERATURA EI ÎN ROMÂNIA

Spiritul emancipării interioare a pătruns în obștile evreiești din Principatele Române o dată cu marile transformări economice, o dată cu crearea noilor condițiuni comerciale și cu strângerea raporturilor izvorâte din aceste împrejurări. Orânduirea capitalistă în dezvoltarea ei rapidă pe de o parte, pe de altă parte, mizeria maselor din Austria și măsurile draconice ale țarismului, aduseră, împreună cu emigranții nevoiași și cu negustorii în căutare de afaceri, și un oarecare număr de *maskilim*. Rolul acestor intelectuali, dascăli, medici¹, gazetari, scriitori și poeți, mai toți în limba ebraică, se va impune în societatea evrească din țările române, abia după 1848. Dar activitatea lor începuse înainte.

A fost, la început, o activitate literară. În târgul Vlădeni-Sinăuți, pe care inițiativa descălecărilor de sub domnia lui Mihail Sturdza² îl transformă în Mihăileni, acolo la hotarul nordic al Moldovei traficul aduse din Austria mulți cărturari, dintre care unul se aciuă în orașelul nou, comunicându-i faima peste mări și oceane: Marcus Strelisker, originar din Brody (1807-1875), autor al mai multor lucrări poetice, colaborator la ziarele și revistele timpului (*Hamagid, Haneser, Hașahar*)³, o personalitate strălucită a intelectualității galițiene. El era în legătură cu nenumărați colegi și prieteni din Austria, înlesnindu-le stabilirea în orașele moldovenești, ca institutori și ca profesori de limbă ebraică și germană. Dintre aceștia, Wolf Ehrenkranz zis, ca trubadur popular, Welwel Zbarjer (din Zbaraz, 1819-1882); mai apoi, pedagogul Hilel Kahane⁴, autorul unei cunoscute Geografii, Solomon Rubin⁵, scriitor și cugetător original, Moise Orenstein, polemist intrepid, I.Ch. Korn⁶, M.S. Rabener⁷, ...au lăsat urme durabile în publicațiile periodice și chiar în mișcarea literară de pe la mijlocul veacului al XIX-lea. Alături de Wolf Ehrenkranz, care-și cânta poemele de obicei în idiș, tipărindu-le apoi și cu o traducere ebraică – trebuie să menționăm îndeosebi pe unul din vestiții cântăreți rătăcitori denumiți generic „Di Broder Zingher”⁸, anume Berl Margulies sau Berl Broder, născut chiar la Brody (1817-1880), și pe care istoricii literaturii idiș îl consideră ca pe un antemergător al celui dintâi, dar uneori și mai interesant, având în vedere motivele sale sociale⁹. Aceștia pregătiră poporul pentru teatrul evreesc al lui Abraham Goldfaden.

În aceeași ordine de idei, adică a activității *maskilim*¹⁰-ilor pe tărâm literar, se situează cea mai bună parte a realizărilor ilustrului Dr. Iuliu Barasch. El era un publicist dintre cei mai talentați și un vulgarizator neîntrecut. Itinerarul său prin *Cracovia, Galiția, Bucovina, Moldova și Muntenia*, publicat în 1843-1845 în *Allgemeine Zeitung des Judenthums*¹¹, sub pseudonimul „Rafael Sincerus”, se mai poate citi și astăzi, după mai bine de o sută de ani, cu același interes admirativ¹². Polemica sa cu misionarul Israel Pick, cel dintâi rabin-predicator modern al obștii din București, trecut apoi la protestantism, dovedește o înțelegere largă a problemelor apologetice. Iar opera sa ebraică, enciclopedia științelor *Oțar-Hochma*, din care n-a putut apare decât primul volum, consacrat filosofiei și disciplinelor înrudite, a fost ani de-a rândul un adevărat manual de inițiere pentru tineretul evreu neinstruit în limbile moderne. Să mai vorbim de covârșitoarea însemnătate a lui Iuliu Barasch din punctul de vedere al istoriei culturale românești, ca pedagog, autor de cărți didactice, popularizator al cunoștințelor științifice, medic eminent și profesor de medicină?

Marea și multilaterală personalitate creatoare și animatoare a lui Iuliu Barasch strălucește minunat în preajma evenimentelor anului revoluționar 1848, dar adevărată și participarea sa la feluritele manifestări nu se pot identifica în măsura celorlalți progresiști evrei: Davicion Bally, Const. Daniel Rosenthal, Iehuda Barbu Iscovescu și alții. El trebuie să se fi simțit încă străin, izolat în ospitalitatea care-i fusese dată, ca medic. Totuși, nimic din toate cele care se făceau nu-i puteau fi străine. Și de fapt, îl vom întâlni după 1848, în acțiunea pentru emanciparea și civică și morală, la publicarea celui dintâi ziar evreesc în românește: *Israelitul Român* (1857), la întemeierea școlilor moderne și a templului modern¹³ la înfățișarea „chestiunii evreești” din România înaintea opiniei publice europene; totdeauna prezent, activ, deși adeseori anonim sau acoperit de un pseudonim ocazional¹⁴. Până și în conflictul dintre hascala¹⁵ și ortodoxia, conflict care, în București, va izbucni după mijlocul veacului, cu prilejul ostilității rabinului Meir Leibu Malbim în contra reformelor învățământului, până și în acest episod istoric Iuliu Barasch a jucat un rol hotărâtor¹⁶.

„Afacerea Malbim” aparține totuși aceleiași perioade de frământări și de lupte cu adevărat epice, duse pe tărâmul emancipării spirituale, pe tema școlii moderne a reformei vestimentare, a democratizării comunității.

În Ardeal, anii 1848-1849 fură desigur, în complexul Ungariei revoluționare, mai culminanți în procesul istoric al emancipării evreești; pe când dincoace de Carpați, apogeul va fi fost atins abia mai târziu, prin 1857-1859, când organizarea cea nouă a Principatelor va fi impus și evreilor indolenți o atitudine mai virilă și în problemele culturale. În Ardeal, și bătălia literară dintre hascala, reformă, asimilarea și tendințele conservatoare începuse cu mult înainte de 1848. Aron Chorin¹⁷ își publică prima lucrare *Imre-Noam*¹⁸ în 1798, adică o jumătate de secol înainte de Revoluție! Cărțile sale de reformă a cultului sinagoga și a ritualului, care stârniră scandaluri în obștile transilvănene, apărură în cele dintâi decenii ale secolului al XIX-lea (1820-1831); cea din urmă, cu prefața lui Leopold Löw¹⁹, fiind o anticipare cu un deceniu a emancipării spirituale, proclamată în 1848-1849, sub semnul patriotismului maghiar (*Yeled-Zekunim*, Viena 1839). Căci, în această bătălie decisivă a partizanilor emancipării evreești – și exterioară și interioară – revoluționarii unguri se declaraseră de mai înainte a fi de partea reformelor, pe când ortodoxia nu ezita să-și manifeste cu insistență devotamentul față de reacțiunea imperială a Austriei și față de noul împărat-rege Franz-Josef în particular. La Arad, fieful inexpugnabil al veteranului Aron Chorin, nu exista însă o tipografie ebraică, după cum nu exista pe-atunci așa ceva nici în restul Ardealului, încât opera literară

transilvăneană de polemică pro și contra ideilor revoluționare și a reformelor a trebuit să fie dată la iveală în alte părți ale Monarhiei, la Viena, la Praga, la Pressburg (Bratislava), la Budapesta (Ofen).

În ordinea cronologică, Iașul ocupă cel dintâi loc în istoria tipografiei evreiești din Principate. Prima lucrare tipografică fu executată în capitala Moldovei în anul 1833 (un calendar ebraic pe anul evreesc 5594): era o lucrare clandestină, pe care cenzura Regulamentului Organic n-o autorizase în prealabil. Dar, mulțumită unui aranjament intervenit între editorii principali și Gheorghe Asachi, proprietarul Institutului „Albina”, s-au putut publica o serie întregă de cărți evreiești, în ebraică și în idiș, cărți cu conținut religios și moral, unele scrise și de *maskilim*, înainte și în preajma lui 1848.

Existența tipografiilor evreiești (eliberate mai apoi de servitutea față de „privilegiile” acordate lui Gh. Asachi și altora) ușura foarte mult expansiunea ideilor emancipării în genere, deși editorii evrei de pe vremuri făceau parte din celelalte tabere. Mulțumită literei ebraice destinată unor opere pioase, mistice sau rabinice, s-a scos la Iași, în 1855, primul ziar evreesc din Principate și unul din cele mai vechi ziare evreiești din Europa estică: *Korot-Ha-Itim* („Evenimentele Vremurilor”). Mulțumită aceleiași litere, Wolf Ehrenkranz, adversarul ireductibil al ortodoxiei, își va tipări aci satirele sale împotriva hasidismului reacționar și obscurantist, în același timp cu culegerea de comentarii ultra-hasidice ale rabinului Iosef David Ha-Cohen: *Darke Ha-Emuna* („Căile Credinței”). Tot la Iași, își va publica mai târziu viitorul baron Moses V. Waldberg apologetica talmudică, ca răspuns la critica temerară a mult învățatului *maskil* gălățean H.M. Pineles (1805-1870)²⁰. Și această polemică celebră face parte din istoricul hascalei și a emancipării, din Principatele Danubiene.

La fel și episodul Malbim, care dete loc la o literatură întregă. Înainte de 1848, nu se pot urmări în Muntenia semnele altor opozițiuni înlăuntrul obștilor evreiești, decât inerentele certuri banale în jurul unor alegeri comunitare, în jurul „taxei” și a budgetului, în jurul deosebirilor de regia dintre *sudiți* și pământeni etc. De idei noi, despre idealurile de reformă, despre emancipare, nu era niciodată vorba. Revoluția burghezo-democratică de la începutul lui Iunie a anului 1848 dete primul imbold unei mișcări populare împotriva statutului național medieval care mai stăruie în obștea bucureșteană, prin existența și abuzurile staroștilor obscuranțiști și prin întregul sistem de conducere lipsită de răspunderea a treburilor evreiești. Dar nici măcar atunci, când ulița se revoltă contra atotputernicului reacționar Israel Herș (Baraț), nu se reclama decât „să arate socoteala de la

veniturile epitropiei”!²¹ Și conflictul acesta se va limpezi abia câțiva ani mai târziu, când clarificarea și precizarea atitudinilor și a intereselor se vor impune și printr-o polemică literară, prin broșuri ocazionale și prin presa periodică. Atunci, în preajma Unirii, rabinul M.L. Malbim își va tipări în București vestitele sale comentarii; atunci va fi reluată inițiativa *Israelitului Român* și vor apare, și în capitala Munteniei, noi ziare evreești.

Note

¹ Aproape 30 de medici evrei și-au câpătat libera practică în Principate între 1832 și 1849 (n.a.).

² Mihail Sturdza, domn al Moldovei (1834 –1849).

³ Publicații în limba ebraică editate la Viena, Lyck (Germania), Lemberg în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

⁴ Hilel Kahane (1866-1913), profesor la școala israelito-română din Botoșani.

⁵ Solomon Rubin născut în Galiția (1823-1910). A fost un timp funcționar în Galiția, apoi și-a luat doctoratul în filosofie.

⁶ I. Ch. Korn, dascălul lui Moses Gaster (n.a.).

⁷ Redactorul revistei „Zimrat ha-Areț” apărută la Iași.

⁸ Cântăreții din Brody.

⁹ Cf. *Lexicon of the Iiddish Theatre I.*, New York, 1931, col. 216-220; 221-227 (n.a.).

¹⁰ Maskil (în lb. ebraică) = adept al iluminismului.

¹¹ Ziar de orientare progresistă a apărut la Berlin apoi la Leipzig între anii (1837-1922).

¹² Publicat în traducere de E. Schwarzfeld în *Anuar pentru Israeliți*, XVI, pag. 45-181 (n.a.). Vezi și *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România* (IMER), vol. III/2, Editura Hasefer, București, 1999.

¹³ Referirea se face la Templul Coral. A se vedea de M.A. Halevy, *Monografia Templului Coral*. Fragmente publicate în *Evreii din România în texte istoriografice*, Editura Hasefer, 2002.

¹⁴ Rafael Sincerus, Julius Friedsohn, etc. (n.a.).

¹⁵ Hascala, cuvânt ebraic, desemnează mișcarea evreiască a luminilor.

¹⁶ Mai ales în polemica literară (n.a.).

¹⁷ Aron I. Chorin născut în Moravia în 1766, decedat la Arad în 1844.

¹⁸ De fapt o foaie volantă în care discută probleme rituale.

¹⁹ Leopold Löw, născut în Moravia în 1811, decedat la Seghedin în 1875.

²⁰ Originar din Galiția, dar s-a stabilit în România. Tatăl conducătorului sionist Samuel Pineles (n.a.).

²¹ Episodul este redat în condica Sinagogii Mari (n.a.). A se vedea IMER, III/2, p. 456-458, doc. 391.

MOSES GASTER – UN EPISOD NECUNOSCUȚ

O „petiție” a savantului

Cercetări recente în Fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române mi-au permis găsirea unui document care revelează, o dată mai mult, pasiunea pe care o puneă Moses Gaster în cercetarea folclorului și literaturii române. În josul lui poate fi citită, însă, și o notă oarecum surprinzătoare, datorată celui care a clasat documentul și – cum se cuvenea – a notat că petiția lui Gaster a fost găsită „printre hârtiile lui Grigore Tocilescu”. Căci mi se pare că avem motive să fim mirați că ea a fost salvată pentru posteritate de cineva față de care Gaster n-avea o părere prea bună, dacă e să ne călăuzim după această caracterizare cuprinsă într-o scrisoare către Lazăr Șăineanu, datată 26.X.1890. (A se vedea: *M. Gaster în corespondență*, Ediție îngrijită de Virgiliu Florea, Editura Minerva, 1985):

„Și mizerabilul cumulară și stoarce sânge de Tocilescu – i-a scris Gaster – pe care l-am ajutat împotriva tuturor, care s-a ridicat pe umerile prietenilor, cărora le-a dat apoi cea dintâi călcare, cum de îndrăznește el să se ofere gratis, care-și vinde și conștiința și tot?”

Indignarea savantului fusese pricinuită de o întâmplare petrecută după numirea lui Șăineanu ca suplinitor la catedra de Istoria și cultura românilor până la Mihai Viteazul, când Grigore Tocilescu* se oferise să țină el cursul pe gratis, cerând revocarea proaspătului numit.

Mult mai important este însă, evident, cuprinsul cererii lui M. Gaster care ne convinge că marea nedreptate care i s-a făcut acestuia prin samavolnică lui expulzare ne-a privat de o „cercetare critică” – cum se exprima Gaster – a întregii literaturi române, populare și culte, cunoscute până atunci.

Dumitru Hîncu

---

* Grigore Tocilescu (1850-1909), istoric și epigrafist.

În curs de mulți ani am adunat un material destul de însemnat pentru a scrie o critică istorie a literaturii române, îmbrățișând întreaga mișcare intelectuală de la nașterea ei până în ziua de astăzi, care ni s-a păstrat prin tipar și manuscrise.

Dorind de a publica această lucrare, m-am convins că se va putea face numai dacă Dv. D-le Ministru îmi veți încuviința un sprijin analog cu acela încuviințat d-lui V.A. Urechia, de a cărui lucrare se va deosebi istoria literaturii lucrată de mine, precum se poate ușor constata din programa lucrării mele, ce urmează aci. De aceea aș ruga ca și termenul ce mi s-ar acorda să fie mai mare, până la maiu 1885.

Partea I-a. Biografiile autorilor români întru cât ne este cunoscută, căutând a preciza importanța fiecăruia prin influența ce a exercitat asupra dezvoltării culturale din țară. Totodată se va observa partea ce a luat fiecare în viața politică. Se va circumscrie gradul de învățătură a fiecăruia și cauzele hotărâtoare pentru activitatea literară.

Partea II-a. Gruparea întregului material după caracterul esențial al scrierilor, tractându-se, de pildă, împreună toate scrierile theologice dintr-o epocă anume, înrudirea sau deosebirea lor între dânsese, arătându-se astfel mersul gradat al progresului literar în fiecare ramură și în fiecare epocă.

Fiecare *carte* se va studia apoi deosebit din mai multe puncturi de vedere. Mai întâiu, dacă e originală sau traducere, în cazul din urmă după ce original anume s-a tradus. Odată stabilit aceasta, se va cerceta importanța cărții în ceea ce privește limba, structura sintactică, dându-se și pe scurt cuprinsul ei. Apoi critica importanței și caracterului estetic a fiecărei producțiuni; caracterizarea verifi cațiunei dacă este poezie, sau formeii populare, dacă este în proză. Afară de diferitele edițiuni dacă vor fi, cari se vor compara între dânsese, se vor pomeni și manuscrisetele ce vor exista de fiecare carte tiparnică și manuscrisetele inedite, cu o mică descriere a lor biblio – și paleografică.

Alătura cu această literatură cultă, ca să o numim așa, se va tracta și literatura populară din fiecare epocă în tradițiunea ei literară, iar pentru epoca modernă se va studia și preciza materialul nescris, ce trăiește în gura poporului român.

Călăuzit de aceste vederi, pe cari am avut onoarea a le espune, crez că această lucrare va contribui și la o mai justă apreciere a bogăției literare române.

Nu mă îndoiesc de acest rezultatul, cu atât mai mult cu cât cercetarea literaturii populare române deja m-a convins de ceea ce putem aștepta de la o cercetare critică a întregii literaturi.

Primiți, vă rog, D-le Ministru espreșiunea deosebitei considerațiuni ce vi-o păstrez.

Plecat,
Dr. M. Gaster

Domniei Sale
Dlui Ministru al Cultelor și al Instrucțiunei publice

TREI „MOMENTE” ALE CENZURĂRII SCRISULUI EVREILOR DIN ROMÂNIA

HARY KULLER

Cenzura în Țările Române este instituită în primul pătrar al secolului XIX. Evreii, deși o minoritate națională relativ numeroasă și stabilită în țările românești cu veacuri în urmă, erau totuși priviți de stăpânire – mai ales după introducerea Regulamentului Organic – ca o confesiune „suspectă” prin obiceiuri religioase proprii și rugăciunile citite după scrieri într-o limbă străină (ebraica); cărți de rugăciune de regulă importate, fapt pentru care ele erau cu precădere supravegheate. Evreii erau priviți ca o colectivitate cu ocupații și organizare comunitară aflată în dese relații cu persoane și instituții din străinătate: unii evrei, numiți sudiți, erau chiar „pașaportari” ai unor consulate străine. Tot atâtea motive pentru a cădea sub supravegherea unor organe ale Ocârmuirii, inclusiv a cenzurii – atunci când era vorba de scrieri sau forme de comunicare în limbi străine (în ebraică, idiș, ladino etc.^{*}) și nu numai. Cenzura se aplica și presei evreiești, apărută preponderent – încă din deceniul 6 al sec. XIX – în limba română, dar și în idiș sau alte limbi.

În cele ce urmează vom prezenta doar câteva documente ilustrative pentru felul în care toate acestea cădeau sub incidența supravegherii sau/și cenzurii oficiale, respectiv: cenzura aplicată unor cărți religioase evreiești, editate în țară încă din deceniile 5-6 ale secolului XIX sau aduse din străinătate; supravegherea unor materiale de presă, care deși apărute dar neconvenabile fiind stăpânirii au condus în nu puține cazuri la expulzarea autorilor lor (mai ales la sfârșitul secolului XIX); interzicerea cvasitotalității scrierilor de autori evrei (cu precădere literați și științisti sociali) în anii '40-'44 ai secolului trecut; alte categorii de publicații, datorate unor creatori evrei și căzute sub incidența cenzurii.

Articolul de față își propune, pentru început, prezentarea unor documente mai puțin circulat – unele aproape necunoscute. Readucerea lor

---

* Ca să ne facem o idee despre cantitatea enormă a cărților ebraice aduse în Principate, e de ajuns să pomenim că un singur librar ieșean, Aron Goldenberg, negociase cu edituri din Lemberg, Cernăuți și alte localități austriece, să importe într-un singur an (1834) peste 3.500 volume legate, cu conținut religios, iudaic etc. (vezi *Dosarul Cenzurei*, aflat la Academia Română).

la lumină poate avea o pură funcție documentar-istorică, dar poate sluji și pentru încercarea unei taxinomii asupra formelor de limitare în timp, a libertății de exprimare pentru o minoritate etnică într-un anumit context social dat. Asemenea „limitări” se produceau, însă, chiar și în interiorul aceluși grup uman dat. Este rațiunea pentru care ne vom referi succint, în încheiere, și la o asemenea formă „internă” de limitare a libertății de expresie, căci și în România secolului XIX s-au iscat controverse între evreii de orientări diferite: ortodocși (neo, ultra), reformiști, conservatori ș.a.m.d. Se exercitau astfel „presiuni” reciproce și uneori chiar intervenții la domnie pentru limitarea unor curente de idei care-și recrutau aderenți din Țările Române. Au fost și cazuri când s-a cerut distrugerea unor cărți pe care unii sau alții le introduceau pe pământ românesc.

De altfel, într-o recentă lucrare intitulată *Cenzura și libertatea de expresie în istoria evreilor* (Moshe Carmilly-Weinberger, Editura Hasefer, Buc., 2003) se fac tocmai ample referi la existența unei „cenzuri interne” în dinamica fenomenului religios în general, cel evreiesc, în speță.

I. Începuturi. Secolul al XIX-lea

Suspiciunea domnitorilor, mai ales din Moldova, față de efortul unor primi tipografi și editori evrei de a produce carte evreiască (religioasă, ebraică) cu mijloace locale – mai ales în condițiile unei suspiciuni funciare a lumii neevreiești față de cărțile ebraice – a orientat conținutul și forma atitudinii oficialităților, dar și a cenzurii, în materie. Iată câteva documente în acest sens. Vom începe cu reproducerea unei jalbe din 16 august 1833, înaintată Sfatului Administrativ al Moldovei la Iași, pentru aprobarea deschiderii unei „tipografii de cărți evreiești de rugăciuni”.

1833, august 16, Iași. Jalba lui Herșcu Șmil către Sfatul Administrativ al Moldovei, prin care solicită aprobare și drept exclusiv pentru deschiderea unei „tipografii de cărți evreiești”, astfel nu va mai fi necesară importarea cărților evreiești de rugăciune, Statul fiind interesat să nu scoată bani în afara țării pentru importarea acestor cărți necesare evreilor.

Cătră cinstit Sfat Administrativ,
Herșcu Șmil jidov, de aice din Eși,

plecată jalobă.

Eu dorind a face aici în Moldova o tipografie de cărți evreiești naciarsfă, dorind a nu eși banii din țară, nădăjduim că va fi plăcută această urmare, pentru că

printr-însa se contenește eșire a o mulțime de bani ce evreii de aici au fost săliți pâr acum a-i da prin alte țări, pentru cumpărarea de cărți.

Aceasta mă rog cinstितului Sfat ca, luându-se în băgare de samă, să mi se dea voe pentru deschidere unei asemenea tipografie, cu aceasta ca nimeni alt în urma me vrând a mai deschide o asemenea tipografie să nu fie în putință¹.

Herșcu Șmil jidov

Orig. AN, DJ Iași, Tr. 1764, op. 2013, dos. 4193, f.1.

Și altă jalbă redactată în același spirit, de alți tipografi evrei la 25 octombrie 1833.

1833 (după 25 octombrie), Iași. Jalba breslei evreilor către Departamentul Administrativ al Lucrărilor din Lăuntru. Evreii solicită o autorizație pentru înființarea unei tipografii evreiești care va aduce multe foloase atât evreilor cât și țării.

Către cinstit Departament Administrării Lucrărilor din Lăuntru,
de la breasla nații evreiești din orașul Iași,
plicată jalbă

Știut este de către toți de obște că prin toate țările împărăției Rosiei și Austriei și a toți craii se obișnuiesc a fi tipografie de a se tipări cărți evreiești, care cu mare cheltuieli se aduce aicea în Moldavia, cumpărându-le noi cu prețurile

---

¹ M. Halevy, în studiul intitulat *Din istoria tiparului evreiesc în România*, menționează că în 1833, trei evrei aduseseră la Iași literă ebraică și se grăbiră să tipărească diferite lucrări mărunte, de pildă un calendar religios pe anul 5594, fără ca să fi deținut în prealabil indispensabila autorizație din partea cenzurii, pe care o ceruse totuși din timp. Procopie Florescu, cenzorul înștiințat de Sfatul Ocârmuitor, confiscă teascurile și caracterele, cu toate că stăpânirea a declarat înainte textual că „Privilegiile tipografilor creștini nu pot împiedica pe evrei de a avea tipografiile lor proprii” (Publ. în „B.B.M.A.”, nr. 1/1936, p. 16-21. Cunoaștem astăzi cel puțin o cărtică rituală scoasă la iveală înainte de 1850. Dar după 1850 cele mai însemnate tipografii din Capitală apar înzestrate cu caractere pătrate și rabinice, de cea mai frumoasă înfățișare și de cea mai mare varietate de pe acele vremuri. Tipografia ziarului „Național” a lui Vasile Boerescu, unde, la 1857, se tipărise „Israelitul Român” a achiziționat o serie de zețari-meșteri în ale graficeii ebraice, din ale căror mâini aveau să iasă lucrări de artă. Și trebuie să fi fost într-adevăr o atmosferă de carte evreiască, de vreme ce numai la pomenita tipografie s-au executat, în singurul an 1860, atât operele rabinului Malbim cât și edițiunea a doua a enciclopediei morale *Pele loef*, a savantului rabin Eliezer Pappo din Silistra, precum și alte cărți evreiești, ba chiar și ziare „Et ledaber” („Timpul de vorbit”). Până și Tipografia Mitropoliei, la care se tipăriseră broșuri antievreiești, era prevăzută pe timpul acela cu litere ebraice.

îndoite și întreite, am socotit în de noi că aciasta nu numai că nu este cuiva vreo stricăciune, ce încă va să aducă folos și spor atâta nouă cât și țării.

1-*iu*. Că vom fi îndestulați cu cărțile trebuincioase cu prețurile ieftine.

2-*lea*. Că la o fabrică ca aceea să vor hrăni o mulțime de sărăcime.

3-*lea*. Va să aducă venit din hârtiile ce va veni atâta la vamă, cât și neguțătorilor care vor aduce hârtiile.

4-*lea* Va să aducă venit și cu legătura cărților, atâta meșterilor, cât și neguțătorilor ce aduc marfa trebuincioasă.

5-*lea*. Că banii acei ce se vor cheltui cu lucrătorii și cu meșterii, cum și banii vânzării cărților vor să rămâie aice în țara Moldovii, cum și altele venituri ce va să aducă o fabrică ca aceasta.

Drept aceia, am făcut toată sălița de am trimes înăuntru, de am adus acest fel de meșter și ca unii ce vedem pe la alte țări că de către stăpânirile se dă ajutor la toate cele trebuincioase, prin deosebită jalobă ce încă de la octombrie 25 am supărat auzul cinstitului Departament Administrativ, cu cereri ca să ni se facă o carte de pozvolenie, după care nici un răspuns n-am luat, pentru care plecat vă rugăm ca să nu se treacă cu vederea ruga noastră, ci să ia în băgare de seamă cererea noastră și cu un cias mai nainte așteptăm cinstit răspuns Mării Voastre și veșnică pomenire va rămâne.

Preaplecați,

[Urmează 4 iscălituri ale frunțașilor nației evreiești din Iași]

Orig. AN, DJ Iași, Tr. 1764, op. 2013, dos. 4193, f. 15.

Răspunsul Comisiei de cenzură a cărților tipărite în Principatul Moldovei se prezintă sub forma unui referat întocmit la 31 decembrie 1833.

1833, decembrie 31, Iași. Raport prezentat de comisia de cenzori a cărților tipărite în Principatul Moldovei către Secretariatul de Stat în problema cererii „nației evreiești” de a deschide la Iași o tipografie pentru tipărirea de cărți evreiești. Comisia susține cererea evreilor, arătând că privilegiile obținute de Gheorghe Asachi și de celelalte tipografii nu pot fi un impediment pentru înființarea unei tipografii a evreilor. Se impune angajarea de către evrei a unei persoane specializate și subordonate cenzurii, care să controleze activitatea tipografiei. Rezoluția Secretariatului prevede stabilirea unei înțelegeri dintre evrei și aga Asachi.

Anul 1833 decemvrie 31. No. 105, Eși.

Comisia privighetoare asupra cărților

De cetit în Principatul Moldovei

Către Secretariatul de Stat al Principatului Moldovei

La adresa Secretariatului cu No. 4435, atingător de cererea nației evreiești de a deschide tipografie pentru tipărirea de cărți evreiești în orașul Eși, Comisia are cinstul răspuns că ei mai întâi au voit să se încredințe de cuprinderea acturilor în ființa atingătoare de tipografiile lucrătoare astăzi și, după sprafca făcută în delile Secretariatului, au aflat copie de pe jurnalul Obșteștii Adunări încheiat la 23 decembrie anul 1830, prin care să dea dumisale așa Asachi privilegiiu pe 15 ani, cu rostire că dumnealui să aibă a tipări cărți în deosebite limbi și că afară de această tipografie, de tipografia Mitropoliei, aceea a Mănăstirii Neamțului și aceea a Școlii Publice, nimine nici într-un chip să nu poată deschide altă tipografie în curgerea acelui termen. Iară încât pentru întrebarea ce face Secretariatul, de poate fi legiuită cererea aceasta a nației evreiești, Comisia luând întru închipuire acest predmet nu găsește de prisos să răspunde Secretariatului: 1-iu că privilegiurile hărăzite dumisale așa Asachi și celorlalte tipografii nu opresc nicidecum pe evrei să aibă o tipografie dacă acele așezări arătate aici sus nu s-ar îndeletnici cu asemenea industrie; al 2-le, temeiul în ființa lui de a se hărăzi evreilor dreptate unei tipografie țânțește cătră înaintarea civilizației aceștii drepte a lăcuiitorilor, și dar acest prințip din împotriva trebuie să se acuarafarisi, fiindcă ori trebuie să se izgonească pe jâdovi, ori să se țevilizează, iară încât pentru greutățile cerșute de privigherea aceștii tipografii, pentru care urmează să se afla pe lângă Comisie o persoană cu știință aceștii limbi spre cercetarea cărților ce se vor da în tipar și pentru îngrijirea acea de zi și de noapte, spre să nu se da prilej la tipărirea în ace tipografie și de alte cărți afară de acele evreiești. Cheltuiala întru aceasta trebuie să atârne de nația evreiască, care va fi datoare să jârfe pe tot anul cătimea acea trebuincioasă, așa precum trebuința va cere spre ținerea unei asemenea persoană atârnată cu totul de la cenzură. Și dar aceste temeuri Comisia poștește pe Secretariat ca să le aducă la cunoștința Sfatului spre hotărâre.

N. Șuțu

[Rezoluție:]

Se va face întrebare dumisale așa Asachi de primește în a sa responsabilitate înființarea unei asemenea tipografii și totodată se va face cunoscut și jidovilor să se înțelege cu dumnealui întru aceasta, și de punere la cale ce se va face să raportească Sfatului spre ce mai-nainte lucrare.

Orig. AN, DJ Iași, Tr. 1764, op. 2013, doc. 4193, f. 16.

N.B. Lucrurile sunt temporizate aproape un deceniu, pentru că la 9 iunie 1842 Gheorghe Asachi proprietar al unei unice tipografii locale (în afară de cea a mitropoliei) cere să nu li se aprobe evreilor jalbele, sub pretext că scrierile evreiești pot fi scoase și în tipografia Institutului „Albina” condusă de el și cu cea mai bună supraveghere.

1842, iunie 9, Iași. Adresă către Sfatul Administrativ al Moldovei prin care Gheorghe Asachi cere să nu li se aprobe evreilor deschiderea unei tipografii proprii pentru tipărirea cărților lor religioase, deoarece conform legilor în vigoare până în anul 1847 în Iași au autorizația de funcționare doar tipografia Mitropoliei și aceea a Institutului „Albina” condusă de el. Pe acest temei s-a angajat el la tipărirea cărților evreiești.

1842, iunie 9

Către

Cinstit Sfat Administrativ

Prin legiuirea așezată de Ocârmuire, numărul tipografiilor în Moldova este hotărât pân la încheerea anului 1837 – mărginit și anume în Iași a Sfintei Mitropolii, aflătoare sub direcția Domnului Maiorul Kogălniceanu și acea a Institutului Albinei. Pe acest termen m-am alcătuit a se tipări în această tipografie și cărți evreiești, mai ales încredințat fiind că cărți de legea evreiască nu se pot tipări la tipografia Sfintei Mitropolii. Auzind acum că oarecare jidovi ar fi cerut voe de la cinstit Sfat de a deschide o altă tipografie în a lor limbă, cu toată supunerera rog pe cinstit Sfat a nu li se învoi aceasta până la terminul sus însemnat, ca un lucru împotriva legiuierei sus însemnate.

Gheorghe Asachi agă

Nr. 18

Iași 9 Iunie 1842

Orig. AN, DJ Iași, Tr. 1764, op. 2013, dos. 4193, f. 23.

N.B. La 21 sept. 1842, Institutul „Albina” trimite sub semnătura lui Gheorghe Asachi – către Secretariatul de Stat – o nouă adresă, prin care solicită numirea unei persoane avizate care să *cenzureze* cărțile evreiești ce urmează să apară în tipografia sa.

Drept răspuns la Adresă este numit de către Secretariatul de Stat, un anume Mihail Vitlimescu, evreu convertit la creștinism, în calitate de cenzor.

1842, septembrie 21, Iași. Adresa Institutului „Albina” semnată de Gheorghe Asachi către Secretariatul de Stat, prin care solicită numirea unei persoane avizate care să cenzureze cărțile evreiești tipărite la „tipografia acestei limbi atârnată de Institutul Albina”. Sunt înaintate spre cenzură două cărți ce urmează a fi retipărite. Conform rezoluției puse pe adresă, a fost numit Mihail Vitlimescu, care „cunoaște limba ebraică și este dator să slujească interesele ocârmuirii”.

Către
Cinstitul Secretariat de Stat
Institutul Albinei

Spre a se putea țenzura cărțile evreiești care au a se tipări la tiopografia acestei limbi atârnată de Institutul Albinei, cinstitul secretariat binevoiască a orândui un țenzor, carile sub acelaia răspundere să revizuiască cuprinderea cărților evreiești. Drept aceia, să alătorează și două cărți, anume: 1. *Berhes Hammi* de Agude² și a 2-a *Șaret Țion*³, tipărite la Vilna, în Rosia, la 1818, ce au aice a se retipări, poftind să binevoiască a le supune la formalitățile cerute.

G. Asachi agă

Iași, 21 sept. 1842.

[Rezoluție:] Pentru țenzurile acestui uvraj acum deodată să va rândui pe dumnealui Mihail Vitlimescu⁴ care, având cunoștință de această limbă, este și dator a sluji pe ocârmuire a-i cărei roduri dumnealui din fragida copilărie le-au gustat și le gustă și astăzi; i se va face dar adres poftitor întru aceasta, cu adăogire ca dumnealui să se conformarisască întru țenzuirea cărților statomcitate, spre care sfârșit se va înțelege cu domnul Kamil Baroți și dar cărțile aice alăturate să vor îndrepta dumisale Vitlimescu.

Orig. AN, DJ Iași, Tr. 1764, op. 2013, dos. 3193, f. 27.

N.B. Între timp, pe lângă tipografia lui Gh. Asachi mai funcționează încă o tipografie cu proprietari evrei. Capacitatea de producere de cărți

---

² Neidentificat.

³ *Șarei Țion*, culegere de rugăciuni mistice alcătuită de rabinul cabalist Natan Hanover, care a funcționat la Iași între anii 1650-1670 (cf. Halevy, I.T.E.). Prima ediție din Ș.Ț. a fost publicată chiar de autor, în anul 1662 la Praga. Cartea a fost retipărită la Iași, în anul 1842. Pe ediția ieșeană se poate citi următoarea inscripție: „Subt speciala, preainălțatul și prealuminatul domn Mihail Grigorie Sturza voievod, domn al Țării Moldovei, în al 9-lea an al domniei sale, tipărit în orașul Iași, la Institutul Albina”.

⁴ Vitlimescu (nume românizat, uneori Mihalache Naiman Vitlimescu) a fost un evreu botezat de însuși domnitorul Mihail Sturdza. Vitlimescu cunoștea într-adevăr limbile ebraică și idiș, dar era un om fără școală și cu o cultură aproape nulă. „Ca toți neofiii, conchide R. Rosetti, făcea paradă de un zel deosebit în îndeplinirea funcțiunilor lui” (Rosetti, *Cenzura*, p. 1).

evreiești crește. Cenzura se dovedește însă samavolnică și coruptă, așa cum rezultă din jalba următoare, datată 13 noiembrie 1842.

1842, noiembrie 13, Iași. Jalbă adresată de proprietarii tipografiei evreiești de pe lângă tipografia lui Gheorghe Asachi, lui Mihail Sturdza, domnitorul Moldovei, în care cer numirea unui cenzor nepărtinitor pentru tipografia lor, căci cel în funcție, dacă nu i se dă mită, face referate mincinoase despre cărțile care urmează a fi tipărite și îi denunță tribunalului bisericesc. Conform rezoluției pusă pe act, Sfatul Administrativ urmează să cerceteze cazul.

Preînălțate și mult milostive doamne!

Josiscăliții am deschis cu voia înaltei ocârmuirii, cu jertfile de osteneală și de o însemnată avere, pe lângă tipografia privilegiată a dumisale aga G. Asachi, una evreiască, în care să se tipărească biblii, cărți de închinăciune și de religie, pentru carele se scoate la tot anu din acest Prințipat o mare sumă de bani, nădăjduind că prin vânzarea acestor cărți pe la țări străine se va aduce încă un folos Prințipatului, prin intrarea de bani. Noi am cerut potrivit instrucției, la cinstitul Secretariat de Stat, cenzura de o carte numită „Sarei Țion”, a cărei tipărire este îngăduită în Staturile Rosienești și în cele Austriecești și chiar în acest Prințipat este politică, cinstitul Secretariat au binevoit a o răcomândui, spre revizuire, la unu Mihalachi Vitilimescu; însă dumnealui, în loc să fie nepărtaş și să o revizuiască cu conștiință, supt feluri de pricini a cerut de la noi douăzeci de galbeni, pentru voea ce-o va da, și care carte nu cuprinde mai mult decât zece file de hârtie. Refuzarisându-i această cerere, dumnealui, după ce că a învoit la tipărirea numitei cărți, ne-a pârât la sfânta Decasterie, că noi am fi tipărit niște cărți hulitoare pe legea creștinească. Iar mulțumită lui Dumnezeu și iubirei dreptății a Ocârmuirii că nevinovăția noastră s-a lămurit.

Pentru care, preaplecat rugăm pe preainălțimea voastră, ca pe milostivul stăpân voitor de bine a tuturor supușilor acestui Prințipat, ca să ne miluiască dând cuvenita poroncă să ni să rânduiască un cenzor nepărtaş și drept, ca să nu fim siliți prin șicanurile a numitului Vitlimescu, spre afanisirea totală noastră, și spre nu mai puțină nefolosire a Prințipatului, să părăsim această speculație.

A preainălțimei voastre

Preaplecații supuși

(două iscălituri cu caractere evreiești)

Iași, noemvrie 13, 1842

Primit 15 noemvrie 1842, no. 1634

[Rezoluție:] Sfatul nostru va avea în vedere și jalba aceasta la lucrarea ce urmează a să face cu nr. 1618, în noemvrie 15, 1842. Șeful secției.

Noemvrie 18. Să va urma după rezoluția asupra anaforalei arhieresc Filaret Apamias cu no. 1341.

Orig. AN, DJ Iași, Tr. 1763. op. 2013, dos. 4193, f. 41.

N.B. În urma sesizării cuprinse în documentul de mai sus, Secretariatul de Stat elaborează unele Instrucțiuni care prevăd oarecari norme de conduită ale cenzorului.

1842, decembrie 19, Iași. Instrucțiunile elaborate de Secretariatul de Stat cu privire la obligațiile cenzorului care controlează conținutul cărților evreiești tipărite la Iași sau importate din străinătate. Cenzorul este numit de ocârmuire și este plătit de cei care dau cărțile la tipar.

1842, decembrie 19

Ecstrucție

Pentru îndatoririle rânduitului cenzor pentru cercetarea cărților în dialectul evreiesc ce să vor tipări în Prințipat.

1. Toată cererea pentru tipărire a vreunei cărți sau manuscris în limba evreiască să va adresui mai întâiu la Secretariatul de Stat cu arătarea numelui autorului și a materii ce cuprinde. De cătră Secretariat să va încredința cercetării în adins rânduitului cenzor pentru limba evreiască.

2. Acest țenzor este îndatorit supt răspundere a ceti cu luare aminte ace carte sau manuscris spre a se încredința cu desăvârșire de nu cumva a lor cuprindere este:

a) defăimătoare religiei dominătoare sau cu vrun alt chip împotriva ei.

b) împotriva cârmuirei, a legilor, ori a instituțiilor țării sau împotriva altor guvernuri cărora să cuvine respect.

c) împotriva moralului sau îndemnătoare cătră făptuiri neertate și nelegiuite.

3. Rânduitul cenzor, după o asemenea cercetare, va raportui Secretariatului de Stat cu însămnare de felu și materia ce ar cuprinde cartea sau manuscrisul cercetat, pentru ca fiind jignitoare vrunuia din prințipiile sus arătate să-s oprească tipărirea lor, iar nefiind să-s dei autorizația cuvenită din partea dumisale vel postelnicului întemeiată pe sus zisa raportului .

4. În raportul ce va face numitul cenzor va fi datoriu a nu scăpa din vedere nici tipicile înțelesuri care măcar cu îndoeală ș-ar ave înclinare cu jignitoarele prințipuri însămnate sub literele a, b, și c, ce sânt cu totul oprite.

5. Deslușindu-să în urmă că vreo carte din acele cercetate de rânduitul spre aceasta ar cuprinde ceva împotrivă, el va fi supus unor înfrânări sau ștrafului ce se va hotărî de cârmuire, după greutatea împregiurării.

6. Rânduirea unui asemenea țenzor urmând a se face din partea cârmuirei, el va atârna nemijlocit de la a ei dispoziție și poronci, iar răsplătirea ostanelilor sale

supt această îndatorire să va face de cătră însuș acei ce vor avea de dat cărți în tipariu; se înțelege că aceasta are a urma prin bună învoială și primire, fără însă a să pricinui vro învinuire supt cugetare de plată împovărătoare, pentru care țenzorul va fi răspunzătoriu.

7. Încât pentru introducerea de cărți evreiești tipărite de peste hotar, aceste trebuind asămine a fi îngrădite cu o privighere mai statornică, numitul mai sus țenzor este datoriu ca, oricând va fi chemat de cătră ampoiatul însărcinat cu opșteasca cenzuire a cărților, să meargă îndată la deschiderea coleturilor și a pacheturilor ce ar fi cu asemine cărți, spre a să încredința de nu cumva între acele să află vreunele împotrivoare prentipilor de mai sus, și la întâmplare de a găsi de asămine cărți să dea știință îndată ampoiatului zis și spre a lua cuvenitele măsuri, iar când după aceasta prin a sa tăgăduire sau scăpare din vedere s-ar slobozi în țărcație vro așa carte, numitul țanzor va fi supus răspunderii însămuite la art. 5

Aceste instrucții pentru a sluji de povățuire pentru care să de, să întărește cu iscălitura șefului Secretariatului de Stat și punerea pecetii.

În 19 decemvrie 1842
Nr. 3629

Copie AN, DJ Iași, Tr. 1764, op. 2013, vol. 4193, f. 61.

N.B. Dar abuzurile cenzorului corupt nu s-au curmat, fapt semnalat într-o nouă jalbă, din 29 dec. 1842.

1842, decembrie 29, Iași. Jalba proprietarilor tipografiei evreilor din Iași către Secretariatul de Stat al Principatului Moldovei împotriva cenzorului Mihail Vitlimescu care, neprimind de la evrei mita cerută, a denunțat Ocârmuirii cartea religioasă *Șarei Țion*, afirmând că ar conține pasaje defăimătoare la adresa creștinismului. Informația nu corespunde adevărului; circula și în Rusia, unde cenzura este mult mai severă decât în Moldova. Se cere aprobarea pentru difuzarea cărții.

Cătră cinstitul mare Săcrătariat de Stat a Prințipatului Moldovei,
Tipografia nației evreiești din orașul Eși
întâmpinatoare jalobă

Cătră cele propusă prin jalobă noastră cu care am intrat cătră preînălțatul domn stăpânitor, tânguindu-ne asupra domisale Mihail Naimon, ce-i zic și Viclemescul, și care jalobă cu luminatul buiurdii recomandând-o spre punere la cale acestui Sfat ocârmuitor și acesta îndreptându-o în dispoziția acestue respectiv Săcritariat, și prin aceasta ne găsim siliți a întâmpina pe marele Săcritariat cu următoarele puneri înainte, care sânt așa:

a) Că dumnealui Viclemescul de la inatul și ciuda avută asupra noastră pentru că nu i-am dat mita cerșută de 20 (galbeni) au cutezat a arăta înaltei ocârmuiri că în cartea ce am tipărit numită *Sare Tion* este un stih în care să află niște frazuri hulitoare de legea creștinească, dintre care ar fi unul glăsuitoriu că acuma stăpânește o fimeie curvă, și că prin urmare tipărirea ei pricinuindu-să jignire legii hristienească n-ar trebui să fie îngăduit; asupra căreia propunere îndrăznim a întâmpina cinstului Secretariat cu a noastră umilită rugăminte ca, binevoind a să încredința de adevăr prin cele mai de aamăruntul cercetare ci va întrebuița, să va lămuri că nu iubire de creștinătate ci iubire de argint i-au insuflat numitului acest mincinos donos pornit asupra noastră, căci această carte este tipărită în Rosia unde țenzura este foarte aspră și ocuparisită de acei mai mari oameni și învățați, chiar la anu 1841, unde să află toate frazurile donosâte de acest reclamant întocmai, fără vreo schimbare, și fiecare carte o înfățișăm aice spre deplină pliroforie și încredințare.

b) Că lămurit se vede și aciasta, că autorul vorbește despre o nație întregă, iar nu de o singură persoană și mai vârtos pentru femeia curvă nu se înțelegea altă decât păgânii, căci în limba evreiască ce nu o cunoaște idolatria se poreclește cu cuvânt curvia.

c) Și înfățișând că din stihul al 12-lia strofe și din al 4-le în stih o al 14 strofă, fiind acolo voroavă de carne de măgar de capiște, de soare și de dumbrave sfințite, lămurit să înțelege că este vorba de păgâni și de egipteni, iar nu de creștini, fiindcă însuși prorocul Ezăchil numește la cap. 23, stihul 20, pi eghipteni măgari, zicând: și carnea lor este carne de măgar și desfrânarea lor ca desfrânarea cailor, apoi este dovadă că numitul rău și fără cale, și chiar numai pentru răul ce au pretindarisit de la noi, au donasit.

Pentru aceasta, în priviria unora așa împregiurări plecați rugăm pe cinstitul Secretariat a ne slobozi pozvolenia spre vânzare cărților, mai ales când noi le-am tipărit, și cu voia acestui Secretariat cu nr. 2820.

[Iscălitură ebraică]

1842 decembrie 29.

Orig. AN, DJ Iași, Tr. 1764, op. 2013, vol. 4193, f. 83.

N.B. Cenzorul Vitlimescu își contura acțiunea nefastă de triere a cărților religioase, bizuindu-se doar pe bunul său plac și folosul personal. Acest fapt rezultă mai ales dintr-o listă ce a întocmit cu cărțile evreiești tipărite în alte țări și pe care le interzicea să fie introduse în Moldova, deși aveau un conținut folositor condiției moral-religioase a credincioșilor evrei. Reproducem lista cu pricina.

1845, Iași. Lista întocmită de cenzorul Vitlimescu cu cărțile evreiești tipărite la Ierusalim, în Polonia și în alte țări, introduse în Moldova. Vitlimescu, găsind conținutul respectivelor cărți ca fiind neconforme cu prevederile cenzurii, a interzis difuzarea lor.

Lista cărților evreiești care au trecut prin țenzura mea și le-am aflat împotriva tuturor dispozițiilor țenzurii. Tipărite în Ierusalim și trimise de la Galați spre țenzurare în anul 1845.

I Hibat Erusalim	Iubirea Ierusalimului
II Thilhim Naava Tehila	Psaltire c-un comentariu: Frumoasă Laudă
III Kedușat Iom Tov	Sfințirea Sărbătorii
IV Divrei Salom	Cuvinte de pace
V Tikkunei ha Zohar	Culegeri din Zohar
VI Zohar	Limpezirea învățaturii mistice despre religie
Tipărite în Lehia și în alte politii slobode, aduse de peste hotar:	
Avodat ha-Kodesh	Slujbă Sfântă
Amtahat Beniamin	Tolba lui Beniamin
Atereț Țzvi	Podoaba cerbului
Berit-Ithac	Legătura lui Itzak
Baal Hanefes	Curajiu
Darkche Eșarim	Drumurile Cucernicilor
Eț Haim	Semnul vieții
En Iacob	Izvorul lui Iacob
Zevach Hașlamin	Legi de tăieri rituale
Iațrot	Adăogiri
Iad Hamelech	Mâna Împăratului
Olat Hein	Suirea harului
Kinot Sofrim	Invidia cărturarilor
Kad Hakemah	Ulciorul de făină
Korri	Numirea unei țări
Maghid devarov le Iacob	Spune cuvintele sale lui Iacob
Maschil le David	Înțelegitorul lui David
Mahzor (Dela Doniție)	Cetiri de sărbători
Menorat Hamaor (vechiu)	Sfeșnicul lumânărilor
Medraș Rabot	Predicele multora
Medraș Raba	Predicile lui Raba
Mișenot Iacob	Suporturile lui Iacob
Mițvat Hașem	Poruncile lui Dumnezeu
Neghid Imițva	Porunca și din potriua ei
Nișmat Haim	Sufletele celor vii
Orhot Zadikim	Cărările dreptilor
Ochel Ițhac	Cortul lui Ițhac

Or Hahohma	Lumina înțelepciunii
Or Hatora	Lumina Torei
Ohole Isashar	Corturile lui Isashar
Orah Mișah	Călătorul de la Mișah
Perke Rebi Eliezer	Predicele lui Eliezer
Peri Haareț	Roadă pământului
Sefer Haredim	Cartea temătorilor
Sefer Hahamim	Cartea înțelepților
Sipire Maasiot	Povești
Sifri	Scrieri
Tikan Hamițvot	Rânduiala poruncilor
Tikkanei Hazohar	Culegeri din Zohar
Torat Haim	Tora vieții
Hohmat Adam	Înțelepciunea omului
Hovat Halvavot	Datoriile inimilor
Hinuh	Povățuiri
Țon Kadașim	Oile sfinte
Tenah Menahem	Odrasla mângâietoare
Temah David	Odrasla lui David
Tel Haolam	Umbra Lumii
Seerit Israel	Rămășița lui Israel
Sevet Iehuda	Neamul sau Scheptrul lui Iehuda
Saar Hatfila	Poarta rugăciunii
Sne Lihot Habrit	Două table ale Legământului
Shilhan Oreh Hoșen Mișpat	Masa pregătită, tabla judecării
Semirat Sabat	Păzirea Sâmbătei

Țenzorul cărților evreiești, Vitlimescu⁵.

Publ. în Rosetti, *Cenzura*, p. 26-28⁶

⁵ Cărțile cuprinse în lista de mai sus au sosit în portul Galați în anul 1845, fiind trimise spre cenzurare lui M. Vitlimescu. În legătură cu cărțile respective, Vitlimescu întocmește un raport către Secretariatul de Stat, în care arată că ele sunt împotriva prevederilor cenzurii, oprindu-se în special asupra Zoharului, care în viziunea lui Vitlimescu ar denigra religia creștină. Rabinul Moses Taubes din Iași a pus pe seama inculturii lui Vitlimescu răstălmăcirea conținutului Zoharului, care în realitate este cartea de căpătâi a Cabalei, cu un conținut încărcat de simboluri și tâlmăciri mistice despre existența lui Dumnezeu și a Universului în general (J.L., vol. IV/2, p. 482-386). Având în vedere lipsa de înțelegere a cenzorului M. Vitlimescu pentru conținutul cărților religioase pe care le importau evreii din Moldova, aceștia încercau să dejoace activitatea lui cenzorială, considerându-l răuvoitor (Vezi Rosetti, *Cenzura*, p. 26-29). De mai multe ori s-a cerut destituirea lui din funcție.

⁶ Toate documentele inserate mai sus sunt preluate din vol. *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, III/2, coordonatori: L. Gyemant, L. Benjamin, Editura „Hasefer”, 1999, doc. 193-196, 304, 306, 309, 312, 313, 360.

Episodul cenzurii exercitate de Secretariatul de Stat al Principatului Moldovei la mijlocul veacului al XIX-lea ilustrează un moment de început al acestei îndeletniciri. De altfel, însăși producerea sau importul de tipărituri – în speță cele religioase evreiești – își creia abia vad. Cenzura coruptă punea stavilă circulației unei literaturi prin care se asigura alinierea scrierilor religioase la standarde europene.

Că evreimea din epocă era avidă să citească carte religioasă de rugăciuni, unele fiind însoțite și de traduceri în limba română, idiș etc., iar inteligența în formare se interesa de comentariul la *Tora*, la *Mishna* și *Talmud*, la cabala și luminism – chiar și de cazuistica rabinică pe marginea halahei (toate cuprinse în lucrări valoroase datorate unor învățați cu notorietate în Europa) – este azi lucru bine stabilit de cercetători. Că cenzura practică de un ins corupt ca Vitlimescu obstacola acest proces rezultă până și din cele arătate.

Cenzura opera însă tot atât de vârtos și asupra cărții social-umaniste evreiești, mai cu seamă cea cu tăiș politic și social, în primul rând literatura militantă pentru emanciparea civico-politică a evreilor. Erau însă oarecum îngăduite scrierile polemice împotriva literaturii manifest antisemite, șovine și xenofobe care nu cunoștea nici o stavilă. O bibliografie selectivă întocmită recent și consacrată scrierilor antisemite apărute în țară între 1850-2000 înscrie pentru segmentul prim (până la 1900) circa 500 titluri, pentru cel secund (până la 1944) circa 1000 titluri, iar după acel an, până la zi, câteva sute.

Presa evreiască⁷ replica, însă, viguros. Rezultanta confruntărilor a fost, însă, și aceea a expulzării unora dintre publiciștii evrei ale căror materiale de

---

⁷ N. Iorga nota: „de când s-a format un tineret intelectual evreesc la noi, o presă menită apărării intereselor nației apare în România. Astfel „Fraternitatea”, la care debutează d-l L. Șăineanu (ca L. Schein) (1879-90), „Emanciparea” (1883), în curând (1897-8) „organul Asociațiunii Generale a Evreilor pământeni” (alta în 1891-2), „Egalitatea” fraților M. și E. Schwarzfild (de la 1890), aceasta, căruia M. Unger i-a consacrat o descriere în *Jubilee Volume* al comemorării sfertului de mileniu de presă în idiș (New York, 1937), a fost inițiat și patronat de partizanii lui Malbim, și aproape în fiecare număr el cuprindea atacuri la adresa detractorilor capului spiritual al obștii. Primul număr a apărut în aprilie 1859; iar redactorul organului malbinian a fost Arie Silberstein.

Mai târziu, la 17/29 mai, fu scos „jurnalul româno-ebraic” „Timpul” (al) adversarilor marelui-rabin, care era redactat în românește și în limba germană (iudaizată, ce-i drept, cu literă ebraică, dar nu un idiș germanizat), de către N. Popper și C. Kahane, profesori la școala publică a israeliților din București, școală urmărită de ortodoxia rabinică. „Timpul –

presă deși lăsată să vadă lumina tiparului, au constituit totuși tot atâtea probe incriminatorii pentru expulzarea autorilor lor – nume dintre cele mai prestigioase nu doar în cultura evreilor din România, ci și din cea românească: Moses Gaster, I.H. Fior, Elias Schwarzfeld ș.a.

II. În plin secolul XX

Scrisul originarilor evrei – cu precădere în domeniile culturii, artei, literaturii ș.a. – tot mai prolific în primele patru decenii ale secolului XX –

Die Zeit”, odată întreaga colecțiune, a avut o existență mai scurtă – și sub raportul numeric – decât presupusul inexistent sau „efemer” „Et ledaber” sau „Timpul de vorbit”. Când acesta din urmă va fi dispărut, admiratorii lui Malbim își vor publica atacurile în foi volante ca, bunăoară, acel supliment al ziarului „Unirea” comentat în „Curierul Israelit”. În același timp, ambele tabere în polemică vor cultiva și genul pamfletelor sub formă de broșuri, fugitive, după cum nu vor neglija nici publicarea prin ziarele evreiești din străinătate: „Allgemeine Zeitung des Judenthums”, „Archives israélites”, „Hamagid” etc., etc. De un timp și propaganda națională evreiască își are organele, publicate în românește, ca „Revista israelită” a d-lui Elias Schwarzfeld, „Buletinul societății Zion” (1875-95, 1897-8, 1901, 1903-5), „Revista israelită” (1886 și urm.), „Pământeanul” (Galați 1897), „Aurora sionistă” (Bârlad, 1899), „Aurora” (1898), „Dorul Sionului” (1899), „Menora” (Iași, 1903), „Talpizzis” (1898), „Thikas Israel” (1903), „Sionistul” (Galați-Brăila, 1906-7), „Biblioteca israelită” (Piatra, 1900), „Lumea israelită” (1902-5), „Binele omenirii” al lui Rosenberg (1904-5), „Ecolul zionist” (1904), „Curierul Zionului” (1904), violenta „Cronică israelită” a lui Iosif Petreanu (Kaufmann) (1901 și urm.), „Curierul israelit” (1906 și urm.), sau în românește și evreiește „Ahawath Zion” din Galați (1898), „Degel Iehuda” și „Degel Mahne Iehuda” (1902), ori în nemțește ca „Bucarester Israelit” (1895), „Judenland” (1905), ori în sfârșit numai jargon, ca „Jüdischer Telegraph” (1877-8), „Judith” (1883), „Haghibor” (Galați, 1886-7), „Galatzer Israelit” (1887-8), „Hajoetz” (1874-96), „Haor” (două), „Hatzope” (1890), „Adevărul” (Galați, 1883-4), „Judischer Wächter” (Botoșani, 1884), „Jüdischer Volksblatt” (Iași, 1886), „Jüdischer Volksfreund” (Iași, 1887), „Das Volksblatt” (1891-6), „Volks-Dolmetscher” (Roman, 1894), „Volks-Freund” (1888), „Volksgarten” (1888), „Wecker” (Iași, 1896), „Compass” (Brăila 1897), „Jüdischer Zeist” (1898-9), „Dorsche Sion” (1902), „Lumina”, „Șomer Israel” (1901), „Mevadereth Zion” (1904), „Speranța” (Piatra-Neamț, 1880), „Der Grager” (1905), „Jüdische Welt” (Galați, 1905), „Jüdische Morgenpost” (1885) și „Jüdische Post” (1895), „Jüdische Zukunft” (Iași, 1899), „Das neue Volksblatt” (București, 1892), „Palestina” (1901).

Societatea studentăască „Kadimah” publică o foaie în 1902. Învățătorii evrei, organizați în societate, de la 1906 dau „Institutul evreu”: ei sunt încă un factor de osebite națională. Se încearcă în 1906 și revista literară „Tânărul Evreu” din Brăila. Evreii spanioli au scos numai o singură foaie, „Luzero dela pasensia”, în dialectul lor special, la Severin, în 1885-9. O cercetare atentă în aceste foi, și mai ales în acele scrise în jargon, ar servi ca să arate adevăratul fel de a gândi al evreilor din România”.

[Extras din Analele Academiei Române, Seria II, tom XXXVI, nr. 7, Buc., 1913.]

nu doar că este hulit în presa extremistă antievreiască din interbelic, dar se pregătește terenul pentru excluderea sa totală din cultura și circuitul intelectual al țării. Principalele contribuții aduse de intelectualii evrei la progresul culturii și civilizației sunt contestate de o mișcare extremistă în plină ascensiune. Cenzura din anii '40 a constituit un mijloc, eficient în acest sens, interzicând în întregime scrisul evreiesc, iar alte măsuri draconice (legi și instrucțiuni speciale) interziceau în întregime circulația scrierilor de oricând datorate creatorilor evrei.

Instalarea regimurilor totalitare în România, începând cu cel carlist, ridicat la cote destructive de regimul legionaro-antonescian, s-au folosit copios de mijloacele diverse pentru interzicerea apariției publicațiilor periodice evreiești și a oricăror scrieri datorate unor autori evrei.

Listele continue de cărți interzise sunt expresia nemijlocită a cenzurii fără scrupule.

Iată în acest sens un document de tristă faimă: o listă oficială, întocmită în anii '40 de noul regim legionaro-antonescian și menită a fi afișată oriunde se lucra cu cartea (librării, biblioteci, școli etc.). Ea cuprindea tot scrisul beletristic umanist datorat scriitorilor evrei. Lista a fost intitulată „*Scriitori evrei a căror lucrări sunt interzise la vânzare și la găzduirea lor în biblioteci școlare și publice în instituțiile, asociațiile și întreprinderile care editează și vând asemenea publicații*”.

Dat fiind că lista cuprindea autorii evrei și scrierile lor cele mai valoroase din ultimele decenii, practic se realizează o excludere totală a evreilor din cultura țării după cum rezultă din cele ce urmează*.

**ADERCA FLORIN-POPOV = FROIM ZEILIC
AVRAM ADERCU EDELSTEIN FROITE**

Părinți: Avram Adercu și Dobrișei Adercu

Născut: Ploiești-Tutova, 13 martie 1891.

Opere: Motive și simfonii, Craiova, ed. București, 1910; *Stihuri Venerice*, Craiova, ed. București, 1912; *Prin lentile negre*, Craiova, ed. Benvenisti, 1912; *Reverii sculptate*, Craiova, ed. Benvenisti, 1912; *Fragmente, Romanțe*, Craiova, ed. Benvenisti, 1912; *Sânge închegat*, Craiova, ed. Samitca, 1915; *Țapul*, Buc., ed. Viața Românească, 1921; *Domnișoara din str. Neptun*, Buc., ed. Socec et Co., 1921; *Idei și Oameni*, Buc. ed. Ancora, 1922; *Personalitatea (drepturile ei în artă și în viață)*, Buc., ed. Socec et Co., 1922; *Sburătorul* (teatru), Buc., 1925; *Omul descompus*, Buc., ed. Ancora, 1925; *Mărturia unei generații*, Buc., ed. Naționala Ciornei, 1929; *Mic tratat de estetică*, Buc., ed. Ancora, 1929;

---

* Liste asemănătoare au circulat de asemenea „spre aducere la cunoștință a interzicerii tuturor discurilor cu imprimări musicale și de orice alt fel datoare unor creatori evrei (compozitori, actori etc.)”. Aceste documente se află în Arhiva Yad Vashem din Israel, de unde le-am și procurat.

Aventurile domnului Ionel Lăcustă, Termidor, Buc., ed. Naționala Ciomei, 1932; *Oameni excepționali*, Buc., ed. Vreimea, 1934; *Rasputin (Diavolul de la Curtea Țarilor)*, Buc., ed. *Adevărul*; *Orașele înecate*, Buc. ed. Vreimea, 1936; *Vreți să descoperim? (Fantasticele călătorii ale lui Cristofor Columb)*, Buc., ed. Biblioteca noastră, Socec, 1936; *A fost odată un imperiu*, Buc., ed. Socec et Co. 1939; *1916* (roman), Buc., ed. Socec & Co., 1936; *Întâia călătorie în jurul lumii*, Buc., Bibl. Noastră, Socec; *Femeia cu carnea albă*, Buc., ed. Ancora, 1937; *Petru cel Mare*.

AVRAM AXELRAD = AXELRAD AVRAM

Părinți: Leon Axelrad și Hana Reisa

Născut: Bârlad, 26 februarie 1879.

Opere: *Spre răsărit*, Bârlad, edit. Progresul, 1900; *Lădița cu necazuri*, Buc., Biblioteca „Menorah”, 1919; *Patria și dreptul meu. Patrioși și nepatrioși? Omenia. Homo homini lupus. Servitutea de lumină, Încercări optimiste. Întâlnire pentru anul 2037*, Buc., ed. Cultura Poporului, 1937; *Mă cheamă Sinagoga* (în pregătire).

BALTAZAR CAMIL = LEIBU GOLDSTEIN

Părinți: Golda I. Goldstein

Născut: Focșani, 25 august 1902

Opere: *Vecernii*, Craiova ed. Scrisul Românesc, 1923; *Flaute de mătase*, Brăila, ed. Ancora, 1923; *Reculegeri în nemurirea ta*, Buc., ed. Reforma Socială, 1926; *Biblice* (poezii), Buc., ed. Luceafărul, 1926; *Strigări trupești lângă glesne*, 1927; *Cina cea de Taină*, Buc., ed. Benvenisti, 1929; *Întoarcerea poetului la uneltele sale*, Buc., Cultura Națională, 1934; *Tărâm transcendent*, Buc, 1939; *Sângele meu e în porții zilnice*.

BANUȘ MARIA EDEL

Părinți: Max Banuș

Născut: 28 martie 1914, București.

Opera: *Țara Fetelor*, Buc., ed. L. Gheller, 1937.

BIRNBERG ISIDOR

Părinți: Iancu Birnberg și Biba Birnberg

Născut: Tg. Ocna, 30 ianuarie 1887.

Opere: *Iambice*, 1901; *Ideia de drept și ideia de justiție în istoricul civilizațiilor*, Buc. ed. Curierul Judiciar, 1922; *Cânt milenar*, Buc., Tipografia ziarului „Universul”; *Pentru artă* (cu I. M. Vasilescu Nottara), București, tip. România Nouă, 1928; *Apărarea Generalului Văitoianu*, București, ed. *Adevărul*, 1928;

BONCIU H. = BENIAMIN HAIMOVICI

Părinți: Carol Haimovici și Ghizela Haimovici

Născut: Iași, 19 mai 1883.

Opere: *Lada cu năluci* (poezii), București, ed. Vreimea, 1932; *Eu și Orientul* (douăzeci și cinci de sonete), București, ed. Vreimea, 1993; *Poemele către Ead* (după Anton Wildgans), București, ed. Vreimea, 1933; *Bagaj*, București, ed. Alcalay, 1934; *Pensiunea doamnei Pipersberg*, București, ed. Eminescu; *Brom*, București, ed. Cultura Poporului; *Sarpele cu ochelari* (în pregătire); *O carte incomodă* (în pregătire).

CĂLUGĂRU ION = BUIUM sin ȘTRUL-LEIBA CROITORU

Părinți: Strul sin Leiba Croitoru și Țipra.

Născut: Dorohoiu, 30 ianuarie 1902.

Opere: *Caii lui Cibicioc* (schite fără umor), București, ed. Brănișteanu, 1923; *De la cinci până la cinci*, București, ed. Vreimea, 1926; *Paradisul Statistic*, București, ed. Reforma Socială, 1926; *Trustul*, București, ed. Națională Ciomei; *Omul de după ușă*,

București, ed. Națională Ciornei; *Copilăria unui netrebnic*, București, ed. Națională Ciornei, 1931; *Abecedar de povestiri populare*, București, ed. „Unu”, 1930; *Don Juan cocoșatul (oameni cari se pregătesc de moarte din cea dintâiu zi a vieții)*, București, ed. Națională Ciornei, 1933; *Charlot*, (fotomontaj), București, ed. Vreamea, 1933; *Erdora*, București, ed. Națională Ciornei, 1934.

CÂMPENU MARCU Dr. = SCHÖNFELD

Născut: **București, 1872.**

Opere: *Psihologia militară*, București, ed. Lumen, 1910; *Căpitanul Cordea*, ed. Tipografiei Vasile Nanu; *Casa de întâlniri*, București, ed. Principele Mircea; *Prefectul Beride*.

CARP HOREA = HOIȘIE MIHAIL

Părinți: **Mihel și Leia Hoișie (Carp).**

Născut: **Hârlău, Botoșani, 24 ianuarie 1869.**

Opere: *Sbucium, clipe din viața evreilor*, București, Tip. Munca, 1903; *Povestea unui bătrân cuminte*, tip. Carp & Marinescu, 1905; *Gânduri fărâmate*, București, Societatea Culturală „Șaron” 1915; *Răspuns insinuărilor d-lui Bogdan Duică*, București, Tip. Progresul, 1914; *Două conferințe (Judaismul o concepție socială. Opera lui I.L. Peretz)*, București, Tip. Progresul, 1917; *Sufletele obosite*, București, ed. „Șaron”, 1918; *Din vremuri de urgie*, ed. Estetica Modernă, 1919; *Străinii din Biblie și Talmud*, București, Tip. Triumful, 1924; *Istoria evreilor*, București, Tip. Horia Carp & Marinescu, f.a.; *Discursuri parlamentare* (Sesiunea Senatului, oct. 1917 – aprilie 1928), București, ed. Adevărul, 1928.

LISTA Nr. 1 A

CASVAN PAS SARINA = CASVAN SARA

Părinți: **Lazăr Casvan și Janeta Alter Con.**

Născută: **Bacău, 4 ianuarie 1894.**

Opere: *Între artă și iubire*, București ed. Socec & Co., 1918; ediția I; *Carnavalul vieții*, București, ed. Socec & Co., 1921; *Căsuța Lebedei și alte povestiri pentru copii*, București, ed. Socec & Co., 1922; *Aventurile unui mic bucureștean* (prelucrare după A. du Bréhat), București, ed. Socec & Co., 1923; *Măriuca* (prelucrare după Fr. Spielhagen), București, ed. Socec & Co., 1923; *Fluerul fermecat și alte povești minunate pentru copii*, București, Socec & Co., 1923; *Săptămâna unei îndrăgostite*, București, ed. Socec & Co., 1924; *Bonbonel și Totonel*, București, ed. Socec & Co.; *Povestiri* (din Anderson), București, ed. Socec & Co., 1925; *Tiki și Riki*, București, ed. Socec & Co.; *Să povestim* (istorioare colorate), București, ed. Socec & Co.; *Trupul care își caută sufletul*, București, ed. Cartea Românească, 1932; *30 de zile în Studio* (reportaj trăit în lumea filmelor), București, ed. Cugetarea.

DAN SERGIU = ISIDOR ROTMAN

Părinți: **Simon și Ghizela Rotman**

Născut: **P. Neamț, 29 decembrie 1903.**

Opere: *Nastratin și timpul său* (cu R. Dianu), București, ed. Națională Ciornei, 1927-28; *Viața minunată a lui Anton Pan* (în colaborare cu R. Dianu), București, ed. Cultura Națională, 1929; *Dragoste și moarte în provincie*, București, ed. Cugetarea, 1931; *Răposatul Grigoriu*, București, Fundația pt. Lit. și Artă Regele Carol II-lea; *Arsenic*, București, Cultura Națională, 1934; *Surorile Veniamin*, București, ed. Cultura Națională, 1935.

DOMINIC A. = REICKMAN ALEX.

Părinți: **David Reichman și Ethy Erille**

Născut: **București, 1 decembrie 1889.**

Opere: *Revolte și răstigniri* (poezii, 1916-1919), București, ed. Socec & Co., 1920; *Sonata umbrelor, piesă în trei acte*, București, ed. Socec & Co., 1921; *Clopote peste adâncuri, poeme*, ed. Poesis, 1927; *Golgota*, dramă.

DORIAN EMIL = ISIDOR LUSTIG

Născut: **București, 3 februarie 1891.**

Opere: *Cântece pentru Lelioara*, București, ed. Ancora, 1923; *În preajma serii*, București, ed. Ancora, 1924; *De vorbă cu Bălanul meu*, București, ed. Cultura Națională, 1925; *Umorul evreiesc*, București ed. Ancora, 1926; *1001 calomnii despre femei*, București, ed. Alcalay, 1932; *Misterele și tehnica sexualității*, București, ed. Cugetarea, 1932; *Ora sexuală*, București, ed. Națională.....1930; *Adevărurile sexualității*, București ed. .... *Femei și doctori*, București, ed. Națională.....1932; *Profeți și paiate*, București, ed. ....1932; *Bărbați fără femei*, București. ....1932; *Vagabonzii*, București, ed. princi....1934; *Memoriile greerului* (București, Biblioteca Noastră Socec), 1936; *Zei de carton* (în pregătire).

FUNDOIANU B. = BENJAMIN BAI

Părinți: **Isac Wecsler și Aldea Wecsler**

Născuți: **Iași, 15 noemvrie 1898.**

Opere: *Tăgăduința lui Petru* (literat) ed. *Chemarea*, 1918; *Imagini și cărți*, București, ed. Socec & Co., 1921; *Privești*, 1923, București, ed. Cultura Națională.

FURTUNĂ ENRIK = HEINRICH PECHILMAN

Părinți: **David și Clara Pechilman**

Născut: **Botoșani, 29 mai 1881.**

Opere: *Pustnicul*, Iași, ed. Versuri și proză, 1914; *De pe stâncă*, Iași, ed. Viața Românească, 1922; *Privești și impresii*, Iași, ed. Versuri și Proză, 1926.

GIORDANO = BERMAN GOLDNER

Părinți:

Născut: **Iași, 1861, noemvrie.**

Opere: *Epigrame*, Iași, ed. Goldner, 1893; *Epigrame*, ediția II, Iași, ed. Goldner, 1898; *Stihuri și epigrame*, ediția III, Iași, ed. Goldner, 1925.

LĂZĂREANU BARBU = AVRAM LEIZEROVICI

Părinți: **Herșcu și Ita Leizerovici**

Născut: **Botoșani, 5 octomvrie 1881.**

Opere: *Const. A. Radovici, Agatha Bârescu, Nora Marinescu, Drumeții din 1899*, București, ed. Brănișteanu, 1917; *Caragiale (versuri-stanțe elegiaco-satirice, gogoși rimate, parodii, epigrame, fabule, ode umoristice) culese și adnotate de B. Lăzăreanu*, București, ed. Viața Românească, 1922; *Anton Bacalbașa*, București, ed. Adevărul, 1924; *Câțiva povestitori, Nic'alui Ștefan a Petrei, Nedeia Popescu și Noel Wolf*, București, ed. Adevărul, 1924; *Lespezi și moloz din templu.....*, București, ed. Adevărul, 1924; *Umor.....*, București, ed. Adevărul, 1927; *Ursitul fetelor și a vâdanelor*, București, ed. Ancora, 1927; *Doctorul Ottoi*, București, Biblioteca Dobrogeanu-Gherea; *Th. D. Neculiță (poezii) Comoarea copiilor, versuri; Cu privire la...; Traduceri și traducători*, 2 vol., București, ed. Cultura Românească; *Gramatică și vocabular*, 3 vol., București, ed. Cultura Românească; *Teatru*, 2 vol., București, ed. Cultura Românească; *B.P. Hașdeu*, 3 vol., București, ed. Cultura Românească; *Umor*, 2 vol., București, ed. Cultura Românească; *Folklor*, 2 vol., *Epigramă și epigramiști*, 2 vol., București, ed. Cultura Românească; *Asaki și Heliade*, 1 vol., București, ed. Cultura Românească; *I.L. Caragiale*, București, ed. Cultura

Românească; Gh. Coșbuc, București, ed. Cultura Românească; V. Alecsandri, București, ed. Cultura Românească; I. Creangă, București, ed. Cultura Românească; M. Eminescu, 4 vol., București, ed. Cultura Românească.

LUCA B. = ȚALĂ AVRAM BERNSTEIN

Părinți: **Avram Bernștein și Rozale A. Bernștein**

Născut: **R. Sărat, 6 iunie 1873.**

Opere: *Reflex de suflet*, Craiova, ed. Samitca, 1915; *Golgota (Icoane și momente din război 1916-1918)*, Craiova, ed. Samitca, 1918; *Păcate (Schife de războiu 1916-1918)*, Craiova, ed. Samitca, 1918; *Omul de prisos*, București, ed. Samitca & Co., 1921; *Primitive, versuri*, Craiova, ed. Samitca, 1922; *Teatru (Creditorii, Șacalii, Turmele)*, București, ed. Cultura Națională, 1922; *Soarele* (manuscris).

LUDO I. = IACOVITZ

Părinți:

Născut: **Iași, noemvrie 1894.**

Opere: *Gorki în fața revoluției*, Iași ed. Rabinovici, 1917; *Coadă lui To.*, ed. Coral Göbl, 1918; *Haim dija*, Biblioteca Socială Adam, 1928; *Mesia poate să aștepte...* (ca mașina pe urmele profetilor), București, ed. Adam, 1934; *Doi mari poeți: Heinrich Heine și A.C. Cuza* (o pildă de înfrățire semito-ariană), București, ed. Adam, 1934; *Iuda trebuie să sufere pentru că e suferind*, București, ed. Adam, 1934; *Hitler, Revoluție sau progrom...?*, București, ed. Adam, f.a.; *Hitler salvează echilibrul istoric*, București, ed. Adam; *Domnul Nae Ionescu apără pe Ebrei împotriva jidanilor*, București, ed. Adam; *Au evreii dreptul să se amestece în politica țării?* București, ed. Adam, f.a.; *De la Rasputin la Hitler*, București, ed. Adam, 1934; „*Canalia de D*”. *Reflecții cu prilejul morții lui Dreyfus*, București, ed. Adam, 1935; *Domnișoara Africa*, București, ed. Adam, 1935; *În jurul unei obsesii (precizările unui evreu pentru Românii de bună credință)*, București, ed. Adam, 1936.

MASSOF HENRY IONEL IOSEPH

Părinți: **Henry Massoff și Rachela Adania.**

Născut: **București, 4 iunie 1904.**

Opere: *Londra 1933*, București, ed. Rampa, 1934; *Fard, f.a.*, ed. Națională Ciornei; *Teatrul Românesc, acum o sută de ani* (cu G. Baiculescu), București, ed. Vremea, 1935; *Istoria Teatrului Național din București, 1877-1937*, București, ed. Alcalay, 1937; *Davicion Bally revoluționarul de la 48*, București, Cultura Poporului.

MILLIAN MAXIMIN = GRIMBERG PASCU-MENDEL

Părinți: **Pascu Grimberg și Liba Burch.**

Născut: **Ploiești, 1 septembrie 1885.**

Opere: *Păcatele iubirii*, ed. Adevărul, 1909; *Puternicul*, ed. Alcalay, 1910; *Peste Dunăre, Însemnările unui mobilizat*, București, ed. Adevărul, 1913; *În mâinile dușmanului*, București, ed. Universală Alcalay, 1920; *15 zile în imperiul lui Hitler*, București, ed. Adevărul, 1933.

MIRCU MARIUS = ISDRAIL MARCUS

Părinți: **Alter Marcu și Sima Herșcu Marcu.**

Născut: **Bacău, 9 iunie 1909.**

Opere: *24 ore în jurul lumii*, caetul I, Tip. Ovidiu, 1932; *Văzduhul ne cheamă (Vă temeți de avion? Femei în nori... Ne jucăm de-a avionul?)*, București, ed. Aviachim, 1935; *N-am descoperit America*, București, 1937; *Povestea minunată a lui Shirley Temple*, București, ed. Principele Mircea, 1938; *Să împiedicăm războiul*, 1938; *Albumul Shirley Temple*, București, ed. Cartea Noastră Socec, 1938; *Amintirile unei studente*, Bacău, 1939.

MONDA VIRGILIU = MOSCOVICI ZEILICPărinți: **Zeilic Moscovici și Ghizela Brustein**Născut: **Ploiești, 23 decembrie 1898**

Opere: *Fântânile luminii*, București, ed. Cultura Națională, 1923; *Testamentul domnișoarei Brebu*, București, ed. Ciornei, 1933; *Urechea lui Dionys*, București, ed. Cugetarea, 1934; *Hora paiațelor*, București, ed. Vreimea, 1935; *Casa cu ușile deschise; Sânge nupțial* (în pregătire);

NEMȚEANU BARBU = BENJAMIN DEUTSCH

Părinți:

Născut: **Călărași, Ialomița, octombrie 1887.**

Opere: *Poezii alese*, București, ed. Lumea, 1910; *O călătorie în lumea albinelor*, Biblioteca pentru toți, 1911; *Povestea unei idile*, Bibl. pentru toți, 1914; *Stropi de soare*, București, ed. „Salonului Literar din Galați”, 1915; *Antologie* (făcută de N. Dragomirescu), București, ed. Scriitorii români contemporani, 1926.

PELTZ IȚIG = ISAC NATHAN PELTZPărinți: **Nathan Peltz și Esra Rotenberg.**Născut: **București, 12 februarie 1899.**

Opere: *Menirea literaturii*, București, ed. Colecțiunea Literară, 1917; *Stația roșie*, București, ed. Torța, 1918; *Flori (poeme în proză)*, București, ed. Colecțiunea Literară, 1919; *Paiațele politice literare*, București, ed. Colecțiunea Literară, 1921; *Fanioșe vopsite*, București, ed. Ancora, 1924; *Viața cu haz și fără a numitului Stan*, București, 1932; *Amor încuiat*, București, ed. Vreimea, 1933; *Calea Văcărești*, București, ed. Cultura Națională, 1934; *Foc în Hanul cu Tei*, București, ed. Adevărul, 1934; *Actele vorbește*, București, ed. Alcalay, 1935; *Moartea Tinereșelor*, București, ed. Adevărul, *Țară bună*, București, ed. Națională Ciornei, 1936; *Pui de lele*, București, ed. Națională Ciornei, 1937; *Evocări*, București, ed. Bibl. pt. toți; *De-a bușilea*, București, ed. Cartea Românească, 1936.

PRIBEAGU ION = IȚIC PALICUPărinți: **Nesinu și Malca Palicu.**Născută: **Buzău, 7 noiembrie 1890.**

Opere: *Vârfuri de spadă*, ed. Facla, 1915; *(Philips) „Caricatura sub ocupație”*, București, ed. Isidor A. Stern, 1918; *Veneția la „Libertatea”*, prolog scris de Pribeagu; *Bucureștii noaptea*, ed. Carmen Sylva, 1922; *Strofe ștregare*, București, ed. Cultura Poporului, 1932; *Anecdote după timp*, București, ed. Cultura Poporului, tom. I; *Umoristice*, București, ed. Adevărul, 1934; *Humor evreiesc*.

RĂCĂCIUN ISAIA = ISAIA BENIAMIN NACHTPărinți: **Beniamin și Zelda Nacht.**Născut: **Răcăciuni, Bacău, 22 septembrie 1900.**

Opere: *Trei cruci*, București, Tip. România Mare, 1923; *Mâl*, București, ed. Națională Ciornei, 1934; *Moise*, București, 1937; *Paradis uitat*, București, ed. Națională Ciornei, 1937.

RELGIS EUGEN = EISIG SIEGLERPărinți: **David Sloim Siegler și Sifra Brana.**Născut: **Iași, 2 martie 1895.**

Opere: *Triunful neînțelegerii*, Iași, ed. Goldner, 1913; *Sonetele nebuniei*, Iași, ed. Sococ & Co, 1914; *Nebunia*, București, tip. Profesională D.C. Ionescu, 1915; *Soare răsare*, ed. I., Bibl. pt. Toți, 1918; *Literatura războiului și era nouă*, București, Biblioteca Universală, 1919; *Coloana printre ruini*, București, ed. Ancora, 1921; *Umanitarismul și Internaționala*

intelectualilor, București, ed. Viața Românească, 1922; *Principiile umanitariste*, București, Biblioteca Umanitaristă, 1922; *Peregrinări*, București, ed. Socec & Co., 1923; *Petre Arbore*, 3 vol., ed. Umanitatea, 1924; *Umanitarism și socialism* (cu Lotar Rădăceanu), București, ed. Brănișteanu, 1925; *Melodiile tăcerii*, ed. Cultura Universală, 1926; *Poezii* (1914-1920), București, ed. Cultura Universală, 1926; *Umanitarismul biblic*, București, ed. Viața Românească, 1926; *Glasure în surdină*, București, ed. Brănișteanu, 1927; *Halușismul*, București, ed. Brănișteanu, 1927; *Internaționala pacifistă*, ed. Umanitatea, 1929; *Căile păcii*, ed. Umanitatea 1930; *Peregrinări europene. Bulgaria necunoscută*, București, ed. Vreamea, 1932; *Prietenii lui Miron*, București, ed. Cugetarea, 1934; *Umanitarism și eugenism*, ed. Vegetarismul, 1934; *Europa tânără*, ed. Șantier, 1935; *Drumuri în spirală*, Biblioteca Dimineața; *Europa de mâine: Eseuri despre iudaism*, București, ed. Cultura Poporului.

RONETTI ROMAN = MOISE ROMANU

Părinți :

Născut : **Herța – Dorohoi, 1851, mort Iași, 1908.**

Opere : *Domnul Kanitversian*, București, ed. Szoloszy, 1877; *Manasse*, Dramă în 4 acte, ed. I., H. Steinberg, 1900; *Două măsuri*, ediția a II-a, București, ed. Socec & Co., 1912; *Radu (poemă)*, ediția a II-a, București, ed. Alcalay, 1914.

ROSEN TEODOR

Părinți :

Născut : **Odesa, 1891, noiembrie.**

Opere : *Poezii*, București, Tip. Cartea de Aur, 1929; *Cântece Iudee*, ediția II, București, ed. Cartea de Aur, 1929; *Mărgăritare iudee*, București, Tip. Cartea de Aur, 1929; *Poezii alese*, ediția II, București, Tip. Cartea de Aur.

SEBASTIAN MIHAIL = IOSEF MENDEL HECHTER

Părinți : **Mendel și Clara Hechter**

Născută : **Brăila, 8 octombrie 1907.**

Opere : *Fragmente dintr-un carnet găsit*, București, ed. Cartea cu semne, 1932; *Femei*, București, ed. Naționala Ciornei, 1934; *De două mii de ani*, București, ed. Națională Ciornei, 1934; *Cum am devenit huligan (texte, fapte, oameni)*, București, ed. Cultura Națională, 1935; *Orașul cu salcâmi*, București, ed. Universală Alcalay...

STEURMAN =AVRAM IANCU RODION

Părinți: **Iancu și Clara Steuerman**

Născut: **Iași, 30 noiembrie 1872.**

Opere: *Crestomație din scriitorii veacului XVIII și XIX*, Iași, Colecția Șaraga, 1893; *Antologie din scriitorii secolului XVIII și XIX*, Iași, Colecția Șaraga, 1893; *Sărăcie*, Iași, Colecția Șaraga, 1897; *De recitat (versuri)*, Iași, Colecția Șaraga, 1897; *Lirice* (poeme), Iași, ed. Dacia, 1899; *Almanahul ziarului „Răsăritul”* (1899-1900), Iași, ed. Miron Costin, 1899; *Ele* (gazetărie), Iași, ed. Goldner, 1901; *Cilibi Moise pe scenă*, Iași, ed. Dacia, 1905; *Heinrich Heine și Ed. Grenier*, ed. Lumen, 1910; *Complicele lui Heine*, Iași, ed. Dacia, 1911; *Spini* (versuri), ed. Șaron, 1915; *Frontul roșu* (sonete), Iași, ed. Viața Românească, 1920; *Cartea băiatului meu*, Iași, ed. N.V. Ștefăniu, 1924; *O toamnă la Paris*, Iași, col. Viața Românească, 1928; *Îndepărtări (eseuri)*, Biblioteca pt. Toți, 1936.

TAILLER EMILIA

Născută: **Iași, 15 august 1887.**

Opere: *Succesul în viață*, ed. Minerva, 1911; *Din tainele simfiriei*, ed. Minerva, 1913; *Dragoste de scriitor* (romanul lui V. Hugo), ed. Minerva, 1914; *Farmec primejdios*,

ed. Minerva, 1915; *Frédéric Mistral și V. Alecsandri la congresul din Montpellier*, ed. Comțuar Popular Român, 1915; *Compromisă*, București, ed. Socec & Co., 1920; *Literatura franceză contemporană. Romancierii : Gustave Flaubert și Octave Feuillet*, București, ed. Cartea Românească, 1922; *George Sand*, București, ed. Minerva; *Suflet necunoscut*, Tip. Triumful, 1923.

TOMA A. = SOLOMON LEIBU MOSCOVICI

Părinți: **Leibu Moscovici și Zalia Moscovici.**

Născut: **Urziceni, Ialomița, 11 februarie 1875.**

Opere: *Zi de vară până-n seară*, București, ed. Viața Românească, 1925; *Poezii*, București, ed. Cultura Națională, 1926; *Finetu* (compilare) cu I. Gorun, București, ed. I.G. Hertz.

TZARA TRISTAN = ROZINSTOCH SAMUELI

Părinți: **Philip Rozinstoch și Emilia.**

Născut: **Moinești, Bacău, 17 aprilie 1896.**

Opere: *Primele poeme*, București, ed. Unu, 1934.

TUDOR ANDREI = ANDREI HEINRICH RAIBER

Părinți: **Heinrich Raiber și Roza Raiber.**

Născut: **Brăila, 13 august 1907.**

Opere: *Amor* (poeme), București, ed. Fundația pentru Literatură și Artă Carol al II-lea, 1926-1937; *Paludes* (manuscris).

VERO LEON = LEIB VECSLER

Părinți: **Oisie Vecsler și Seinda Vecsler.**

Născut : **Iași, 20 iunie 1882.**

Opere : *Epigrame*, ediția I, Câmpina, ed. Crăciun, 1907; *Din pățaniile lui Duhu*, București, ed. Papetăria Românească; *Opereta noastră* (Quatrene), București, ed. Rampa Nouă Ilustrată, 1918; *Scene bucureștene*, București, Tip. Cultura, 1919; *Basme*, 1920; *Domnul Director* (comedie), București, Agenția Mundus, 1922.

VORONCA ILARIE = EDUARD ISIDOR MARCUS

Părinți : **Isidor Marcus și Cecilia Marcus.**

Născut : **Brăila, 17 decembrie 1903.**

Opere : *Restriști*, ed. Tip. Române Unite, 1923; *Colomba*, Paris, Colecția Integral, 1927; *Ulise*, Paris, Colecția Integral, 1928; *Plante și animale*, Paris, Colecția Integral, 1929; *Brățara nopților*, București, ed. Unu, 1929; *A doua lumină*, București, ed. Unu, 1931; *Invitație la bal*, București, ed. Unu, 1931; *Incantații* (poeme), București, ed. Cultura Națională, 1931; *Zodiac* (poeme), București, ed. Unu, 1930; *Act de prezență*, ed. Cartea cu semne, 1932; *Petre Schemihl*, București, ed. Bucovina, 1932; *Palmos și alte 6 poeme*, București, Vreimea, 1933.

ORMUZ = AVRAM LEIBA ESRA-ZISSU

Părinți: **Pincu Esra Zissu și Hendei Leia Zissu.**

Născut: **Piatra-Neamț, 8 februarie 1888.**

Opere: *David Brandeis*, București, ed. Carmel, 1916; *Spovedania unui candelabru*, București, ed. Brănișteanu, 1926; *Ereticul de la Mănăstirea Neamț*, București, ed. Adam, 1930; *Noi...* (Breviar iudaic), București, ed. Adam, 1932; București, ed. Adam; *Marcu sin Marcu*, București, ed. Adam, *Reancorare în iudaism*, 1934; *Calea Calvarului*, București, ed. Adam, 1935; *Logos, Israel, Biserica (viciile organice ale bisericii și criza omenirii creștine)*, București, 1937; *Israel și Momentul creștin* (în pregătire); *Samson și nou! Dagon*, București, Tip. Orizontul, 1939.

VEREA ADRIAN = ADOLF WECHSLER

Părinți:

Născut: **Botoșani, 1876.**

Opere: *Iașii, Icoanele, Visătorii*, București, ed. I. Brănișteanu; *Apollonius din Tyane*, București, ed. Adevărul; *Să nu-ți faci idoli* (un film dramatic în 3 acte), București, ed. Alcalay; *Din suferințele copiilor noștri*, ed. Viața Românească; *Delfinii din Vaikiki* (comedie dramatică), ediția II-a, București, ed. Vremea, 1933.

III. În era comunistă

Datorită unei lucrări recent apărute (*Cartea cărților interzise*, Editura V. Frunză, Buc., 2003) a reintrat în circuitul cititorilor o scriere de negăsit azi și intitulată *Publicațiile interzise până la 1 mai 1948*, apărută la București în anul de grație 1948. Deși nu făcea decât să listeze titluri de cărți interzise în limbile română, maghiară, franceză, germană, italiană ș.a., respectivul tom era mai mult decât o simplă listă de publicații interzise (așa cum erau cele apărute în martie 1945 sau broșura de 156 pagini care conținea aproximativ 2000 de titluri de cărți interzise, apărută în iulie 1946).

Publicațiile (sic) interzise, repertoriate în cartea din 1948, aveau drept criteriu declarat conținutul lor fascist, legionar, antisemit, ceea ce te face să crezi, într-o primă aproximare, că printre titlurile enumerate nu vei găsi cărți evreiești sau scrise cu obiectivitate despre evrei – așa cum au fost multe din cele apărute chiar între 1945-1948 în România.

Dar, paradoxal, printre sutele de titluri fasciste, legionare, șovine enumerate – și alte sute, care în fond exprimau atitudini contrare acestora dar figurau sub același generic – vom regăsi și lucrări obiective privind istoricul și cultura poporului evreu înșirate în devălmășie alături de altele în adevăr antisemite. Apar, de asemeni, ca fiind interzise toate lucrările privind rolul economic și cultural al evreilor în lume și în România. Sunt interzise în continuare: lucrările de iudaism, iar unele din creațiile scriitorilor evrei interzise în anii regimului trecut (vezi Lista reprodușă) revin în noul inventar de *Publicații interzise*. Câteva exemple: E. Relgis – *Peregrinări*, Socec, 1923; M. Sebastian – *Cum am devenit huligan*, Buc., 1935 ș.a.m.d.

O bună parte din înseși lucrările referitoare la evreii din România, apărute între 1944-1948, au devenit de asemeni publicații interzise. La fel și întreaga literatură sionistă.

După 1948, *Indexul cărților prohibite* de regimul comunist nu se va mai prezenta sub forma unei cărți tipărite (retrasă și ea la „fondul special”) ci a unor liste comunicate pe filiere secrete și care, printre altele, cuprindeau

și aproape toate scrierile referitoare la evrei, inclusiv cele privind fenomenul antisemit, prigoana și holocaustul local, participarea evreilor în mișcarea antifascistă, socialistă și chiar comunistă.

Evreii, ca minoritate astfel denominată, nu mai puteau fi pomeniți în lucrările admise. În discursul public al oficialităților atunci când se făcea referire la naționalități, evreii erau încadrați la... „și alții”. Lucrările despre evrei mai puteau fi găsite doar în marile biblioteci care dispuneau de „fond special”.

Totalitarismul roșu nu le-a interzis însă originarilor evrei să publice lucrări literare, umanistice, științifice – fără a avea însă o trimitere specială la etnia evreiască. Și nu puțini au fost creatorii evrei în științe, arte, literatură, umanistică, care au scris în anii comunismului zeci și sute de cărți valoroase circulate în mediile cele mai largi de cititori. Erau interzise doar lucrările contestatarilor, dizidenților, celor care părăseau țara ori căutau să exprime în opera lor un punct de vedere „evreiesc”. Despre specificul și identitatea particular etnică era îngăduit doar unei reviste de cult (Revista Cultului Mozaic – RCM) și unor publicații în limba idiș (care apăreau la Editura Kriterion – pentru minorități): ambele cu un circuit deosebit de restrâns și admise, mai curând, pentru „extern”.

Marile curente din sânul populației evreiești – sionismul, emigraționismul, integraționismul specific, neo-ortodoxismul ș.a. – din acei ani de dictatură proletară nu și-au găsit oglindirea lor în scrieri autohtone, evreiești sau neevreiești, subiectele fiind tabu iar personalitățile sancționate pentru orice acțiune și dezbateră în acest sens.

Cenzura oficială era astfel dublată de o autocenzură care de cele mai multe ori a devenit deprindere. În cele mai multe cazuri, însă, emigrarea în Israel a determinat abordarea, în acel nou mediu de viață și libertate, a problemelor evreimii române, inclusiv din comunism. După 1989, acest gen de literatură a fost cultivat și de către creatori evrei locali, de astă-dată în condiții de liberalitate și surclasare a oricăror tabuuri revoluate.

Din păcate, noua perioadă de „tranziție” a însemnat și libertate de expresie pentru o seamă de publiciști „specializați” în scrieri care reiau o seamă de sloganuri anti-evreiești performate într-o literatură de mult revolută. Întrucât considerăm că acest aspect al libertății de expresie comportă o discuție, voi exprima, câteva gânduri în materie.

*

* *

Cenzură și Libertate de expresie, două entități cu propensiuni antinomice și tendințe de excludere reciprocă. Cenzura se impune ca ocrotire a unei singure voci, poruncitoare, autoritar despotice, monologul puterii împotriva gândirii libere percepute ca drept natural al omului.

Dar și acest drept ca și libertatea omului presupun o limită naturală, aceea de unde începe dreptul și libertatea celuilalt, ca individ, grup, colectivitate. Căci libertatea de gândire și exprimare inspirate din interese meschine și ură față de celălalt, fie ea sub formă de xenofobie, șovinism, dușmănie de clasă sau rasă, se pot dovedi nocive, chiar dacă nu la fel ca și cenzurarea despotică a unor idei în numele altor idei. Dar, în acest caz nu ne învârtim oare într-un cerc vicios fie al cenzurii și cenzurării oficiale fie al celeia stihinice?! Bătălia de idei nu tinde astfel, stihinic, la supremația fie și informală, a unor susțineri – mai cu seamă de natură ideologico-dogmatică împotriva altora?! Istoria intelectuală a omenirii este plină de asemenea „bătălii”, purtate formal sau informal de religii împotriva „erezilor”, de uzurpare în favoarea iraționalismului, a ideilor raționalismului, de promovare a ideologiilor naționale împotriva multietnicității, a politicilor colectiviste împotriva celor liberaliste ș.a.m.d. În contemporaneitatea secolului trecut, după ce supremația politică a ideilor fasciste, hitleriste, șovine și rasiste, apoi a celor comuniste, supuseseră unei cenzuri drastice orice manifestare de gândire liberă s-a tentat, prin contrast, la realizarea pe alocuri a unui stadiu de „post-modernism” în care libertatea de exprimare să aibă toate șansele de a asigura o pajiște culturală pe care să înflorească toate florile minții și simțirii umane. A rămas însă deschisă problema evitării sau/și eradicării buruienilor de pe această pajiște. Căci într-o societate deschisă tuturor părerilor, la „bursa ideilor” pot fi cotate opiniile de orice fel, întocmai ca și produsele de consum pe piața liberă a bunurilor – adică după legea ofertei, ajustate oricărei cereri uneori, potrivit „legii lui Grasham” conform căreia pe o asemenea „piață” moneda proastă o poate izgoni pe cea bună.

Democrația se opune, evident, cenzurii instituționalizate, discreționară și ideologică în substanța ei; dar conceperea libertății de exprimare, ca alimentare a „pieții” cu orice produse ideatice dintre care unele la nivelul celei mai joase cereri de consum, frizează o stare de anarhie.

Evident, limitarea libertății de gândire și expresie nu-și are locul într-un sistem democratic. Obstacolele ridicate de diferite autorități în fața acestor libertăți au fost, însă, în decursul istoriei – și mai abiter în cea mai recentă – atât de numeroase, încât ispita reversului anarhic s-a manifestat nu o dată, inclusiv în vremurile actuale. O inventariere exhaustivă a scrierilor

circulate în noua noastră societate democratică de după 1989 ar oferi, de pildă, suficiente exemple în acest sens. De aceea, cunoașterea unor excese „democratice” este necesară pentru o bună orientare în surclasarea daunelor intelectuale produse de starea de cenzură, dar și de cea de anarhie.

Firește cele două anomalii – cenzura și anarhia – nu pot fi puse pe picior de egalitate : în timp ce prin cenzură, atât recentele totalitarisme ale veacului XX ca și interzicerea libertății de gândire în vremuri trecute inhibau scrierile care întrupau știința, cugetarea, ideile umanitariste, progresul social-moral și material, prin starea „anarhică” se ajunge doar la perpetuarea unor erzațuri ale contra-culturii. Persistența pe „piața liberă” a unor scrieri obscurantiste, xenofobe, șovine, iraționaliste, imorale ș.a.m.d. constituie o dovadă în acest sens. Obstacolarea circulației unei asemenea contra-culturii nu poate și nu trebuie făcută într-o democrație printr-un recurs, fățiș or mascat, la... cenzură.

Soluția democratică nu prevede decât o amplă și spornică acțiune educativă la nivelul întregii societăți.

*
*   *
*

Index-urile cărților interzise de-a lungul vremurilor pot umple rafturile unei biblioteci¹. La fel și cataloagele scrierilor imunde de tot felul. Aici și acum subiectul nostru s-a limitat la prezentarea câtorva „momente” din istoria cenzurii oficiale românești aplicate unor scrieri religioase mozaice (în sec. XIX) și scrierilor unor umaniști și științisti de origine evreiască (în anii ultimului război) și în „era comunistă”. Din larga arie tematică a cenzurii și

---

¹ J. Hilgers, *Der Index der verbotenen Bücher*, Freiburg I. Bresgau, 1904; Karl Schottenloher, *Bücher bewegten die Welt*, Stuttgart, 1951-2; Fritz Milkau, *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, Leipzig, 1931, vol. I, p. 726; Holbrook Jackson, *The Fear of Books*, Londra, 1932; E. Gagnon, *La Censure des Livres*, Montreal, 1945; R. Burke, *What is the Index?*, Milwaukee, 1952; Franz Heinrich Reusch, *Der Index der verbotenen Bücher: Ein Beitrag zur Kirchen und Literaturgeschichte*, Bonn, 1883-1884, Darmstadt, 1967; *Censorship: 500 Years of Conflict*, New York, Public Library, 1984. L. Zunz, *Die Zensur hebräischer Werke* (L. Zunz, *Gesammelte Schriften*, Berlin, 1875-6, vol. III, p. 239-241); Abraham Berliner, *Zensur und Konfiscation hebräischer Bücher im Kirchenstaate*, Frankfurt pe Main, 1891; William Popper, *The Censorship of Hebrew Books*, New York, 1899 (republicată în 1969); Isidor Kracauer, *Verzeichnis der von Pfefferkorn 1510 in Frankfurt a/Main konfiscierten jüdischen Bücher* (Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums (MGW), 1900); I. Sonne, *Expurgation of Hebrew Books the work of Jewish Scholars* (Public Library Bulletin, New York, 1942. V).

libertății de expresie nu am antamat decât unele aspecte desprinse din câteva documente pregnante și concludive cu privire la: a) circulația unor scrieri evreiești de limbă ebraică, idiș, ladino ș.a. – cu precădere religioase – în Țările Române pe parcursul sec. al XIX-lea (cu trimitere și la presa vremii) și b) interzicerea la mijlocul sec. al XX-lea a unor scrieri laice, cu precădere beletristice și social-umaniste, apărute în limba română și datorate unor originari evrei. Sunt doar două „cazuri”, în care fenomenul Cenzurii și al „interzicerii” pare a fi determinat, în prima situație, de straniețea și relativa impermeabilitate a acestor scrieri – într-o limbă, relativ necunoscută (ebraica) – fapt care îngreuna supravegherea congruenței lor cu pozițiile bisericii creștine – iar, în cea secundă, de ostilitatea guvernării antonesciene din anii '40 ai secolului XX față de orice produs intelectual provenit de la originari evrei considerați a fi „din oficiu”, datorită „rasei” lor, dușmănoși țării și spiritualității românești, factori poluanți ai acestora.

Cele două „cazuri” de cenzură asupra unor scrieri privind evreii din România se referă, desigur, la etape și situații deosebite. În primul caz e vorba de preocuparea ca în cărțile de limbă ebraică să nu fie cuprinse idei ostile creștinismului, iar în cel de al doilea caz presupuziția că orice scriere, de orice fel, datorată unui evreu este – prin însăși etnia acestuia – „anti-românească” și apatridă din oficiu. Cât privește cenzura comunistă, aceasta avea drept criteriu politic lupta de clasă și afirmarea unui grup social omogen, proletariatul, iar drept criteriu „cultural”, omogenitatea spirituală a „întregului popor muncitor”.

Cele trei cazuri antamate sunt deci paradigmatic, primul pentru segregarea pe criterii religioase, secundul segregarea pe criterii etnice, iar ultimul segregarea pe criterii propagandist-politice nu lipsite, uneori, și de o retorică naționalistă.

IV. În loc de încheiere

Vom aminti și de o specie de cenzură, internă, în care cartea produsă de unele categorii de evrei era cenzurată de însuși rabinatul etniei. Acest aspect al *cenzurii și libertății de expresie în istoria evreilor* este dezvoltat pe larg în recenta carte a lui M. Carmily-Weinberger, amintită la început, ca și în multe alte sinteze². Este vorba despre felul în care unele foruri rabinice –

---

² Dr. Mosche Carmilly-Weinberger, *Sefer VeSaif* (Carte și spadă), New York, 1966 (în ebraică); *Church Government and Jewish Censorship*, în *Enciclopedia Judaica*, Ierusalim, 1971, vol. 5, p. 276-281; „Haskamah” (Ascamah), *Ibid*, vol. 7, col. 1452-1454; *Indexre tett*

în asemănare cu cele eclesiastice (creștine etc.) – operau cenzurarea unor scrieri considerate eretice sau neconforme cu dogma oficială mozaică.

Motivele erau diverse:

1. ideologice – de pildă, prudența rabinilor față de scrierile filosofice ale unor gânditori evrei laici. Sau circumspecția lor chiar și față de curentul mistic religios al Cabalei și hasidismului – scrierile de acest fel fiind anatemizate.

2. halahice – interzicerea unor cărți ritualice care nu întruneau consensul rabinic.

3. economice – încălcarea unor drepturi de autor datorate forului eclesiastic.

4. politice – combaterea unor scrieri cu tendințe laice sau în care se preconizau mișcări politice din afara arealului religios. De pildă, mișcarea sionistă a fost multă vreme văzută ca anti-mozaică și deci respinsă.

5. apologetice – grija de a nu se propaga scrieri care să intre în conflict cu dogma creștină etc. Numeroase cărți au fost confiscate din cauza „disputațiilor” pe toate aceste teme.

În Europa modernă câteva sute de cărți au căzut victimă cenzurii interne de acest fel, fapt care a inhibat adânc dialogul iudeo-creștin, refuzat însă, à fond, și de teologii neevrei.

Toate aceste ipostaze ale Cenzurii religioase evreiești sunt amplu detaliate într-o literatură pertinentă referitoare mai ales la Europa post-medievală, cam de după secolul al XII-lea. Până în secolul al XIII-lea, orice scriitor evreu era liber să-și publice opera fără să aibă nevoie de vreo autorizație specială din partea unei instanțe (religioase, etc.) evreiești. Cenzura nu este, însă, o invenție evreiască. *Talmudul*, elaborat în primele cinci secole ale erei creștine reprezintă un monument de gândire liberă, de confruntare de idei, de artă a dialogului. Cenzura „internă” s-a ivit în lumea evreiască ca o consecință a vieții în Diaspora, a cenzurilor din țările

---

héber könyvek (Cărți ebraice interzise), *Antal Márk Memorial Volume*, Cluj, 1943, p. 166-168; Al. Sefarim, *Muhramim be-Mešeh haDoroth* (Cărți ebraice confiscate de-a lungul timpului), *Perakim*, New York, 1966, p. 223-241; *Censorship and Jewish Writers. An Introduction to The Censorship of Hebrew Books* de William Popper, New York, 1969; External and Internal Censorship, *Jewish Book Annual*, New York, vol. 28 (1970-1971), p. 9-16 (republicat în *Essays in Jewish Booklore*, New York, 1972, p. 398-405); *Sofrim lehudim uMosad haMaarav Europa* (Cenzura în Europa occidentală și scriitorii evrei), *Hagut Ivrit Ba’Amerika*, vol. III (1974), p. 120-130; „Jewish Writers Confronted by Censorship in the Habsburg Empire and Romania in the 18th-19th Century”, în *Studia Judaica*, II (1993), p. 18-35; *HaDoar*, vol. 73, nr. 18, p. 20-22 (traducerea lui Rahel-Kapen).

respectiv, ca și a variatelor „curente”, suspecte sub raportul ortodoxiei, apărute în lumea evreiască. Și, de asemeni, din dorința de a se evita orice confruntare cu creștinismul – în calitate de religie oficială sau înclinată să valorifice selectiv *Vechiul Testament* (respectiv și cu precădere profeții, psalmii și literatura apocrifă, neinclusă în *Tanah*; ca de pildă scrierile mistice *Pnei Moșe* sau altele din ciclul *Sifrei Minim* – cărți eretice).

Filosofii evrei din Evul Mediu au fost în majoritatea lor raționaliști. Ei considerau că cei care neglijau studiul științei, inclusiv al teologiei, sunt iraționaliști.

Iudaismul medieval a fost dominat de trei curente distincte: talmudic, filosofic și mistic cabalist. Deși polemizau între ei, reprezentanții acestor curente nu-și interziceau reciproc circulația largă a operei lor. De pildă, Maimonide a fost criticat de David din Pasquières (1120-1198) și alți câțiva, dar bătălia „intern-evreiască” împotriva studierii filosofiei se dă abia – oarecum ca o simultană –, în partea a doua a secolului al XVI-lea, când apar *Index Librorum Prohibitorum*, compilație dispusă de Papa Paul al VI-lea (la 1559) și când din ordinul lui Calvin sunt arși pe rug oameni de știință contestatari atât ai ideilor catolice cât și protestante.

Spinoza a fost la fel considerat de coreligionarii săi ca o amenințare reală la adresa iudaismului. Și în consecință, l-au exclus din rândul lor. *Tractatus Theologico-Politicus* a fost considerată o lucrare periculoasă atât pentru evrei cât și pentru creștini.

Și luministului Moses Mendelsohn (1729-1786), cel care va milita pentru o largă și multilaterală integrare socială și culturală a evreilor în societatea globală, i s-a aplicat o drastică cenzură internă din partea ortodocșilor care vedeau în scrierile sale o amenințare la adresa Identității iudaice.

O polemică asemănătoare s-a purtat la mijlocul veacului XIX între ortodoxul rabin Malbim și o tabără de „progresiști” evrei. În acest caz, nu s-a ajuns la distrugerea sau interzicerea reciprocă a unor scrieri, ci doar la câștigul de cauză dat „progresiștilor” și scoaterea din rabinatul bucureștean a lui M.L. Malbim.

EVREII DIN RĂDĂUȚI

Scurt istoric

Prof. dr. VASILE I. SCHIPOR

În recensământul evreilor din Bucovina, efectuat în decembrie 1776, în Rădăuți nu figurează nici un evreu.

Cel dintâi evreu cunoscut din Rădăuți este negustorul și antreprenorul Iossel Reichenberg. În 1796, el cere aprobarea Direcției Bunurilor din Rădăuți să înființeze o fabrică de sticlă (Glashütte) la Putna. Aici construiește în 1797 fabrica pe care o administrează până în 1801. Iossel Reichenberg este singurul cumpărător al sticlei ce se fabrica la Voievodeasa (Fürstenthal), la sfârșitul anului 1803. El arendează fabrica de aici până în 1813.

Admigrarea evreilor și stabilirea lor la Rădăuți datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Printre primii evrei care vin împreună cu germanii din Boemia, se afla familia Harth, Herzberg, Golschläger, Gewölb. Acestora li se adăugă, mai târziu, evrei din Galiția și refugiați din Rusia țaristă. Situația materială a locuitorilor devine înfloritoare. Se dezvoltă comerțul practicat în cele 40 de sate din împrejurimi, ca și industria lemnului. Târgurile săptămânale sunt mai bine aprovizionate.

În anul 1807, în Rădăuți există doar trei familii evreiești care plătesc impozit. Prima pereche de tineri evrei căsătoriți este înregistrată la nr. 382 în 1807. Cununia tinerilor Jakob Gerbel și Ester Zahler se face în baza certificatului de absolvire a școlii și a dovedirii cunoștințelor de scriere și citire.

La 7 august 1817, în Rădăuți domiciliază 45 de evrei. La 31 octombrie 1831-367 evrei. La 31 decembrie 1869 se află 2.358 de evrei (26% din populația orașului). La 31 decembrie 1880 – 3.452 de evrei (30,9%). La 31 decembrie 1890 – 4.235 (32,84%). La 31 decembrie 1900 – 4.894 (35%). La 31 decembrie 1910-5.940(35,48%).

Evreii din Rădăuți fac parte din comunitatea evreilor din Siret până în 1870. Acum ei își înființează o comunitate proprie, independentă. Angajează un dascăl de religie, care este în același timp cantor, învățător și măcelar ritual (Schächter), plătit anual cu 600 de florini. Comunitatea rădăuțeană își

elaborează propriul statut, aprobat la 12 iunie 1881, prin care dobândește autonomie deplină, potrivit dispozițiilor art. 15 din Constituția de la 21 decembrie 1867.

Prima sinagogă din Rădăuți, numită după numele fondatorului ei „Eli-Gewölb-Schull”, este construită în jurul anului 1830. Cercurile hasidice își construiesc propriile case de rugăciuni. Susținătorii marelui rabin Mendel Hager din Vijnița construiesc, împreună cu familiile Jurgrau și Dawid Iossel Hecht, o casă de rugăciuni în propria locuință. Rabinii Israel Gottlieb și Joel Moscovici își au, de asemenea, propriile lor case de rugăciuni. Pe lângă acestea, mai funcționează casa de rugăciuni „Emeth”, cea a meșteșugarilor, iar la periferia orașului casele de rugăciune ale familiilor Fischer, Büller și Hornik.

La 25 martie 1879, Meșulem Koffer, președintele comunității, așează piatra de temelie a Sinagogii Mari. Festivitatea este consemnată în ziarul „Czernowitzer Zeitung”, în nr. 73 din 29 martie: „Rădăuți. La 25 a lunii curente a avut loc aici festivitatea punerii pietrei fundamentale pentru sinagoga principală. La orele 10, toți membrii comunității evreiești s-au adunat în sinagoga provizorie. La orele 11, au sosit și toți funcționarii de la Primărie, toți cei de la Prefectură, de la Judecătorie, de la Direcția Bunurilor, un grup de ofițeri de la unitatea militară locală, directorul liceului etc. etc. Rabinul din Cernăuți, dl. Benjamin Weiss, invitat la festivitate, a ținut o cuvântare spirituală, științifică, încheiată cu omagii pentru Majestatea Sa împăratul, la care s-a asociat și toată asistența cu un întreit și furtunos „Trăiască”. Domnii prezenți au aplaudat din plin pe orator, exprimându-și admirația pentru cuvântarea ținută. La 11^{3/4} asistența s-a deplasat la locul pentru sinagogă, unde dl. M. Koffler a pus piatra fundamentală, act însoțit de bubuitul săcălușurilor”.

După terminarea lucrărilor de construcție, Sinagoga Centrală din Rădăuți devine una dintre clădirile cele mai frumoase din oraș și, totodată, una dintre cele mai frumoase sinagogi de tip mare din această parte a Europei.

În afară de Sinagoga Mare, funcționează în Rădăuți mai multe case de rugăciuni, întreținute de către diverse cercuri – școli religioase (Schyl).

Dintre rabinii afirmați la Rădăuți, sunt consemnați Zwi Schapira, Eriel Kawe, Izchak Kunststadt, Lichtenstein, David Chaim Feldman și dr. Iacob Hoffman, ultimul născut la Papa, în Ungaria, la 9 martie 1881, teolog și strălucit predicator (1912-1923). La 9 iunie 1923, Iacob Hoffman se mută la Frankfurt pe Main, unde devine rabinul celei mai mari comunități evreiești din Germania. Urmașul său este dr. Abraham Nacht, care funcționează până

în 1928. Acestuia îi urmează Samson Stein, originar din Rădăuți, absolvent al Seminarului Evreiesc din Viena, Rabinovici, originar din Vaslui, transferat în 1941 la Piatra Neamț, și Israel Hornik.

După 1900, evreii formează grupul etnic cel mai numeros din Rădăuți. Ei dețin întâietatea în comerț, industrie și instituții bancare. Zona lor de rezidență formează și cartierul comercial al orașului: Strada Bisericii / Strada Ștefan cel Mare – Piața Habsburg, Piața Mare / Ringplatz și Piața Unirii – Strada Putnei / Ulița Ovreiască, până la Strada Topliței. Statisticile din 1912, întocmite pentru Bucovina de I.E. Torouțiu, consemnează în orașul și districtul Rădăuți 1.070 de negustori evrei dintr-un total de 1.292. Aptitudinile excepționale ale evreilor nu sunt probate doar în materie de comerț. „Această populație – observă același I.E. Torouțiu – este și foarte muncitoare, perseverentă și ocupă, de asemenea detașat, primul loc ca meseriași: ceasornicari, curelari, dulgheri, croitori, cizmari etc.” Astfel, pentru același an, el menționează în orașul și districtul Rădăuți 485 de meseriași dintr-un total de 1.060.

Profesiunile intelectuale (medici, farmaciști, avocați) constituie acum un domeniu aproape exclusiv evreiesc. Un mare număr de elevi la principalele școli rădăuțene îl reprezintă evreii: 5.623 elevi (42,5%) din 13.019 elevi înscriși la Oberstaats Gymnasium/ Liceul de Băieți, în perioada 1872-1920; 128 fete (52%), la Liceul Municipal de Fete, în anul școlar 1913-1914. În anul școlar 1913-1914, la Oberstaats Gymnasium funcționează 28 de profesori: 13 germani, 9 evrei, 6 români. Dintre profesorii evrei – Mendel Feller (matematică-fizică), dr. Iacob Rosenberg (fizică, matematică, filosofie și engleză), Jacob Hoffman (religie), Johannes Lang (desen), Siegmund Weinstein (muzică).

În administrația locală se remarcă, printre alții, dr. Leo Brunstein, avocat de profesie, primar al Rădăuților în perioada 1901-1907, dr. Salomon Weber, medic comunal, încadrat în schema de personal a primăriei, și Karl Rudnik, tehnician constructor.

În 1914, la Judecătoria Rădăuți, se află judecătorii Henrich Antschel, dr. Leo Löwnwr și Salomon Strominger, oficial superior Baruch Weinbach, oficialii Naftali Halpern, Jakob Königsberg și Adolf Lang, oficianții superiori Srul Kronenfeld, Baruch Weinstein recte Morgenstern, oficianții Moses Aron, Nathan Ausländer, Meier Salomon, Moses Wallitzer și ajutorul de cancelist Hersch Gütler.

În fruntea Spitalului Municipal, după Karl Öffner (1879-1905), Kajan Pionkiewicz (1905-1915), Nicu Dracinschi (1919-1922), se afirmă ca specialist și manager medicul primar Schaje Herzberg.

În perioada administrației austriece, limba de conversație a evreilor din Rădăuți este germana. Evreii ortodocși, în special bătrânii, mai puțini la număr, vorbesc idiș. La recensămintele populației, evreii din Rădăuți declară limba germană drept limbă maternă.

Prin Decizia nr. 3 din 13 februarie 1877 a Administrației Cernăuți, se înființează Evidența Matriculară Evreiască Rădăuți. În baza acesteia, postul de oficiant responsabil cu matricolele de stare civilă i se încredințează lui Josef Kassvan, fiul rabinului Arron Kassvan din Râmnicul Sărat, absolvent al Seminarului Teologic din Breslau. Iosef Kassvan se stabilește în Rădăuți și este patronul unei tipografii, care îi poartă numele după primul război mondial.

Copiii evreilor din Rădăuți frecventează, de-a lungul timpului, cursurile școlii populare (în 1880 sunt înmatriculați 22 de băieți și 73 de fete), ale școlii profesionale, înființate în 1886 și ale Gimnaziului Superior de Stat, înființat în 1872. Cu sprijinul lui David Gropper, în 1830 se înființează școala Talmud-Thora pentru copiii săraci. Aceasta este organizată ulterior și prin contribuția lui Josef Postelnik, Alter Wassermann și Mendel Katz, funcționând sub consiliul comunității evreiești.

În anul 1907, Moses Feintuch, Salomon Streit, Jacob Feldmann, Alter Wassermann, Josef Postelnik și Elkan Kornblüth fondează Școala „Safa Berura” cu grădiniță și cursuri pentru adulți. Circa 100 de copii învață aici ebraica. Școala funcționează până în 1938. Activează aici în corpul profesoral Chaim Schärf, dr. Lauterstein, dr. Antschel, dr. Brecher, Mendel Katz, Abraham Weidenfeld, Efraim Golschläger și Alter Wassermann. În perioada 1919-1926 funcționează Gimnaziul Particular Evreiesc, fondat de Asociația „Școala Medie Evreiască” din Cernăuți. Aici funcționează profesorii König, Sonntag, Eva Rosner, dr. Siegfried Weinstein, N. Alpern.

În Rădăuți iau ființă de-a lungul timpului și sunt active numeroase asociații și societăți. Până la 1873 sunt cunoscute: Frăția de ajutorare a bolnavilor și de înmormântare „Chewra Kadische”, Asociația pentru Școală „Chwere talitore”, Asociația de ajutor reciproc în caz de boală și deces „Chessed wee meth” (care își serbează simecentenarul la 7 iunie 1927). În ultimile decenii ale veacului al XIX-lea iau ființă Societatea națională „Poale Zion”, Asociația socialistă național-evreiască „Dorsche Zion”, Asociația Talmud-Thora.

În secolul XX, se remarcă prin activitate susținută: Asociația de binefacere „Keren-Kajemeth” (înființată în 1902; la 12 februarie 1927 își serbează 25 de ani de existență), Societatea de binefacere „Chessed schel emes” (înființată în 1906; la 22 mai 1931 își serbează 25 de ani de

existență), Societatea academică național-evreiască „barissia” (înființată în 1908; în 1933 aniversează un sfert de veac de existență, printr-o serbare organizată în sala mare de festivități a Casei Germane; cu această ocazie cântă și Iosef Schmidt, tenorul celebru de mai târziu, plutonier și membru în formația muzicală a Batalionului 11 Vânători de Munte din Rădăuți). Alte asociații: Asociația națională evreiască de femei și fete „Mirjam” (înființată în 1909), Clubul sportiv „Hagviruh” (înființat în 1912, cea mai veche asociație sportivă din oraș, proprietară a unui teren de sport lângă cazarma „Cuza Vodă” a Diviziei 2 Artilerie. Azilul de bătrâni „Moschaw Skeim” este fondat în 1914 de către Aba Reinhold, Chaim Genser, Benjamin Klein, Chaim Mechel, Berl Schuler și Nuchim Sosenschein. Pentru construirea acestuia fac donații atât persoane juridice cât și fizice: Comunitatea de Cult Israelit (100.000 lei), Fabrica de bere Rudich (100.000 lei), Asociația Germană de Lectură (13.000 lei), Asociația de Femei din Rădăuți, Riflia Reichenberg (100.000 lei), Berta Sorda și Regina Gropper (câte 10.000 lei). În perioada interbelică se înființează asociații noi: Asociația „Sasrah – Ivriah” (1920), Asociația „Herzlia” (întemeiată în 1920 de către Fredrich Rachmuth, consilier la Tribunalul din Rădăuți, care este și președintele acesteia), funcționând ca filială a Uniunii Sioniste, Asociația „Masa săracilor evrei” (1928).

În viața Rădăuților din perioada 1890 – 1945, se afirmă elita bancherilor și industriașilor evrei, dinamică, prosperă, cu deschidere spre filantropie și mecenat. Banca Nathan Harth ia ființă pe la 1892. Proprietar unic este bancherul Nathan Harth. Banca sa „cu bune temeuri și realistă” se bucură de încrederea orașenilor și sătenilor din împrejurimi, până în 1913, când, după moartea proprietarului, este lichidată. Întreaga sa avere trece, conform dispozițiilor testamentare, în patrimoniul unei fundații religioase evreiești. Casa de Economii a Orașului Rădăuți ia ființă la 9 martie 1909, din inițiativa unor negustori evrei și este sprijinită de primarul Kasimir Juwski și de consilierii Adolf Harth, dr. Schaje Herzberg, Adolf Lang, Anton Șesan, George Popadiuc și Josef Kirbus. Direcția este încredințată lui Anton Șesan, consilier aulic și șef al Judecătoriei. Până la moartea lui Anton Șesan (1924), această instituție financiară se bucură de o mare credibilitate din partea deponenților (oameni de afaceri locali dar și oameni simpli). Bilanțul său contabil din 31 decembrie 1909 înregistrează 570.820 coroane și 303 livrete de depunere. Filiala Rădăuți a Băncii Joint ia ființă după 1918. Director este avocatul dr. David Hirsch. Banca acordă împrumuturi numai evreilor. Expozitura Rădăuți a Băncii de Est S.A., înființată în luna mai 1921 în clădirea fostei Bănci Nathan Harth, îl are ca director pe avocatul dr.

Simon Hilsenrad. Aceasta funcționează până la 10 august 1931. Filiala Rădăuți a Societății de Credit pentru Comerț și Industrie se înființează în 1927. Director, avocatul dr. Israel Mencher. Numită și Socominbank, își are sediul în clădirea Hotelului Speier din Strada Bisericii și funcționează până în martie 1930. Filiala Rădăuți a Băncii Populare S.A., înființată în 1928, activează pentru o scurtă perioadă, sub conducerea avocatului David Birkenfeld. Banca Meseriașilor funcționează tot acum, ca instituție de credit, sub conducerea avocatului dr. Mendel Drimer.

Prima fabrică de bere din Bucovina, înființată în 1789 sub administrație de stat germană, este luată în arendă în 1870 de negustorul Meschulem Koffler. În 1897, Fondul Bisericesc Ortodox din Bucovina vinde fabrica de bere și fabrica de spirt negustorului Mechel Rudich. Succesorul acestuia, Salomon Rudich, transformă întreprinderea într-o fabrică mare, modernă. El înființează aici o rafinărie de spirt și o fabrică de rom și lichioruri. Fabrica este conectată la linia ferată Hadicfalva (Dornești) – Rădăuți, printr-o linie proprie, dispune de un parc propriu de vagoane și își distribuie produsele în toate provinciile Monarhiei și peste hotarele acesteia. Produsele Rudich sunt renumite și premiate la numeroase târguri și expoziții internaționale. La Paris sunt distinse cu Grand prix-uri. În vara anului 1917, trupele rusești distrug fabrica Rudich. Creatorul acestei mari întreprinderi industriale, Salomon Rudich, moare la Viena, în preajma prăbușirii Monarhiei. Corpul său neînsuflețit, așezat într-un vagon special pentru a fi adus la Rădăuți și înhumat aici, după dorința sa, n-a mai ajuns în Bucovina. Edwin Rudich readuce după război fabricile moștenite de la tatăl său la starea înfloritoare de mai înainte.

În anul 1890, clădirea Morii de Hârtie, construită în 1838 pe locul Morii de Sus, arendată în 1835 de cunoscutul tipograf cernăuțean Johann Eckhardt, una dintre marile fabrici din Bucovina, producătoare de hârtie de scris, de tipar și de ambalaj, trece din proprietatea Fondului Bisericesc Ortodox în proprietatea fraților Simon și Moses Büller. Aceștia măresc și modernizează Moara cu Aburi, care funcționează până la 4 ianuarie 1932, când este distrusă în întregime de un incendiu.

Dintre numeroasele întreprinderi ale industriașilor evrei din Rădăuți, trebuie menționate: Fabrica de săpun și lumânări (una dintre întreprinderile cele mai vechi din Rădăuți), care se dezvoltă în cadrul firmei „Goldschläger și Fiii”, până în 1932, când dă faliment; Fabrica de cherestea „Termer” (o mare întreprindere aparținând lui Berl Termer, consilier imperial, distrusă în august 1917, de către armatele rusești în retragerea lor din Rădăuți); Fabrica de perii și pensule (proprietar Isak Korn); Fabrica de cherestea și Moara

„Frații Harth”; Fabrica de cherestea și talaj „Berl Schuller” din Cartierul Plop; Fabricile de unelte agricole din Grădina de Tir de pe Strada Pulberăriei; Fabrica de nasturi Mück și frații Kern, Fabrica de șireturi Joel Schurberg, Fabrica de pălării David Weber, Mendel Hornik și Mathias Mayer, Fabrica de baterii ing. Kinsbrunner și Fleminger, Fabrica de baterii „Vega”, una dintre marile fabrici de acest fel din România, condusă de Nachman Guttmann și Berl Josler.

Din leadership-ul cultural-literar al evreilor rădăuțeni din veacul trecut o menționăm pe Rely Blei (15 iunie 1913, Arbore – 1 octombrie 2000, Rădăuți), profesoară cu studii literare la Paris, admiratoare a clasicilor și modernilor (Dante, Hugo, Goethe, Gogol, Proust), femeie cultivată și spirit pacifist, activă o vreme în cadrul Cenaclului Literar „Ion Creangă” din Rădăuții anilor '50, autoare a volumelor de versuri *Cuvinte simple* (1957), *Lieder* [Poezii] (1966), *De-a lungul anilor* (1976), *Frauen Alcik* [Femei singure] (1980), *Clipe de tristețe, clipe de fericire* (1982), publicate sub egida Editurii Kriterion din București.

În memoria trecutului comun din secolele anterioare și în onoarea evenimentului de acum, inaugurarea Clubului Comunității Evreiești – care semnifică, mai presus de toate, continuitatea și noi începuturi – dintre poemele scriitoarei Rely Blei, care celebrează bucuriile vieții și dragostea maternă, amintindu-ne delicatele versuri ale Magdei Isanos, reținem textul *În pivnița lui Beyla*. Textul a fost scris în deportarea din Transnistria. Traducerea din idiș în engleză aparține lui Max Rosenfeld. Traducerea în limba română – Ștefanița Ungureanu: „Alungată în acest orașel / Stau abandonată pe stradă / Vântul îmi pătrunde în oase / Și copilul meu e aproape înghețat // Umbre se aștern pe pământ, / Noaptea e-ntunecoasă și înfricoșătoare, / cerșesc, implor, la fiecare ușă, / Dar ele sunt bine închise. // În cele din urmă, unui cerșetor i se face milă / De copilul meu, poate de mine / Și ne duce pe amândoi în pivnița lui Beyla, / Unde ușa e întotdeauna deschisă. // Pe podea stau întinși oameni în șiruri, / înghesuindu-se unii într-alții. / În colț, pe o masă, / Doarme o ființă umană. //

Pernele lor – zăpadă și noroi, / Plapuma – vântul înghețat / Sufând prin fiecare ungher. / Acesta e locul unde se odihnește copilul meu. // Deși nu mai credem în nimic, / S-a petrecut o minune: / pentru prima oară în viața mea / Copilul meu a strigat „Mama!” // Pentru prima oară în viața mea, / Am auzit cuvântul miraculos, / Cuvântul care mi-a adus bucurie și putere, / Cuvântul / Singura mea consolare. // În zăpada amestecată cu noroi, / Stăteam alături de copilul meu, / Îmi lipeam capul răvășit de al lui, / Pe când lacrimile mele îi spălau mâinile. // Am uitat unde ne aflam, / Că gândacii

mișunau pe podea. / Am uitat că morți ai iernii eram, / Că mâine vom putea fi iarăși în stradă.”

Versurile scriitoarei Relly Blei ne (re)amintesc mărturisirea lui Norman Manea, prozator și eseist reputat, născut la 19 iulie 1936 în Burdujeni – Suceava, într-o familie de evrei bucovineni, care, la fel ca Paul Celan, a supraviețuit deportării în Transnistria: „tatăl meu fusese anunțat cu o seatră înaintea deportării de ce se v-a întâmpla și sfătuit să ia puține lucruri, pentru că vor fi mari distanțe de mers pe jos și aveau doi copii mici de dus (sora mea avea trei ani). Așa că părinții mei au luat un minim de lucruri groase de iarnă (aveam să simțim curând ce înseamnă iarna rusească) și banii pe care îi strânseseră. Erau relativ tineri căsătoriți și strânseseră treptat bani de casă. [...] Când am ajuns în acea superbă stepă (copil fiind, peisajul m-a impresionat foarte mult), primul act al celor care ne supravegheau a fost jefuirea deportaților. Apoi au urmat lungile drumuri pe jos, până la destinație – niște sate ucrainene din care sătenii fugiseră sau fuseseră izgoniți, case fără uși, uneori fără ferestre. Au fost înghesuite câteva familii în câte o cameră. Nu era Auschwitz, nu erau cuptoare, nu erai împușcat dacă nu făceai ceva special. Nu ți se făcea, adică, nimic rău... erai doar părăsit într-o situație fără ieșire.”

NOUL MUZEU AL HOLOCAUSTULUI DE LA YAD VASHEM

GEORGETA PANĂ

Noul muzeu istoric al Holocaustului de la Yad Vashem a fost inaugurat de curând sub înaltul patronaj al președintelui Israelului, Moshe Katzav, și în prezența unor șefi de state, supraviețuitori și personalități culturale din întreaga lume.

După zece ani de muncă susținută dusă la bun sfârșit și cu ajutorul unor importante donații, noul muzeu se întinde pe o suprafață de 4.200 de metri pătrați, îmbină multidisciplinaritatea cu interdisciplinaritatea și spune povestea Holocaustului folosind artefacte originale, documente, mărturii, filme, literatură, jurnale, scrisori și lucrări de artă.

În avanpremiera acestui eveniment, președintele Yad Vashem, Avner Shalev, și curatorul noului muzeu istoric al Holocaustului, Yehudit Inbar, au făcut, în numărul 36 al publicației „Yad Vashem”, o amplă prezentare a acestei instituții.

Ca muzeu al poporului evreu și al Statului Israel, el prezintă evenimentele – deși nu exclusiv – dintr-un punct de vedere evreiesc. „Este imposibil de înțeles Holocaustul și de însușit toate înțelesurile sale fără a învăța despre cei care au fost afectați direct: victimele și supraviețuitorii”, arată Avner Shalev. De la capitolul de deschidere – dedicat lumii evreiești din perioada de dinaintea războiului – până la epilog – evocat prin manuscrise originale scrise de evrei în timpul Holocaustului – artefactele, scrierile și lucrările de artă ale victimelor redau povestea Holocaustului subliniind poziția evreilor ca ființe umane și nu ca obiecte asupra cărora naziștii au aplicat politica lor genocidală.

Yehudit Inbar explică: „Majoritatea documentelor și imaginilor filmate provin din surse oficiale germane, iar evreii sunt văzuți prin ochii călăilor lor, ca persoane care trebuiau umilite, pentru că erau creaturi sub-umane. Modul în care evreii au trecut prin aceste situații nu poate fi înțeles doar prin intermediul unor asemenea materiale, de aceea am decis să folosim fotografiile și imagini de film drept cadru narativ a ceea ce s-a

întâmpat, dar am căutat să găsim modalități de a înfățișa și latura evreiască a evenimentelor”.

Și continuă: „De vreme ce evreii au fost victime și majoritatea lor a fost ucisă, este dificil de găsit materiale care să spună povestea acestor oameni. Cea mai mare parte a proprietăților lor a fost confiscată, iar ceea ce a rămas nu poate fi folosit în cadrul expoziției, pentru că n-ar avea nici un fel de impact, mai ales în comparație cu multitudinea de materiale lăsată de naziști”. De aceea, cea mai bună cale de a prezenta individualul a fost aceea a mijloacelor simbolice. Aceasta este ideea care a stat la baza înființării Sălii Numelor – care adăpostește pagini de mărturii și fotografii ale victimelor. În plus, de-a lungul întregului muzeu au fost incluse diverse povestiri personale. Nouăzeci de asemenea relatări sunt încadrate în întreaga narațiune a Holocaustului, folosind pentru ilustrare orice mijloc disponibil (uneori doar un nasture sau o jucărie stricată), fotografii, desene sau citate din jurnalele sau scrisorile care au fost salvate.

Pentru a da vizitatorilor o idee cât mai exactă despre o lume care nu mai există, muzeul prezintă multe obiecte originale. La început, vizitatorii pot păși, de pildă, într-o cameră de zi tipică pentru o familie evreiască din Germania anilor 1930, recreată din mobilierul donat de diverse persoane.

Un principiu de bază în organizarea muzeului este, de asemenea, utilizarea mijloacelor multi-media; câteva sute de ecrane video prezintă scene filmate originale din timpul și de după Holocaust, mărturii ale supraviețuitorilor, hărți etc.

În afară de dorința de a ajuta vizitatorul să perceapă suferința umană provocată de evenimente, organizatorii au dorit ca relatările individuale să adâncească înțelegerea suferinței lor prin intermediul unor componente șocante și uneori destul de greu de conceput. Căruțarul muzeului descrie, de exemplu, modul în care este redat unul din marșurile forțate de la sfârșitul războiului. „În timp ce armatele naziste se retrăgeau” – spune Inbar – „germanii i-au condus pe ultimii prizonieri supraviețuitori în adevărate marșuri ale morții, care au avut drept rezultat anihilarea a mii de prizonieri cu doar câteva săptămâni sau zile înainte de eliberare. Pentru a-i face pe vizitatori să înțeleagă acest nou chin, muzeul se concentrează pe unul din aceste marșuri la care au fost forțate să participe o mie de femei. De-a lungul drumului, prizonierile au întâlnit și oameni care le-au oferit ajutor, dar cei mai mulți le-au privit în tăcere sau, mai rău, au luat parte la uciderea a sute dintre ele. Expunerea include numele acestor femei, locurile prin care au trecut, fotografiile atașate paginilor de mărturii, precum și obiecte care au rămas din timpul marșului. În acest fel, relatarea evenimentelor trece de la

descrierea individuală la fenomenul general, și înapoi la particular, ajutându-i pe vizitatori să dobândească cunoștințe atât despre evenimentul istoric ca atare, cât și în legătură cu experiențele personale trăite de victime.

După părerea directorului Yad Vashem, acesta este și punctul forte al muzeului; anume că reușește să trezească înțelegere și compasiune pentru victimele Holocaustului.

În ce privește arhitectura și execuția proiectului, noul muzeu încearcă – și reușește – să păstreze caracterul peisajului natural înconjurător. Arhitectul de talie mondială Moshe Safdie a proiectat o prismă cu o structură triunghiulară care străpunge muntele dintr-o parte în cealaltă. Clădirea noului muzeu oferă, de altfel, pe lângă multitudinea de informații, o experiență dimensională, prin faptul că lasă vizitatorilor o impresie globală a timpului, locului și atmosferei în care s-au petrecut evenimentele Holocaustului. De pildă, pentru prezentarea ghetoului din Varșovia, una din expozițiile galeriei este o reconstrucție a străzii Leszno. Vizitatorii pășesc pe pavajul original, înconjurați de imagini și sunete ale străzii, efecte ale unor obiecte personale, felinare, imagini de film și fotografii mărite făcute în acea perioadă.

Un rol important în realizarea noului muzeu a revenit artei și artei video. Curatorul muzeului este Yehudit Shendar, care consideră că arta generează un răspuns emoțional, iar operele de artă sunt nu numai documente ce ilustrează un anumit subiect, dar și ajută la creșterea implicării emoționale a vizitatorilor. Muzeul se deschide cu o călătorie într-o lume a oamenilor obișnuiți din comunitățile evreiești acum dispărute și se încheie cu Sala Numelor, depozitarea a milioane de pagini de mărturii ale victimelor și a unui memorial în amintirea celor uciși. Directorul muzeului speră că acesta va reuși să ofere vizitatorilor o experiență semnificativă care va duce la creșterea valorilor morale. „Holocaustul nu este un capitol încheiat din istoria omenirii, ci mai degrabă o componentă integrală a culturii care modelează existența noastră. De pe Muntele Amintirii (*Har Hazikaron*) din Ierusalim, Yad Vashem este în același timp un semnal de avertisment împotriva repetării răului extrem al trecutului, și o lumină a speranței pentru viitor”, încheie Avner Shalev prezentarea noului muzeu de istorie al Holocaustului.

În încheiere, trebuie menționat că lucrările de extindere a muzeului Yad Vashem au dus și la deschiderea unui nou muzeu de artă, precum și a unui Centru de studii. Muzeul de artă cuprinde aproape 10.000 de lucrări, cele mai multe din perioada celui de al doilea război mondial, piesele expuse îngăduind abordarea Holocaustului din perspectiva individului. A

face artă în timpul Holocaustului a însemnat, de cele mai multe ori, riscarea propriei vieți într-o perioadă când materialele necesare erau aproape inexistente, iar artiștii erau amenințați de colapsul fizic și mental, fără acces la elementele minimale ale vieții cotidiene. În pofida acestei situații, au fost create opere de artă care, de multe ori, au putut fi salvate, în timp ce artiștii, în majoritatea cazurilor, nu au supraviețuit. Multe lucrări nu sunt doar mărturii ale epocii, ci și expresii ale unei forțe artistice copleșitoare.

Pe de altă parte, noul Centru de studii al muzeului vine în întâmpinarea preocupărilor legate de întrebările pe care orice om și le pune atunci când vine în contact cu realitatea Holocaustului: „Cum a fost posibil ca o națiune europeană civilizată a secolului XX să devină un criminal în masă?”, „Ce face ca Holocaustul să fie un eveniment unic în istorie?”, „Cum ne putem referi la conceptele de bun și rău după Holocaust?” etc. Acesta este motivul pentru care Centrul de studii va ajuta grupurile de vizitatori să discute unele din aceste întrebări prin intermediul prezentărilor multimedia, făcute de educatorii de la Școala internațională pentru studierea Holocaustului. De altfel, Yad Vashem va deschide un program european care va include 22 de țări și va fi axat pe pericolul renașterii antisemitismului. Acest program se va întinde pe o perioadă de 10 ani și se va adresa profesorilor ce predau Holocaustul și care vor înființa centre locale de educație și studiu al antisemitismului.

Tel. / Fax: 01-233 15 39

E-mail: rcrprint@xnet.ro

